

Į VAIKĄ ORIENTUOTA PRAKTIKA

Bendradarbiaujantis sisteminis požiūris

Jim Wilson

Įžanga John Burnham

Redagavo David Campbell & Ros Draper,
serijos „Systemic Thinking and Practice“ redaktoriai

Londonas, „Karnac“ leidykla, 1998

Skiriu Betty, Hugh ir Sian. Taip pat savo vaikams Sarah, Andrew, Mairi ir Matthew

Padėka

Esu dėkingas Barnardo, kuris sudarė galimybes parašyti šią knygą, o taip pat savo kolegoms Kardifo šeimos institute (The Family Institute Cardiff) už jų padaršimus ir paramą.

Taip pat norėčiau padėkoti Julie Dew ir Susan Griffiths, kurios daug pagelbėjo spausdinant ankstesnius tekstus.

Labiausiai vertinu tą įnašą, kurį padarė vaikai, tėvai ir kolegos, padėję man suformuoti šioje knygoje pateikiamas idėjas.

Ir ypatinga padėka „Elizabeth“, leidusiai išspausdinti jos eilėraštį „Pandos“ („The Pandas“).

TURINYS

Padėka

Redaktorių įžanga 4

John Burnham įžanga 5

Įvadas 8

PIRMASIS SKYRIUS

Į vaiką orientuota sistema 12

ANTRASIS SKYRIUS

Vaikas terapijoje: pokalbis ir konsultacija su svarbiais žmonėmis 17

TREČIASIS SKYRIUS

Ryšio užmezgimas: pirmasis susitikimas 27

KETVIRTASIS SKYRIUS

Į vaiką orientuoti klausimai 42

PENKTASIS SKYRIUS

Žaismingi vaidinimai rimtoms problemoms 55

ŠEŠTASIS SKYRIUS

Rašymas vaikų terapijoje 70

SEPTINTASIS SKYRIUS

Susirūpinimą keliantys klausimai 84

AŠTUNTASIS SKYRIUS

Vaikų požiūriai 94

Pastabos 97

Priedai 98

Literatūra 103

Redaktorių įžanga

Jau daugelį metų šeimos terapija, taikydama sisteminį požiūrį, akcentuodavo šeimos sistemą, praktiškai nematydama atskirų individų. Tačiau šiuo metu, ypač dėl feministinių judėjimų ir naratyvinių idėjų įtakos, vėl susidomėta atskiru individu, jo nuomone. Nors kai kurie specialistai, tokie kaip Epston ir White, dirba tik su simptomų turinčiu vaiku, paties vaiko balsas neretai prapuola visoje šeimos terapijos susitikimo kakofonijoje. Būtent šio pradingusio balso ir ieško Jim Wilson savo knygoje. Autorius aprašo tokią šeimos terapiją, kurios metu terapeutas sutelkia dėmesį į vaiko patyrimą, nors tuo pačiu metu, būdamas sisteminis terapeutas, nepamiršta ir visos šeimos. Knyga susieja vaikų ir šeimos psichoterapijas – du požiūrius, kurie pernelyg retai atranda sąlyčio taškų!

Knygoje susilieja tiek gairės, kaip pakeisti savo mąstymą ir galvoti apie vaiką, tiek technikos, kurias gali naudoti į vaiką orientuotas terapeutas. Pradžioje kalbama apie tai, koku būdu patenkama pas psichoterapeutą bei įvairius kontekstus, tokius kaip vaiko apsauga (kuomet susiduriame su turinčiais problemų vaikais). Čia rasite naudingų patarimų kaip užmegzti kontaktą ir įtraukti vaikus į terapijos procesą – tiek kalbant apie mažesnius vaikus, tiek apie nenorinčius bendrauti paauglius. Aprašomos tokios metodikos kaip istorijų pasakojimas, metaforų panaudojimas, taip pat paties Wilson naratyvinis (narrative) darbas su vaikais. Pateikiama daug kūrybiškų technikų, kurias Wilson kūrė ne vienerius metus, dirbdamas praktinį darbą. Būtent dėl savo pasišventimo darbui su vaikais Jim Wilson ir tapo žinomu šeimos terapijos srityje. Jo siūlomas technikas yra smagu skaityti ir visa tai atgyja pateikiamuose klinikiniuose pavyzdžiuose. Knyga baigiasi diskusija apie į vaiką orientuotą darbą, kaip visa tai gali būti panaudota apmokant terapeutus.

Skaitant knygą aiškėja jos tikroji vertė. Tai yra, vis labiau atsiskleidžia pats Jim Wilson – kaip terapeutas ir kaip žmogus. Pasidalindamas savo mintimis ir dialogais, autorius labai aiškiai parodo, koks jis yra ir kaip reaguoja į vaikus. Ir galbūt tai yra pati svarbiausia žinia, tik jai neįmanoma suteikti skyriaus pavadinimo – tai, jog norėdami gerai dirbti taikant į vaiką orientuotą požiūrį, terapeutai turi sugebėti būti atviri, sąžiningi, nuoširdžiai smalsūs ir atsipalaidavę. Šią knygą malonu skaityti, o perskaičius, verta ją padėti į šalį ir apmąstyti.

David Campbell

Ros Draper

Londonas

1998 metų rugsėjis

John Burnham įžanga

Pirmą kartą Jim Wilson sutikau beveik prieš dvidešimt metų, kuomet jis keliavo į šeimos terapijos seminarą ir apsisusto nakvynei mano namuose. Mane pakerėjo jo šiluma, kuklumas, išradingumas ir humoras. Tuo metu Jim dirbo vaikų konsultacijų klinikoje savo gimtojoje Škotijoje ir labai žavėjosi tais seminaro vadovais, kurių atvyko pasižiūrėti. Nepaisant to, jis atvirai kalbėjo apie savo paties darbą ir jautė, kad neturėtų tiesiog „vaizduoti“ esąs savo srities „guru“. Tuomet jis, kaip ir dabar, buvo profesionalas, žaismingai ir pagarbiai žiūrintis į tuos, kuriuos laiko šios srities ekspertais. Būtent šis žaismingumas ir jaučiamas knygoje. Ir kuomet pradeda atrodyti, kad pernelyg daug teorijos, Jim atgaivina mus praktikos doze, žaisdamas tiek tradicinėmis, tiek šiuolaikinėmis teorijomis. Autorius sugeba parodyti kaip jis dirba su vaikais, ir galbūt dar svarbiau – kaip vaikai dirba su juo.

Daugelyje kultūrų vaikai užima ypatingą vietą, tad nėra taip lengva atitrūkti nuo tokio požiūrio, kad „vaikus reikia matyti, o ne jų klausytis“ ir pokalbių, kurių metu vaikas „sėdi tarsi surištas“. Tuomet mėginimai įtraukti į procesą patį vaiką tampa nemažu iššūkiu mūsų srities specialistams.

Metams bėgant, buvo priimami įstatymai, po truputėlį sukūrę gyvenimo etapą, vadinamą vaikyste. Visuomenės pasiryžimą apsaugoti šį gyvenimo laikotarpį rodo įvairių institucijų, besirūpinančių vaikais, atsiradimas: sveikatos, socialinių paslaugų, ir ypač terapijos, srityse. Šiame kontekste knyga yra dar vienas kokybiško specialistų darbo Kardifo šeimos instituto (Cardiff Family Institute) įrodymas. Šis institutas, kurio sponsorius yra Barnardo, yra kiekybiškai mažas, tačiau neįtikėtinais reikšmingas. Tai, kas ilgus metus ten buvo puoselėjama, ugdoma ir kuriama, padarė svarų indėlį šeimos terapijos ir sisteminio požiūrio srityse.

Anksčiau terapija vaikams ir su vaikais man atrodė tarsi „sumažinta“ suaugusiųjų terapijos versija. Šeimos terapija, kaip rodo jos pavadinimas, turėtų apimti vaikų mąstymą ir veiklą, nors kai kurie autoriai (pvz., O'Brien & Loudon, 1985) kalba apie tai, kaip vaikus galima įtraukti į tyrimų procesą. Terapija ne visuomet atitikdavo savo tikslą. Visai neseniai atsirado judėjimas, siekiantis, kad tai būtų ištaisyta. Jis paplito tyrimuose (pvz., John, 1996), terapijoje (pvz., Epston, 1989; Fredman, 1998; Hanks, McAdam, & Hannah, 1995; Law, 1989; O'Connor & Hoorwitz, 1988), švietime (Davie, Upton, & Varma, 1996) ir, kas ypač džiugina, palietė rasės ir etniškumo klausimus (pvz., Dwivedi & Varma, 1996; Katz, 1996). Ši Jim Wilson knyga taip pat parašyta šio judėjimo dvasioje ir yra laukiama dėl daugelio priežasčių.

Specialistai, norintys patobulinti savo sugebėjimus įtraukiant vaikus į darbo su jiems svarbiais dalykais procesą, ras čia tikrą aukso kasyklą. Ir nesvarbu, ar taikoma formali terapija, ar dirbama taikant į vaiką orientuotą požiūrį. Čia rasite *praktinių technikų*, padedančių vaikams pajusti, jog suaugusysis juos supranta, ir patirti, jog ir patys gali įtakoti savo gyvenimus. Taip pat pateikiamos *kūrybinės idėjos*, padedančios iškelti vaikui rūpimus klausimus ir pabrėžti jų turimas jėgas (strengths) ir vaizduotę. Jim Wilson atkreipia dėmesį į kultūros įtaką – terapeutas turėtų

patyrinti ir šį vaikystės aspektą. Knygoje pateikiamas patyrusio terapeuto ir instruktoriaus (trainer) darbas, daugelyje vietų siekiantis daug toliau nei metodai ir technikos.

Daugelis pristatytų atvejų pateikiami atvirai išsakant autoriaus nuomonę apie savo paties indėlį į darbą – jo neryžtingumą, netikrumą ir mokymąsi iš tų vaikų, su kuriais dirba. Man labai patinka, kaip Jim Wilson sugeba perteikti savo mintis, mokosi iš savo patirties. Žaviuosi kaip jis sugeba nutraukti neproduktyvias sesijas ir pripažįsta savo trūkumus – tokiu būdu šeima ima labiau pasitikėti savo jėgomis, tačiau nepraranda pasitikėjimo Jim'u kaip terapeutu. Šiuo metu kaip tik daug dėmesio pradedama skirti terapeuto asmenybės vystymuisi – ir Jim Wilson parodo, kaip atvirai jis „rizikuoja savo resursais“ (Pearce, 1989), pasidalindamas savo asmenine patirtimi tiek su vaikais, tiek su tais, kurie jais rūpinasi. Drįsčiau spėti, kad perskaičius autoriaus prisipažinimus, atsirastų tokių, kurie nusiramins atradę panašumų su savo darbu, kai kurie galbūt atsipalaiduos ir leis sau panašius dalykus, o kai kurie galbūt nepritaris tokiam dalykui kaip dalinimasis asmenine patirtimi su klientais. Galbūt dalinimasis asmenine informacija yra asmeninis sprendimas!

O koks tuomet yra skirtumas tarp kitų intrapsichiškai orientuotų požiūrių ir sisteminės į vaiką orientuotos praktikos? Mėgindamas palyginti skirtingus požiūrius, pradėjau žaisti skirtingomis frazėmis – tai „vidinis pasaulis“ (inner world) ir „jos pasaulyje“ (in-her world). O kalbant apie santykius, tai būtų „įžvalga“ (insight) ir „žvilgsnis iš šalies“ (outsight). Dar vienas svarbus skirtumas – su kuo dirbama. Kiti požiūriai neretai darbą su vaiku atskiria nuo darbo su tėvais/globėjais, paskirstydami tai tarp skirtingų specialistų. Sisteminis terapeutas gali judėti tarp šių dviejų pozicijų, o taip pat turėti bendrus susitikimus kartu su vaikais ir tėvais. Taigi, nors terapeutui neabejotinai svarbu sukurti terapinius santykius su kiekvienu šeimos nariu ar santykių sistema, tokie darbiniai santykiai yra labiau *repeticija* (rehearsal) tų santykių, kurie bus išėjus iš terapinio kabineto, negu jų *pakeitimas* (replacement). Mano nuomone, tai atspindi sisteminį *ryšį* (rapport) – tai yra, terapeuto sugebėjimą susisieti su vienu asmeniu, esančiu santykių sistemoje ir tuo pat metu išlaikyti a) galimybę bendrauti su kitais asmenimis ir b) tų kitų žmonių sugebėjimą bendrauti vienam su kitu. *Sisteminis ryšys* itin svarbus tuomet, kai yra sistema. Tuomet labai praverčia sugebėjimas judėti tarp skirtingų šeimos narių konfigūracijų terapeuto kabinete terapijos proceso metu. Tas lankstumas, kurį Jim Wilson demonstruoja taip aiškiai ir elegantiškai, įgalina terapeutą prisiderinti prie skirtingų šeimos narių ir prie skirtingų šeimos stilių, leidžia visiems drauge kalbėtis sudėtingomis temomis.

Šioje knygoje slypi svarbi žinia tiems, kurie nori patobulinti savo darbą su vaikais – jiems gali tekti peržengti arba stipriai permodeliuoti kai kurias šeimos terapijoje įprastas ir tapusias standartines hipotezes bei praktikas. Pavyzdžiui, idėja, jog „problema slypi tėvuose“, pačius vaikus dažnai palieka nematomas, nuošalyje. Jim Wilson požiūris yra kiek kitoks. Tačiau jis nepalieka skaitytojo „žemėje be terapeuto“ (no-therapist's-land) ir pateikia gausybę priemonių ir požiūrių. Visa tai gali pagelbėti pagerinti savo sugebėjimus šiose srityse: kaip dirbti su vaikais, kad sustiprinti jų sugebėjimus įtakoti savo gyvenimą ir santykius; kaip dirbti su suaugusiais, kad atgaivinti ir sukurti jų gebėjimą rūpintis vaikais; ir - galbūt svarbiausia sisteminiam požiūryje – kaip sukurti erdves, kuriose tėvai ir vaikai dirbtų *kartu* ir savo „*bendru veiksmu*“ (joint action) (Shotter, 1993) sukurtų atmosferą, padedančią būti *atsakingesniais* (response-able) ir reaguoti vienam į kitą (McCarthy, asmeninis pokalbis 1998).

Pabrėžiama žodžio *balsas* (voice) metafora ir terapija apibūdinama kaip *pokalbis* (conversation), kuomet terapeutas naudoja savo sugebėjimus užduodamas įvairius *klausimus* – viso to dėka sisteminės šeimos terapijos srityje padaryta nemažai atradimų. Tačiau dirbant su vaikais šie dalykai kartais gali riboti. Čia daug labiau tinkamos ir/arba naudingos gali būti tokios metaforos kaip *veiksmas*, *žaidimas*, *improvizacija* ir *apsimetimas-fantazija* (make-believe). Nepraraskite vilties! Į pagalbą ateina išradinga Jim Wilson vaizduotė! Galima tai pailustruoti trumpu pavyzdžiu. Vienas mažas berniukas atsisakė kalbėtis. Taigi, Jim pradėjo ant popieriaus lapelių rašyti paprastus klausimus, išlankstydamas iš jų popierinius lėktuvėlius ir mesdavo berniuko link. Po kurio laiko berniukas „oro paštu“ pradėjo siųsti atsakymus. Su šiuo įkvepiančiu pavyzdžiu kviečiu jus skaityti, eksperimentuoti, mokytis ir mėgautis šia nuostabia sisteminės terapijos knyga.

Birmingham, 1998m. rugsėjis

PS: Mūsų klinikoje Birmingeme grupelė mamų, kurių vaikai patyrė seksualinę prievartą, stebėjo videorašą, kaip jų vaikai kartu su terapeutu atlieka „veiksmo pratimą“ (activity exercise). Po kurio laiko viena mama prabilo: „aš pagalvojau, o jei vietoj to, kad visuomet kalbame mūsų grupiniuose susitikimuose, mes galėtume pamėginti kažką panašaus į tai, ką veikia mūsų vaikai?“ Galbūt Jim siūlomos idėjos tiktų ir į suaugusį orientuotam darbui? Tai galėtų viską apversti aukštyn kojomis!

Įvadas

„Pasaulyje yra tik vienas dalykas, blogesnis už apkalbas. Tai kuomet apie tave nekalba.“ – Oscar Wilde

NUO PROCEDŪROS LINK PRAKTIKOS

Kai pristatau į vaiką orientuotos terapijos seminarus ir mokymus, nuolat iškyla ta pati tema. Dalyviai pastebi, kad paprastai mokymuose kaip dirbti su vaikais išmoksta kaip atlikti reikiamas procedūras. Jos padeda apsaugoti vaiką nuo žalos, užtikrinti jo saugumą, jei tenka vykti į teismą. Vaikų rūpybos srityje dirbantys specialistai labai gerai išmano, kokias procedūras reikia atlikti, tačiau dažnai tenka labai pasistengti kuriant darbinius *terapinius* santykius arba ieškant tokio darbo būdo, kad ir vaikas būtų aktyviai įtrauktas į vykstantį procesą. Šiuo metu labai vertinami darbo stiliai, kuomet bendradarbiaujama su vaikais ir jų šeimomis. Tačiau yra labai sunku „pagauti“ kaip išlavinti tokius sugebėjimus, padedančius suburti šeimas bendram darbui.

Nemažai socialinio darbo ir psichinės sveikatos paslaugas teikiančių įstaigų reikalauja, kad specialistai sugebėtų būti ir gynėjais, globėjais, ar valstybės atstovais, ir tuo pačiu metu būtų terapeutais. Taigi, kaip įmanoma atitikti keliamus lūkesčius ir pareigas, ir tuo pačiu išgirsti bei patikėti vaikų „balsais“?

Šioje knygoje pateikiau sisteminės terapijos principais grindžiamas idėjas ir veiklas, pritaikydamas prie specifinių praktikos reikalavimų. Knyga skiriama ne tik šeimos terapeutams, bet visiems specialistams, kurie dirba su vaikais bei jų šeimomis pačiose įvairiausiose aplinkose ir nori praplėsti savo galimybių repertuarą bei dirbti efektyviau.

NUO OBJEKTO LINK SUBJEKTO

Šeimos terapijoje nemažai parašyta apie tai, kaip terapeutai terapijos metu kalba *apie* vaikus, ir nedaug dėmesio skiriama pokalbiui *su* vaiku. Šeimos terapijos teorijos vaikus laikė greičiau objektais, o ne subjektais, turinčiais savo pačių rūpesčių. Kalbama tokiais terminais kaip „tėviškas vaikas“ (parentified child), „atpirkimo ožys“, „mediatorius“ arba „tarpininkas“. Apibūdinimai parenkami priklausomai nuo taikomo požiūrio ir vaiko šeimoje atliekamos rolės ar funkcijos. Kuomet vaikai atvedami į terapiją, visa tai paprastai dar kartą atkurama, kuomet tėvai ar kiti suaugę apibūdina vaiko problemas. Tėvai gali atsinešti įvairius problemų apibūdinimus, kurie paskui tampa vaiko identitetu – pavyzdžiui, „jis depresiškas“, „jis jau nuo gimimo yra sunkus vaikas“ arba „jis pernelyg jautrus mokyklai“.

Į tai, kokie pavojai slypi tokio pobūdžio apibūdinimuose, atkreipė dėmesį Hoffman (1993), pristatydama savo pranešimą Australijos ir Naujosios Zelandijos šeimos terapijos konferencijoje. Ji išdėstė savo idėjas:

Bus pereinama nuo stokos modelių, verčiančių terapeutus „eiti žemyn“ (practice down) link kompetencija grindžiamų modelių, skatinančių „eiti aukštyn“ (practice up). Visos be išimties moderniosios psichologijos mokyklos siūlo emocinių ir psichinių sunkumų paaiškinimus, tarsi jie būtų kūno analogai. Skirtumas tik tas, kad dėl kūno sutrikimų žmogus nėra kaltinamas, tačiau kaltinamas jei kyla problemų su psichika. /p. 153/

Šios knygos prielaida – jog įmanoma ir terapiškai naudinga sukurti būdus, kaip kalbėtis su (taip pat kaip ir apie) vaikais. Tai iššūkis kai kuriems šeimos terapijos metodams, tačiau išliekama sisteminės ir su ja susijusių teorijų rėmuose. „Kalbėti“ čia reiškia tiek verbalinius, tiek neverbalinius, su veiksmu susijusius ir amžių atitinkančius bendravimo su vaikais būdus. Knygoje pateikiami pavyzdžiai apima vaikų amžių nuo priešmokyklinukų iki vidurinėsios paauglystės.

Pateikiamos idėjos ir veiklos iš mano darbo su vaikais per paskutiniuosius septyniolika metų, daugiausia dirbant terapeutu Kardifo Šeimos institute drauge su kolegomis. Tai ir individualus darbas su vaikais, ir terapija su brolių ir seserų grupėmis, atskiri susitikimai su tėvais ir dviejų ar trijų kartų šeimos terapijos susitikimai. Siūlomas koncepcinis modelis gali būti naudingas kuriant technikas, kurias aprašiau toliau knygoje ir suteikia esminę orientaciją darbui. Be tinkamo teorinio pagrindo technikos yra tarsi nuskintos gėlės – jos kurį laiką atrodo gerai, bet paskui žūva, nes neturi šaknų, taigi, nėra ir kas jas maitina. Čia pateikiamos technikos ir metodai savo šaknimis siekia sisteminės terapijos teoriją, kuri ir pati visuomet yra atvira pokyčiams, ateinantiems iš praktikos ir eksperimentų.

Skaitytojas kviečiamas susipažinti su Zilbach (1986) ir Wachtel (1994), kurie pateikia vaikų šeimos terapijoje istorijos santrauką, o taip pat peržvelgia kitų svarbių asmenų indėlį. Tai ir Salvador Minuchin (1974, 1984; Minuchin & Fishman, 1981; Minuchin, Yung Lee, & Simon, 1996; Minuchin ir kt. 1967), Jay Haley (1973, 1976; Haley & Hoffman, 1967), Cloe Madanes (1981, 1984), Virginia Satir (1964) ir Nathan Ackerman (1970). Didžiojoje Britanijoje yra žinomi Chris Dare (Dare & Pincus, 1978) ir John Byng-Hall (1996) darbai. Taip pat noriu atkreipti dėmesį į novatoriškas Australijos terapeutų Michael White ir David Epston (White, 1989, 1990; White & Epston, 1990) idėjas bei socialinio konstrukcionizmo/postmodernizmo terapijas, pateiktas Harlene Anderson, Harry Goolishian (1988) ir Tom Andersen iš Tromsø grupės Norvegijoje (1987, 1990). Kiekvienas šių teoretikų ir terapeutų įtakojo mano supratimą kaip terapiškai dirbti su vaikais.

Kadangi mano praktika siejasi su sisteminė šeimos terapija, įtakos turėjo ir Milano kolegų darbai (Palazzoli, Boscolo, Cecchin & Prata, 1978, 1980a, 1980b), o ypač Gianfranco Cecchin (1987; Cecchin, Lane & Ray, 1992, 1994) mintys. Visa tai suteikė teorinį pagrindą, iš kurio vėliau ir išaugo mano praktinis darbas ir mąstymas.

Neseniai šeimos terapijos konferencijoje vienas dalyvis paklausė: „kaip mes galime pateisinti savo individualų darbą su vaikais psichinės sveikatos prižiūros srityje, kuomet tai laikoma vaikų psichoterapeutų teritorija? Kaip mes, sisteminiai specialistai ir terapeutai, galime tai paaiškinti kitų disciplinų ir teorinių orientacijų atstovams?“

Dalis entuziazmo, rašant šią knygą, kyla iš smalsumo, norint atsakyti į klausimą kas gi yra į vaiką orientuotas požiūris, žiūrint iš sisteminės perspektyvos. Kaip tie požiūriai persidengia su

kitomis mokyklomis arba lieka visiškai skirtingi? Kokios išskirtinės savybės galėtų konferencijos dalyvei padėti atsakyti į klausimą? Ar iš tiesų tai erezija būnant šeimos terapeutu, susitikti atskirai su vaiku?

SUSITAIKYMAS SU AMBIVALENCIJA

Šeimos terapija vaikų (ypač mažų) įtraukimo į terapiją klausimu yra ambivalentiška, taip mano ir daugelis terapeutų (Zilbach, 1986). Nepaisant noro dirbti su „pilnomis šeimomis“, kai kurie terapeutai pastebi, kad maži vaikai gali stipriai trukdyti: jie gali pertraukti pokalbį ir sukelti sumaištį terapeutui užduodami labai tiesioginius klausimus ar siekti dėmesio lipdami terapeutui ant kelių. Vyresni vaikai gali priešintis „terapijos“ idėjai, terapeutui gali būti sunku juos suvaldyti. Kartais terapeutui gali būti pernelyg skausminga pripažinti vaikų demonstruojamus psichologinius sutrikimus. Terapeutams gali kilti stiprūs jausmai, tokie kaip noras nubausti vaiką už blogą elgesį arba išgelbėti jį nuo apsileidusių tėvų. Taigi, esant tokiai klinikinei realybei ir asmeniniams iššūkiams, nekeista jį galime rasti daugybę priežasčių, kodėl terapijoje turėtume vengti vaikų.

Neseniai apmokymų klinikoje Tomas, trejų su puse metų berniukas, nesustodamas lakstė šeimos susitikimo metu. Jis šaukė ir mėgino apversti kėdes. Mama ir tėtis sutrikę žiūrėjo ir nieko nedarė. Terapeutė narsiai mėgino išlaikyti pokalbio kontrolę, sudominti vaiką, „toleruoti“ triukšmą ir suteikti prasmę bendravimui. Tačiau po pirmojo susitikimo ji buvo visiškai išsekusi. Jos kolegos, stebėję susitikimą pro vienpusį veidrodį, buvo labai sunerimę, ar verta į sekantį susitikimą kviesti ir Tomą.

Komanda diskutavo apie priežastis, kodėl Tomo reikėtų nekviesti į sekantį susitikimą. „Dabar pamatėme, kaip blogai jis gali elgtis, galbūt sekantį kartą galime susitikti su tėvais atskirai ir pasikalbėti apie vaikų auklėjimą.“ Kitas praktikantas pastebėjo: „Galbūt, jei Tomo nebus kambaryje, galėsime daugiau išgirsti ir suprasti kas iš tiesų neramina tėvus.“ Dar vienas praktikantas pasakė: „Gali būti, kad yra ir santuokos problemų, ir kai Tomas šalia, šito nesimato.“

Nors tokios racionalizacijos atrodo suprantamos, ir kartais būtinos, šios knygos tikslas yra vaikus paversti pagrindiniais mūsų terapijos veikėjais. Šeimos terapijos terapeutai ir praktikantai rizikuoja prarasti sugebėjimus, reikalingus dirbant su vaikais ir nepasinaudoti tomis kūrybiškoms galimybėmis, kurias savo kalbomis ir veiksmais mums siūlo vaikai. Kad neprarastume šių galimybių, turime skirti daugiau dėmesio tam, kokių būtent sugebėjimų reikia norint efektyviau susisiekti su mažaisiais klientais.

KŪRYBIŠKUMAS IR PRAKTIKA

Tikiuosi, knygoje pateikta teorija ir praktiniai dalykai jums bus naudingi. Tikiuosi, tai padės atrasti savo pačių kūrybinius išteklius ir galėsite mesti iššūkį tokiems požiūriams, kada orientuojamasi į suaugusius, o vaikai paliekami nuošalyje – tiek terapeutų, tiek kitų suaugusių vaiko gyvenime. Tačiau ši knyga nėra trimitas, kviečiantis sureikšminti vaikus. Vaikai nėra nei

„šventieji“, nei „nuodėmingieji“, ir į vaiką orientuota praktika nesako, kad tėvai turi likti nuošalyje. Priešingai, esminis argumentas yra tai, kad tėvai, globėjai ir kiti suaugusieji turi būti tiesiogiai įtraukiami į darbą, susijusį su jų vaikų gerove. Kalbėti su vaikais – nereikia atmesti kitas perspektyvas, tame tarpe ir tėvų bei kitų specialistų požiūrius.

Savo rekomendacijas darbui su vaikais iliustruojau klinikiniais pavyzdžiais. Galbūt kai kurios idėjos pasirodys naudingos ir sudomins skaitytoją.

Į vaiką orientuotos praktikos rėmai turėtų padėti skaitytojui „keliauti lengvai“. Gan dažnai teorijos aptemdo praktinius dalykus ir prasmę, tad dėl šios priežasties kaip įmanydamas stengiausi vengti profesinio žargoną. Daugiausia naudoju terminą „terapeutas“ ryšium su savo praktika, nes būtent taip ir vadinasi mano pareigos. Tačiau daugelyje situacijų gali būti pavartotas ir terminas „specialistas“ (angl. practitioner), nes knygoje ir stengiamasi aprašyti, kaip sisteminės terapijos idėjas pritaikyti praktikoje. O tai gali vykti tiek terapeuto konsultavimo kambaryje, tiek dirbant su vaiku kitose aplinkose (net ir namuose).

Didžiausią knygos dalį sudaro pateikimas skirtingų būdų, kaip galima dirbti su vaikais ir stiprinti terapeuto potencialą. Visi aptariamai atvejai yra paimti iš mano paties praktinio darbo su vaikais ir jų šeimomis. Su jais susitikdavau vienas arba drauge su kolegomis (buvome Kardifo šeimos instituto komanda). Kai kur dalyvavau kaip supervizorius ruošiant studentus magistro laipsnio diplomui gauti.

PRAKTIKA – BANDYMAI IR KLAIDOS

Atvejų pavyzdžiai iliustruoja kaip specifiniais terapijos momentais buvo naudingi tam tikri sugebėjimai. Retkarčiais nubrėžiu gaires, „užuominas“ (angl. „tips“) ir įspėjančius ženklus. Ir tikiuosi, kad tai bus tam tikri rėmai, suteikiantys jums pakankamai drąsos patiems eksperimentuoti, bandyti ir klysti. Terapinis darbas yra menas, ir jį formuoja ne vienkartiniai „išgijimai“, o nuolatinės pastangos, tobulinimasis. Pavyzdžiuose atkreipiamas dėmesys į tai, kaip to galima siekti su smalsumu ir atsidavimu.

Norėdamas išlaikyti asmeninių pokalbių su tėvais ir vaikais konfidencialumą, aplinkybių detales pakeičiau. O kai kur, gavęs vaikų ir jų tėvų ar globėjų sutikimą, pokalbius cituoju pažodžiui.

Terapeuto lytis nuolat keičiasi – taip nusprendžiau daryti todėl, kad nebūtų nuolat kalbama tik apie jį/ją.

Kviečiu pažvelgti į pasaulį iš vaiko perspektyvos. Tai nėra lengva, nes esame pratę dirbti taip, kad būtent suaugę žmonės apibūdina, tarpininkauja ir dalyvauja procese, susijusiame su vaiko gyvenimu ir esama situacija. Taigi, aš tikiuosi, jog jums pavyks panaudoti savo žaismingumą ir gerai apmąstyti, kas gi vyksta. Pasiimti tai, kas atitinka jūsų stilių ir atmesti tai, kas netinka – tačiau ne pernelyg skubotai!

Į vaiką orientuota sistema

TEORIJOS VIETA

Teorijos mums reikalingos, kad suteiktų mąstymui tam tikrą formą, tačiau praktikoje taip pat naudinga kuriam laikui jas su pagarba padėti į šalį. Tai leidžia daugiau sužinoti apie tai, ką pasakoja atėję klientai. Į vaiką orientuotoje terapijoje vaiko problemų (jų sąrašas gali būti labai ilgas) priežastims nėra skiriama labai daug dėmesio. Kokios bebūtų problemos priežastys, daugiausia dėmesio skiriama:

1. Tam, kaip skirtingų šeimos narių pateikiami pasakojimai gali būti susiejami į Hoffman (1993) pavadintą „bendravimo lopšį“ (angl. cradle of communication), siejantį svarbius vaiko gyvenime žmones. Ir ypač svarbu tai, kaip kalbos ir sąveikos pagalba yra apibūdinamos, formuojamos ir įtakojamos problemos;
2. Kokiu būdu užveriamas šeimos išradingumas, blokuojami resursai – ir tokiu būdu šeima negali reaguoti ir efektyviai išspręsti kylančias problemas. Dažniausiai, kuomet tos problemos atnešamos pas psichoterapeutą, tai jau būna tapę tam tikru įpročiu, kartojasi;
3. Kaip pasiekti individo ir šeimos resursus bei kompetencijas. Tai šaltinis, įgalinantis atrasti naudingesnius paaiškinimus, sąveikas bei elgesį.

(Aš labiau linkęs vartoti terminą „pasakojimas“ (angl. account), nei „istorija“ (angl. narrative), nes ne visi terapeutui išsakomi pasakojimai gali būti adekvačiai vadinami asmeninėmis istorijomis. Pasakojimas – tai konkretus šeimos nario gyvenimo aspekto apibūdinimas, *pateikiamas terapeutui* su tam tikru tikslu: norint palengvinti nemalonią padėtį, gauti pagalbos.)

POKYTIS IR TERAPEUTO/SPECIALISTO POŽIŪRIS

Čia pateikiamas požiūris pabrėžia koks svarbus yra dėmesys vaiko pasakojimui, išsakomam jam svarbių žmonių kontekste. Terapija nesiekia išlaisvinti „nustumtų“ vaiko pasakojimų, o greičiau mesti jiems iššūkį. Kadangi problemos dažniausiai apibūdinamos tokiu būdu, kad užsiveria galimybės, mano kaip terapeuto uždavinys yra ieškoti prieštaravimų tuose pasakojimuose, kuriuos išsako klientai. O taip pat padėti atverti naujas galimybes, grindžiamas paties vaiko, tėvų bei terapeuto išradingumu. Todėl, siekdamas naudoti klientams, leidžiu pasireikšti ir savo paties asmeninėms ir profesinėms žinioms bei patirčiai. Tad šis požiūris yra *minimalistinis*, turint omeny, kad nemanau, jog terapeutas turėtų atkasti kokią nors spėjamą ir sunkiai randamą priežastį, slypinčią praeityje. Šis požiūris yra *apimantis* (angl. inclusive), nes terapeutas yra tarsi sąsaga, susiejanti ir mobilizuojanti šeimos resursus, išradingumą. Tokiu būdu išvengiama pavojaus pakeisti kurį nors iš tėvų (kai terapeutas suvokiamas kaip pakaitalas). Nepriklausomybė nuo terapijos

vertinama labiau nei priklausomybė, nors tam tikrais atvejais priklausomybė gali būti kaip pereinamoji stadija, kuomet terapeutas efektyviai prisijungia prie šeimos darbo.

Kadangi ši praktika siekia bendradarbiavimo ir išradingumo, yra naudinga išvystyti tam tikras konstrukcijas ir idėjas, padedančias atitrūkti nuo teorijų, kurios patologizuoja individus. Jei nuoširdžiai rūpinamasi tuo, ką pasakoja vaikas ir tėvai, tai neįmanoma paslapčia žinoti, kas iš tiesų negerai su ta šeima. Mes visi galime turėti minčių apie tai, kas galėtų padėti arba apie tai, kas galėjo sukelti problemas. *Tos mintys gali būti naudingos tik tol, kol nesame įsitikinę jog tai vienintelė tiesa apie vaiko ir šeimos problemas. Priešingai, klientų pasakojimai pateikia žodžius ir veiksmus, leidžiančius improvizuoti. Tokiu būdu tarp terapeuto ir šeimos ima atsirasti naujos prasmės ir veiksmai.*

Taigi, esminė prielaida būtų:

- *Tai, kas pasakoma ar suvaidinama vaiko ar kitų šeimos narių, nėra vienintelis pasakojimas apie situaciją. Nesvarbu, kaip stipriai tie apibūdinimai įsitvirtinę, terapeutas turi pagelbėti surasti kitus žodžius, veiksmus ir platesnius pasakojimus. Tai praplečia vaiko ir suaugusiųjų galimybių susitvarkyti su problemomis repertuarą.*

VAIKO BALSAS

Paskutiniu metu „balso“ metafora (Gilligan, 1982) itin dažnai taikoma kalbant apie vaikus ir norint pabrėžti jų pačių indėlį padedant sau patiems. Pabrėžiamas kalbėjimas su (kaip priešprieša kalbėjimui „apie“) vaiku, taigi ir pastangos dirbti su mažaisiais klientais. Tačiau nereikia to supainioti su mūsų galios ir įtakos vengimu darbe, kaip ir neturėtume būti veidmainiški dėl vaikų teisių. Kai dažnai mes, terapeutai, norime išvengti sunkumo kalbėti su vaiku, kuris tarsi koks visagalis mėgina kontroliuoti tėvus ir kitiems neleidžia išsakyti savo nuomonės. Tokiose situacijose sunku galvoti apie tai, kad vaiko balsas yra „nustumtas“ (marginalized)! Nesiūlau tokios terapijos, kur pabrėžiamas švelnumas. Tiesa sakant, toks darbo modelis iš terapeuto reikalauja kartais būti tvirtu, padedančiu vaikams atrasti naujas jų veiksmų prasmes. Kartais tai yra ir kova, norint suprasti vaiko pyktį, pasipiktinimą ar sielvartą. Bendradarbiaudamas terapeutas turi pamėginti susieti tuos skirtingus pasakojimus ir atrasti tuos vaiko „balsus“, kurie buvo nutildyti. Tuos balsus pagarsinti ir tuo pačiu neužgožti tėvų.

Balso metafora tuo pačiu padeda sutelkti dėmesį į vaiko individualumą ir išradingumą. Kitu atveju tai gali būti ignoruojama arba nepastebėta, ypač taikant direktyvius požiūrius.

Neseniai viena draugė papasakojo man apie stebuklingą jos sūnaus John išgyvenimą. Jis gimė per anksti – vos 25 savaitų amžiaus. Neseniai berniukas atšventė savo penkerių metų gimtadienį ir žaidė sode. Draugė papasakojo, kokie tylūs buvo gydytojai ir slaugės, gimus sūneliui. Gimdykloje stėjo tylu: kiekvienas laukė nors kokios vaikelio reakcijos. Gydytojai buvo pasiruošę dirbtinai nepalaikyti berniuko gyvybės, nes jis gimė labai silpnas ir neišnešiotas. Kai tik sūnelis išleido garsą, tai nedelsiant visus pažadino. Personalas puolė

daryti viską, kas įmanoma, kad tik išgelbėtų vaiko gyvybę. Tiesiogine prasme atradęs savo balsą, kūdikis tarsi kibirkštį įžiebė sesučių ir gydytojų norą gelbėti jo gyvybę.

Pavyzdys, kaip veiksme atsiskleidžia pasakojimas

Viena mergaitė, vardu Ema (6 metų) antrojo šeimos terapijos susitikimo metu beveik visą laiką buvo tyli. Ji atvyko su mama ir daug kalbesne vyresniąja seserimi. Mamą neramino „blogas“ vaikų elgesys. Tėtis prieš metus paliko šeimą. Mama paaiškino, kad Ema nekalba arba negali kalbėti apie tėtį, nepaisant visų mamos pastangų, kad dukra išsakytų savo jausmus.

Vienu momentu Ema pradėjo kurti teismo sceną su mažomis lėlytėmis ir medinėmis kaladėlėmis. Ji kurį laiką taip žaidė, nieko nesakydama nei man, nei mamai. Galiausiai ji pradėjo pasakoti teismo scenos istoriją, kurioje jos tėčiui liepė „išeiti, nes jis pasielgė blogai ir paėmė tabletes“.

Čia galimi daugybė paaiškinimų, kodėl Ema pasirinko papasakoti mums apie tėtį būtent tuo susitikimo momentu. Tačiau tikėtina, kad Ema nusprendė jog jau pakankamai saugu papasakoti tą savo prisiminimą. Jame matėsi slaptas mergaitės požiūris apie tėtį. Visa tai buvo įgarsinta ir pasiūlyta tiek terapeutui, tiek šeimos nariams.

Toks vaikas kaip Ema, kuris niekad anksčiau nebuvo atsivėręs, pasakodamas savo istoriją gali pajusti jog šis „skirtumas daug ką keičia“ („difference that makes a difference“) (Bateson, 1972). Terapeuto reakcija gali būti visiškai kitokia, nei tas atsakas, kurio baiminosi vaikas. Ar man ir toliau patiks ji ir jos šeima, jei atsitiko tokie „blogi“ dalykai? Šiuo atveju Ema sugebėjo sugrįžti prie šios istorijos dar keletą kartų, vis perpasakodama ją sau pačiai, mamai ir man. Į vaiką orientuotos terapijos terapeutas nemano, kad būtinai reikia dirbti su visomis vaiko problemomis, kaip psichoanalitinėje psichoterapijoje (Axline, 1969). Santykis su terapeutu taip pat nelaikomas esmine prielaida gijimui.

VAIKO BALSAS CHORE

Nors tokie veiksniai kaip šiluma, empatija ir atidus klausymasis yra svarbūs, iš terapeuto nesitikima, kad jis sudarys inkubacines sąlygas vaiko augimui. Nėra pamiršamas platesnis sisteminis požiūris. Kai jau minėta anksčiau, vaikas suvokiamas kaip neatskiriama bendravimo su svarbiais gyvenimo suaugusiais dalis. Tokiu būdu platesnis kontekstas terapijoje sudaro labiau pirmą planą, nei foną. Individualus darbas su vaiku vyksta platesniam kontekste, kuriame terapeutas yra tarsi jungtis – kartais instruojantis, kartais įtikinėjantis ar ugdantis, arba duodantis patarimą, visuomet nepamiršantis ir savęs, kaip viso paveikslo dalies. Terapeutas/specialistas dalinai yra stebėtojas, ir tuo pačiu metu teikiantis pagalbą „iš vidaus“, klausosi savo apmąstymų apie bendrą vaiko-šeimos-terapijos sistemą. Tam reikia sugebėjimo reflektuoti savo vidinę būseną. Tai iliustruoja Brian Keenan knygos (1992) citata apie jo patirtį nelaisvėje Libane:

Nusprendžiau tapti savo paties stebėtoju – būsiu pats savęs vuajeristas. Šią strategiją taikiau visą likusį gyvenimą nelaisvėje. Leidau sau daryti, būti, sakyti ir jausti viską, kas buvo viduje, bet tuo pačiu metu galėjau likti nuošalyje, stebėdamas ir mėgindamas tai suprasti. /p.78/

ĮTAMPA TARP SUPRATIMO KAIP VISKAS YRA IR KAIP TURĖTŲ BŪTI

Specialistas mano, kad visuomet yra tam tikra sistema ar logika (nesvarbu, kokia „beprotiška“ ji beatrodytų) visiems šeimos narių veiksams ir pasakojimams. Ir reikia būti atidiems, neskubėti spręsti „kas turėtų būti“ toje šeimoje. Nors yra būtina ir neišvengiama kreipti dėmesį į tuos požiūrius, idėjas ir pasiūlymus, kurie ateina į galvą, tačiau turėtume stengtis pirmiausia pasidomėti tuo, kaip reikalai tapo būtent tokiais kaip yra dabar. Specialistui siūloma ne būti pasyviai ir nedaryti intervencijų, o būti smalsiam, domėtis tuo, kaip susiformavo būtent toks vaiko gyvenimas. Nesvarbu, kokia keista gali atrodyti situacija, vis tiek yra naudinga pagalvoti apie tai, kaip ji susiformavo. Netgi tuo atveju, kai tuo pačiu metu būtina imtis neatidėliotinių veiksmų, kaip, pavyzdžiui, esant reikalui apsaugoti vaiką.

GALIA IR AUTENTIŠKUMAS

„Kiekvienas mūsų susiduriame su savo veiksmų galia: padaryti gerą arba sužaloti“ (Inger & Inger, 1994). Didesnis atvirumas dalinantis mintimis apie terapinius procesus gali padėti demistifikuoti terapiją bei terapeutą ir kažkiek sumažinti jėgos skirtumą tarp terapeuto ir kliento. Tai itin svarbu dirbant su vaikais, kurie beveik visuomet jaučiasi galintys mažiau ir turintys mažiau nei kiti galimybių pasisakyti terapiniame procese. Terapeutas turėtų būti atidus vaiko nerimui ateinant į terapiją ir ypač nepamiršti tų pavojų, kurie kyla darant terapinį įvertinimą (tiek turint atvirą požiūrį, tiek ir laikantis uždaresnės pozicijos). Jaunuosius klientus tai gali įtraukti į pokalbį, kurio paskui jie gali gailėtis. Kaip pastebi Inger (1998), buvimas atviru ne visuomet duoda klientui naudos:

... pats savaime dalinimosi veiksmas neapsaugo nuo to, kad terapeutas nepanaudos savo galios bei dominavimo terapiniuose santykiuose. Oportunistiškas terapeutas gali gerai sugebėti dalintis savo pseudo asmeniniais dalykais, panaudodamas tai kaip galios veiksmą. Asmeniniai dalykai gali būti išgalvoti, tačiau pristatomi kaip realūs, norint sustiprinti terapinį dominavimą. Dalinimosi asmeniniais dalykais veiksmas pats savaime nesulygina hierarchijos, ypač jei klientas asmeninius terapeuto pasisakymus supranta kaip pseudo asmeninę strategiją.

Mano paties praktika rodo, kad dirbant su klientais yra svarbu leisti būti patiems įvairiausiems požiūriams – nuo intervencijų ir santykinai „emociškai uždaro“ iki neintervencinio ir santykinai „atviro“. Taip kaip vaikai gali pasilikti sau kai kuriuos dalykus ir nekalbėti, terapeutas taip pat turi teisę tylai ir asmeniniams apmąstymams.

ŽAISMINGOS APLINKOS KŪRIMAS

Kurdami pakankamai saugų kontekstą, leidžiantį atsirasti pokyčiams, vaikams turime leisti žaisti (Winnicott, 1971). Tai erdvė, kurioje gali būti patiriamos ir tyrinėjamos alternatyvios idėjos ir elgesys santykiuose. Šia prasme, be žaismingumo, negali atsirasti ir pokyčių. Vaikai, kaip ir suaugę, nelinkę keistis, jei jų požiūriai, asmenybės ar santykiai matomi ir apibūdinami neigiamai. Žaismingos erdvės sukūrimas reikalauja, kad terapeutas atkakliai kurtų paveikslą, koku gi būdu viskas susiformavo būtent taip, kaip yra dabar. Tai yra, kokia yra vaiko ir šeimos logika bendraujant vienas su kitu. Tai terapeuto atsakomybė sukurti tokį kontekstą, kuriame vaikas ir šeima būtų vertinami, tuo pačiu leidžiant išsakyti visas kylančias problemas, elgesio apibūdinimus bei metant tam iššūkį. Coleman (1985) teigia: „Nei vienas būdas žiūrėti į problemas nėra toks šventas, kad juo nesuabejoti. Nei vienas būdas kaip kažką daryti nėra nepatobulinamas.“ Tai jau susiję su paties terapeuto poreikiu pastoviai stebėti ir peržiūrėti savo praktiką ir taip pat liečia vaiko ir jo šeimos problemas, kurias atneša pas terapeutą. Tai kūrimas tokios atmosferos, kurioje tyrinėjami skirtumai, glūdinčios terapinio susitikimo širdyje. Ir toliau sekantys skyriai iliustruoja skirtingas galimybes kaip panaudoti į vaiką orientuotą požiūrį visų pirma sukuriant, o paskui žaismingai vystant galimybes.

Vaikas terapijoje: pokalbis ir konsultacija su svarbiais žmonėmis

PRIEŽASTYS, KODĖL REIKĖTŲ VENGTI DARBO SU VAIKAIS

Prieš paliečiant svarbų klausimą apie tai, ką pakviesti į pirmąjį susitikimą, verta apsvarstyti kai kurias priežastis, pateikiamas *nenorint* kviešti vaikus. Kartais tos priežastys formaliai ar neformaliai įpinamos į pačios organizacijos veiklą. Pavyzdžiui, kai kurios organizacijos, teikiančios paslaugas suaugusiems, nemato būtinybės į savo veiklą įtraukti ir vaikus. Tą dar labiau sustiprina paslaugų skirstymas į vaikų ir suaugusiųjų (kaip kad skirstomos psichiatrinės paslaugos suaugusiems ir vaikams bei paaugliams).

Tačiau net ir įstaigose, teikiančiose paslaugas vaikams ir šeimoms esama priežasčių, dėl kurių specialistai dažniausiai pasirenka nedirbti su vaikais.

Terapeutą / specialistą įtakojančios veiksniai

Kai kuriems terapeutams nepatinka dirbti su vaikais. Neseniai dalyvavau viename seminare, kurio metu kolegos pripažino jog vaikai yra labai įkyrūs – jie trukdo susitikimui norėdami išeiti iš kambario ar nueiti į tualetą, kalba „be eilės“ ir blogai elgiasi. Vaikai gali būti emociškai reiklūs arba trikdyti, kuomet atsisako kalbėti arba, dar blogiau, pradėti verkti kuomet susinervinęs terapeutas juos bando įtraukti į procesą. Dauguma terapeutų buvo baigę apmokymus arba tebesimokė sisteminės terapijos. Jie buvo gerai susipažinę su suaugusiųjų bendravimo būdais, tačiau turėjo stebėtinai mažai tiesioginio darbo su vaikais patirties. Kai kurie grupės nariai teigė, kad vaikams visiškai nėra būtina dalyvauti. Jų nuomone, jei jau problema yra įvardinta ir suvokta, galima dirbti ir be vaikų. Kitų dalyvių nuomone, tam tikros stresą keliančios situacijos negali būti aptariamoms vaikų akivaizdoje – iškilus sunkiems klausimams, vaikų reikėtų paprašyti išeiti.

Nors kai kurios iš šių minčių yra vertos dėmesio, dažniausiai tai būna terapeutų racionalizacijos. Tokiu būdu norima išvengti rizikos pasilikti su pateikiamais sunkumais ir nedirbti su vaikais nepaisant „netvarkos“ skausmo. Zilbach (1986) pastebėjo, kad asmeninė kai kurių terapeutų vaikystės patirtis buvo tokia skausminga, jog jiems sudėtinga patekti į rimtą vaikų žaidimų pasaulį – jų žaismingumui trukdo jų pačių auklėjimas (22 psl.)

Kai kurie praktiką atliekantys specialistai jautė, kad jiems trūksta tam tikrų sugebėjimų, reikalingų dirbant su mažais vaikais. Būtent dėl to jie niekuomet nedirbo su vaikais, nuolat pateikdami šią priežastį. Šis uždaras ratas reiškia, kad terapeutai nenori išvystyti sugebėjimų, reikalingų efektyvesniam darbui.

Tai dažniausiai pasitaikančios priežastys, kodėl nedirbama su vaikais. Didžiojoje Britanijoje aukštesnio lygio mokymų kursuose ir šiuo metu nereikalaujama sugebėjimų dirbti su skirtingo amžiaus ir vystymosi lygių vaikų grupėmis. Nereikia ir sugebėti derinti esamas technikas, kad jos atitiktų jaunesnių klientų poreikius.

Tačiau tokios išankstinės klinikinės nuostatos neretai sutampa su pačių tėvų turimomis išankstinėmis nuostatomis – ir vaiko eliminavimas iš proceso laikomas „tinkamu“.

Išankstinės tėvų nuostatos

Kai kuriuos tėvus gali erzinti, jei reikia atsivesti vaiką, kuris nekontroliuojamas, į terapinį susitikimą. Arba jie jaučia, kad terapija gali dar labiau sužeisti vaiką, jei bus iškeliami skausmingi dalykai. Tėvai gali norėti, kad vaikas nedalyvautų, nes bijo, jog šis gali atskleisti kokius nors dalykus, kurie šeimoje laikomi tabu. Arba gali kelti gėdą kaltindami, ginčydamiesi ar grasindami tėvų autoritetui. Kai kurie tėvai ieško specialistų pagalbos ir visai nemato reikalo, kodėl reikėtų dirbti tiesiogiai su vaiku. Tėvams gali nepatikti, jei kiti vaikai turi atvykti į susitikimą ir praleisti pamokas mokykloje. Broliai ir seserys gali taip pat perimti šį požiūrį, ypač jei jie jaučiasi „įtraukiami“ į problemiško vaiko problemas.

Atpažintos išankstinės vaiko nuostatos

Suprantama, daugelis vaikų gali tiesiog nenorėti įžengti į terapeuto kabinetą, ypač jei tėvai leidžia suprasti, kad vaikas atvedamas „sutvarkyti“. Vaikas gali įsivaizduoti įvairiausių dalykų apie terapeutą - kaip juo rūpinsis, taisyss ar galbūt pažemins. Taip pat gali kilti baimė, kad „skaitys jo mintis“ – visa tai kai kuriuos vaikus gali atbaidyti ar bent jau užtikrinti jų „pasipriešinimą“. Dažniausiai vaikai nervinasi „turėdami kalbėti“ su pašaliniu žmogumi. Daugumoje šių situacijų prireikia jautraus terapeuto priėjimo (žr. trečią skyrių). Jei vaiko prieštaravimas sutampa su panašiais terapeuto jausmais, gali atsirasti patogios priežastys, pateikiamos kaip racionalizacijos, o iš tiesų maskuojančios vengimą likti su vaiku terapijoje.

KLAUSIMAS KĄ PASIKVIESTI

Nėra jokių aiškių taisyklių, kas turėtų dalyvauti pirmame susitikime, tačiau svarbu apsvarstyti ar visuomet verta sukviesti visus namiškius. Wachtel (1994) pastebėjo, kad yra tam tikros naudos, jei pirmame susitikime dalyvauja tik tėvai, o vaikas atvedamas į sekantį susitikimą. Tėvams ir terapeutui tai suteikia galimybę sukurti bendradarbiaujantį ryšį, galima laisviau kalbėtis. Neretai tėvams gėda pripažinti, kad pradėjo nemėgti vaiko ir juos slegia jo problemos. Pokalbis su terapeutu gali suteikti palengvėjimo, ypač jei gali išreikšti tokias toksiškas mintis ir priimti jas kaip suprantamas ir dažnai pasitaikančias reakcijas. Dar viena nauda pirmiausiai susitinkant su tėvais – pagalba tėvams nustatyti tikslus ir susitarti dėl kontrakto su terapeutu.

Aš pats visuomet apsvarstau galimybę susitikti pirmiausia vien tik su tėvais. Tačiau dažniausiai, jei įmanoma, renkuosi susitikimą kartu su vaiku. Tokiu būdu noriu jau nuo pat pradžių susisieti su visais šeimos nariais. Tai neutralizuoja bet kokį polinkį pernelyg palaikyti tėvų pusę ir palaikyti tik jų nuomonę dėl esamų problemų.

KITŲ SVARBIŲ ŽMONIŲ PAKVIETIMAS

Dažnai sveika sau priminti, kad daugelyje šeimų namiškiai sudaro tik nedidelę dalį svarbių vaiko gyvenime žmonių. Jei prieš pirmąjį susitikimą, kuomet kreipiamasi pagalbos, įmanoma labiau pasidomėti apie kitus svarbius žmones, tuomet pirmam pokalbiui galima sukviesti ir daugiau reikšmingų žmonių.

Telefonu kviečiant į pirmąjį susitikimą, tėvų paprasčiau pasikviesti ir draugę, kuri paskutiniu metu, susirgus mamai, tapo labai svarbi. Susitikimo metu ši draugė labai daug pagelbėjo diskutuojant, ir buvo nešališka „stebėtoja/dalyvė“. Tuo tarpu kiti šeimos nariai buvo labiau „susipynę“ tarpusavyje. Man buvo naudinga išgirsti tos draugės nuomonę ir patarimą, kurį jau anksčiau buvo pasiūliusi tai šeimai. Kai į pirmąjį susitikimą kviečiami svarbūs žmonės, parodoma pagarba pačios šeimos nuomonei (būtent jie nusprendžia, kurie žmonės yra svarbūs). Tuo pačiu ir terapeutui tai leidžia pasidomėti kitais suaugusiais ir vaikais, kurių nėra, nors ir jie gali būti reikšmingi vaiko gyvenime.

Šiuo atveju draugės nuomonė man padėjo įvertinti koks patarimas jau buvo duotas šiai šeimai, ir suprasti, koks požiūris į problemas nebuvo efektyvus.

Skatinant šeimos narius pasikviesti kitus giminaičius ar draugus, kartais galime būti nustebinti. Vieną kartą jauna lenkų šeima labai rimtai priėmė šį mano kvietimą. Jie į pirmąjį susitikimą atvyko visi kartu – septyniolika giminaičių, tame tarpe seneliai, tetos, dėdės ir daugybė dukterėčių ir sūnėnų! Tai buvo svarbi žinia apie šeimos bendrumą ir įsitraukimą į vaiko problemas. Nors tuo pačiu tai buvo ir iššūkis man, mano sugebėjimams atlikti interviu ir išklausti kiekvieno nuomonę.

ATSKIRAI GYVENANTYS ARBA IŠSISKYRĘ TĖVAI

Taip pat svarbu apsvarstyti ir galimybę į vaiko terapiją įtraukti ir atskirai gyvenančius ar išsiskyrusius tėvus. Neretai tai labai delikatus reikalas. Gali būti daugybė pagrįstų priežasčių, dėl ko tėvai nenorėtų būti kartu su vaiku (ar vaikais) viename kambaryje. Kai terapeutas spaudžia pernelyg stipriai, stengdamasis suvesti abu tėvus, vaikui tai gali sukelti labai nemalonius jausmus. Juk jam tenka būti su tėvais, kurie vis dar pyksta vienas ant kito ir nesutaria dėl priežasčių, kodėl iširo santykiai. Visgi jei įmanoma pasikviesti abu tėvus, pastebėjau jog dažniausiai tai būna naudingas žingsnis.

Tėvai, kurie neturėjo daug galimybių kartu pasikalbėti apie vaiko problemas, terapeuto kambaryje jaučiasi pakankamai saugūs. Tai neutralus kontekstas, kuriame gali išreikšti savo požiūrius ir susitelkti į savo kaip tėvų vaidmenis, nesileisdami į bereikalingas diskusijas apie jų santykius ir išsiskyrimą. Jei pakviečiamas kartu negyvenantis (dažniausiai tėvas), taip pripažįstama jo atsakomybė ir svarba vaiko gyvenime. Jei terapeutas pakankamai atkaklus ir laikosi ketinimo pasikviesti atskirai gyvenantį tėvą, dažniausiai tai ir pavyksta. Net tais atvejais, kuomet sakoma, jog kartu negyvenantis tėvas „nesidomi“, gali būti naudinga suabejoti šia prielaida. Jei terapeutas priima tėvo susidomėjimą, tai gali įveikti esamą ambivalenciją ir įtraukti kartu negyvenantį tėvą į

procesą. Kad tai pasiekti, terapeutas pirmiausia turi su besikreipiančiu tėvu aptarti visas abejones ir prieštaravimus, susijusius su kito iš tėvų įtraukimu. Jei prieštaravimai labai stiprūs, keliantys grėsmę visos šeimos dalyvavimui terapijos procese, juos reikėtų gerbti, kitu atveju besikreipiantis tėvas jausis tarsi jam būtų kenkiama. Dažniausiai tokios abejonės ir prieštaravimai laikui bėgant išsisklaido, jei terapeutas ir toliau dirba su tėvu, stiprindamas jo pasitikėjimo terapeutu jausmą. Jei terapeutas tariasi apie tai, koku būdu galima būtų susisiekti su kartu negyvenančiu tėvu ir kokiomis sąlygomis jį galima būtų įtraukti į procesą, tai besikreipiančiam tėvui suteikia saugumo, jis suvokia jog terapeutui susisiekus su buvusiu partneriu, jam nebus pakenkta.

ŠEIMOS VYRESNIŲJŲ PAKVIETIMAS

Seneliai taip pat gali būti svarbūs žmonės vaiko gyvenime, tad svarbu apsvarstyti ir galimybę pasikviesti juos į pirmąjį (arba vėlesnius) susitikimus. Tai terapeutui leidžia tiesiogiai susidurti su trijų kartų auklėjimo stiliais ir senelių svarba ir įtaka auklėjimui bei vertybėms.

Vaikams taip pat gali būti naudinga ir įdomu pasiklausyti ir stebėti kaip tėvai kalbasi su seneliais apie tėvų auklėjimą. Jei panašios problemos buvo iškilusios kuomet buvo auklėjami tėvai, tuomet patyrinėjus kaip su tokiomis problemomis susitvarkė seneliai, galime rasti šeimai naudingų išteklių. Gali būti prisimenama šeimos istorija ir palyginama su dabartiniais reikalavimais tėvystei. Paprastai vaikus intriguoja diskusijos, susiejančios juos ir jų tėvus, liečiančios vaikystės prisiminimus. Istorijos apie tėvams kilusius iššūkius gali būti pasakojamos ir perpasakojamos. Seneliai taip pat gali padėti tėvams naujai suprasti savo vaikus, primindami jiems jų pačių vaikystę, kai buvo panašaus amžiaus. Tą galima padaryti tiek dalyvaujant seneliams, tiek be jų, tačiau kuomet jie gali dalyvauti tiesiogiai, prisiminimai yra daug gyvesni, atsiveria įvairios versijos. Žinoma, ne visuomet senelių įtraukimas duoda naudos, tačiau tokiu būdu bent jau suteikiama proga išgirsti jų požiūrius. O terapeutui tai gali būti naudinga ir tolesniuose susitikimuose (nesvarbu, ar patys seneliai dalyvaus). Tais atvejais, kuomet seneliai laikomi svarbiais autoritetais, terapeutui svarbu gerbti jų kaip vyresniųjų poziciją ir vengti nenaudingos „konkurencijos“ dėl to, kas turi būti ekspertas šeimos reikaluose.

Jei pasikviesti visus šeimos vyresnius nėra įmanoma ar pageidaujama, terapeutas turi nepamiršti apie jų daromą įtaką. Tuomet „atgaivinti“ senelius galima susitikimo metu apie juos kalbant. Tokiu būdu terapeutas lieka vaiko gyvenimo kontekste ir laikosi idėjos, kad reikia peržiūrėti tą sistemą, kuri buvo sukurta dalyvių mintyse (per pasakojimus, apibūdinimus, istorijas ir kultūrą). Ši „sistema-mintyse“ gyvena šeimos vyresniuose ir kituose nedalyvaujančiuose žmonėse, tiek kiek jų (netiesioginis) indėlis paveikė esančių kambaryje gyvenimus.

Šeima gali būti pasidalinusi į „stovyklas“, ir tokiu atveju svarbu, kad terapeutas būtų nešališkas. Taip galima išvengti kaltinimo, kad palaikoma kuri nors „pusė“. Nešališkumas taip pat reikalingas norint išvengti dalinio matymo – kuomet matomas tik tam tikras ribotas situacijos paveikslas. Sugebėjimas būti nešališku praverčia ir mėginant pasikviesti kitus su atveju susijusius specialistus.

KITŲ SUSIJUSIŲ SPECIALISTŲ KVIETIMAS

Jei trečioji šalis (kokie nors specialistai) raštu nukreipia šeimą konsultacijai, pokalbis tampa dar sudėtingesnis.

Pirmiausia būtų svarbu nustatyti, ar besikreipiantis specialistas: a) norėtų konsultacijos sau pačiam dėl šio atvejo; b) norėtų perduoti šį atvejį labiau patyrusiam ir/arba turinčiam daugiau laiko terapeutui ar c) norėtų pasiūlyti dirbti kartu su tikslu įgyti tiesioginės patirties taikomoje šeimos terapijos srityje.

Tokiais atvejais aš paprastai patariu surengti telefoninę konferenciją su specialistu ir aptarti, kuris variantas būtų labiau priimtinas. Tai padeda išsiaiškinti ar šeima yra siunčiama pas terapeutą prieš jų pačių norą ar ir pati dalyvauja šiame procese. Coleman (1985) pastebėjo, jog viena pagrindinių priežasčių, kodėl nepavyksta pakviesti šeimos į terapiją – tai kuomet terapeutai neteisingai suvokia siuntimo priežastis. Palazolli ir kt. (1980b; Palazolli & Prata, 1982) taip pat pabrėžia kaip svarbu yra apsvarstyti siunčiančio specialisto vaidmenį šioje sistemoje. Viena prielaida – kad siunčiantysis mažų mažiausiai gali turėti ambivalentišką santykį su terapija ir pokyčiu. Šeimos taip pat gali būti ištikimos pirmajam pagalbininkui ir pritarti jo norams, tačiau slapta nesutikti su siuntimu pas kitą ekspertą.

Gali būti, kad su atveju susiję specialistai tapo sistemos, orientuotos į problemas, dalimi (Anderson, Goolishian & Winderman, 1986) ir trukdo procesui. Tačiau pastebėjau, kad daug naudingiau yra galvoti, jog pagalbos prašymas – tai nuoširdus rūpestis kaip pagelbėti šeimai. Siuntimo priežasčių ir specialistų vaidmens aiškinimasis santykius padeda paversti labiau bendradarbiaujančiais. Tai nereiškia tokio bendradarbiavimo, kuomet terapeutas paprasčiausiai sutinka su kitų profesionalų idėjomis bei nuomonėmis dėl ateities veiksmų. Tačiau norint šioje ankstyvoje stadijoje paskatinti bendradarbiavimą, svarbu, kad terapeutas išreikštų sveiką pagarbą kitiems su atveju susijusiems asmenims.

TERAPEUTAS IR SIUNČIANTIS SPECIALISTAS: KAI KURIOS TENDENCIJOS PIRMOSIOSE KONSULTACIJOSE APIE VAIKO PROBLEMAS

Galima pastebėti keletą asmeninių ir/arba profesinių tendencijų, kuomet specialistai siunčia turinčius problemų vaikus terapijai. Jie gali santykinai fiksuotais būdais suvokti šeimą. Pateikiamos tokios hipotezės apie problemas, pagal kurias tėvams ir/arba vaikui trūksta kažkokių sugebėjimų. Neretai apibūdinimai susiję su tėvų nesugebėjimu rūpintis savo vaikais ir juos kontroliuoti. Vaiko globos atvejais, kuomet įstatymo paskirtas pareigūnas mėgina suvokti „kas vyksta“, toks susirūpinimas atrodo suprantamas ir svarbiausias. Siunčiantis specialistas, stengdamasis padėti neefektyviems tėvams susitvarkyti su vaikais, gali turėti kai kurias toliau aptariamąs prielaidas. Kiekviena prielaida gali būti aptarta su siunčiančiu kolega – ir tokiu būdu atveriamos naujos galimybės pagalvoti apie darbą su šeima, įskaitant ir tai, ar siuntimas terapijai tikrai yra naudingiausias pasirinkimas. Toliau pateikiu dažniausiai pasitaikančias prielaidas (tendencijas),

kurias pateikia specialistai. Kartu pateikiu ir komentarus bei klausimus, galinčius padėti iš naujo įvertinti turimą terapeuto prielaidą.

Kiekvienam iš toliau pateikiamų apklausos tipų reikalingas terapeuto „tonas“, dėmesys bei pagarbus smalsumas.

1 PRIELAIDA: *Nors siunčiamas vaikas, tačiau pagalbos reikia porai – dėl šeimyninių santykių, kadangi jų problemos neigiamai veikia vaiką*

- *Klausimai, tyrinėjantys pagrindinę darbuotojo išsakomą prielaidą, pabrėžiant kitus sistemos „balsus“*

- „Ar abu tėvai sutiktų su jumis, kad jiems reikia pagalbos šeimyniniuose santykiuose? Ar prielaida, kad šeimos problemos įtakoja vaiką, yra daugiau jūsų idėja, ar kitų specialistų, ar šeimos narių idėja? Kaip spėtumėte, koks yra vaiko požiūris į problemą?“

- „Kaip manote, ką tėvai galvoja apie galimą jų problemų įtaką vaikui? Jei vaikų paklaustumė apie jų tėvų problemas, kaip įsivaizduojate, kaip jie apibūdintų jų įtaką sau?“ (Labai mažiems vaikams – „Jei kūdikis galėtų surasti žodžius, ką jis pasakytų?“)

- *Klausimai, skatinantys tėvų išradingumo apibūdinimą*

- „Darant prielaidą, kad tėvai yra susirūpinę dėl savo nesėkmių, koks būtų pats naudingiausias būdas įtraukti juos į jų pačių ir jų vaikų problemų sprendimą? Kokiais būdais tėvai jau bando spręsti savo vaikų problemas, nepaisant savo pačių sunkumų?“

- *Klausimai, tyrinėjantys darbuotojo/kliento santykius*

- „Kaip manote, kaip tėvai/vaikai priima tai, kaip jūs su jais dirbate? Pavyzdžiui, ar jie galėtų pasakyti, kad jūsų pagalba yra naudinga? galbūt jiems tai yra pernelyg didelis arba per mažas iššūkis? Ar jie pasakytų, kad buvote susitelkę į pačius svarbiausius jų rūpesčius arba buvote visai arti to?“

2 PRIELAIDA: *Turintys problemų tėvai nesugeba nuosekliai rūpintis savo vaikais, kurie „kursto vieną prieš kitą“*

- *Klausimai, tyrinėjantys darbuotojo prielaidos išimtis*

- „Kokiomis sąlygomis tėvai susivienija ir kaip vaikai reaguoja, kai taip nutinka?“

- „Kokios kitos įmanomos „teorijos“, greta nenuoseklaus auklėjimo, galėtų paaikškinti šeimos sunkumus?“

- *Klausimai, metantys iššūkį vertybiniams auklėjimo stilių vertinimams*
 - „Ar nėra pastovus auklėjimas laikomas idealu, kurio galbūt laikomės, tačiau realybėje daugumai mūsų nepavyksta?“
 - „Ar yra įmanoma kartais būti gerais tėvais, nors tuo pačiu nepastoviais?“

3 PRIELAIDA: *Šeima nebendradarbiauja ir nereaguoja į mano pastangas pagelbėti*

Tiek darbuotojas, tiek šeima lieka nepatenkinti, jei nėra jokio pagerėjimo. Darbuotojo nesėkmės jausmas gali dar labiau padidinti šeimos nesėkmės jausmą auklėjant vaikus. Tokiu būdu užstrigusi sąveika tarp darbuotojo ir tėvų atspindi tėvų sunkumus auklėjant vaikus. Gali atsirasti jėgos kovos, jei darbuotojas užsispirs ir teiks „dar daugiau tokių pačių“ instrukcijų tėvams, o tai sukels „dar daugiau tokių pačių“ neigiamų tėvų reakcijų. Jei pastebime, šią sisteminę santykių atspindėjimo formą galima aptarti. Ji laikoma bendru sistemų fenomenu (nepabrėžiant terapeuto/darbuotojo nesėkmės). Instrukcija nustoti daryti „dar daugiau to paties“ yra svarbiausias dalykas, kviečiantis darbuotoją aptarti šią sąveiką su šeimos nariais. (Tai dažnai turi vienijantį ir nekaltinantį efektą šeimos nariams. Iš esmės darbuotojas pasako šeimai koku būdu jis pradėjo su jais elgtis kaip su neklusniais vaikais, ir, be abejo, kad tai nepadeda! Kad žinotų, kas jiems geriausiai tinka, jam reikalingas šeimos bendradarbiavimas!)

Toliau pateikiama keletas klausimų, siekiančių išjudinti kolegų įsitikinimus.

- *Klausimai, kviečiantys darbuotoją pakomentuoti savo pastangas iš kiekvieno šeimos nario požiūrio taško*
 - „Įsivaizduok, kad esi mamos/tėčio/vaiko kailyje – kaip dabar paaiškintum, kodėl tavo pastangos pagelbėti iki šiol nebuvo sėkmingos?“

Jei darbuotojas perduoda atvejį todėl, kad yra susierzinęs, jam bus sudėtinga pažvelgti iš skirtingų klientų perspektyvų. Prašymas kolegai įsivaizduoti vaiko reakciją į save gali padėti geriau suvokti vaiko požiūrį ir galimas terapijos baimes. Klausimai, tikslinantys vaiko perspektyvą, gali padėti darbuotojui susidaryti pilnesnį vaiko kaip individo paveikslą bei jo santykį su terapeutu.

Štai keletas pavyzdžių, kuriuos aš naudoju konsultacijose:

- „Kaip manote, kas vyksta su vaiku, kai jis atvedamas pas terapeutą?“
- „Jei vaiką kažkas neramintų, kaip jis tai išreikštų?“
- „Kaip manote, ar su jumis vaikas jaučiasi pakankamai saugus?“
- „Kaip manote, kas leistų jam pasitikėti jumis?“
- „Įsivaizduokite save vaiko vietoje – kokie būtų trys norai dėl savo šeimos?“

Šie klausimai, pateikiami „žaismingai“ ir hipotetiškai, darbuotojui gali padėti pažvelgti vaiko akimis, priartėti prie vaikiško mąstymo. Tai gali būti naudinga vėlia kuriant geresnius terapinius santykius su vaiku. Klausimai skatina darbuotoją apsvarstyti vaiko poziciją – jo požiūrį darbuotojo vaizduotės akimis.

4 PRIELAIDA: *Darbuotojas jaučiasi nepakeičiama šeimos dalimi, būtina tolesniam šeimos gyvenimui.*

Šiuo atveju darbuotojas tapo šeimos „gyvybę palaikančia“ sistema, jaučiasi atsakingas ne tik už atvejo sėkmę, bet ir už šeimos narių gyvenimus. Gali būti, kad tarp darbuotojo ir šeimos užsimezgė artimi „šeimyniniai ryšiai“. Tokia pozicija dažnai veda link perdegimo, nuobodulio jausmo arba tokio sunkaus emocinio įsitraukimo, kad darbuotojas šeimoje tampa pagrindiniu „prižiūrėtoju“. Darbuotojas gali jaustis kaltas, jausti jog jam nepavyksta. Jo poreikis konsultacijai šiuo atveju būtų tarsi beviltiškos pastangos išlaisvinti save nepakenkiant šeimai.

Šią prielaidą galima patyrinti užduodant klausimus kolegai – prašant palyginti kaip giliai jis yra įsitraukęs į šį atvejį, lyginant su kitais jo turimais sunkiais atvejais.

- „Kaip paaiškintumėt, kodėl šis atvejis užima daugiau laiko nei kiti sunkūs atvejai?“
- „Kaip reaguojate į kiekvieno šeimos nario reikalavimus/prašymus jūsų pagalbos?“
- „Kaip nutiko, kad nepakeičiamumas tapo toks naudingas šeimai ir kokie yra galimi apribojimai jums ir jūsų klientams?“
- „Jei šeima atvyktų konsultacijai, kaip aš galėčiau pasimokyti iš jūsų patirties – kad būčiau naudingas, tačiau nesusisaistyčiau su jais? Ką galėtumėte man patarti?“
- „Jei galėtumėte pakeisti savo darbo būdą ir tapti mažiau palaikantis šiai šeimai, kokius didžiausius pavojus matytumėte?“

(Kartais pagrindinis darbuotojas yra „paliktas“ vienas dirbti su šeima, tuomet tokiu būdu mėginama kompensuoti aplinkinių pagalbos stygių.)

Todėl reikėtų pasiūlyti apsvarstyti tai, kokią vietą specialistas užima savo įstaigoje.

Pavyzdžiui:

- „Jei nebūtumėte taip artimai susijęs su šeima, kas dar iš darbuotojų būtų įtrauktas į pagalbą jai?“
- „Kaip aiškinate sau, kodėl šiuo atveju esate vienintelis atsakingas už viską, kas nutinka dirbant su šia šeima?“
- „Kas jūsų įstaigoje suvokia ypatingus šios šeimos poreikius?“

- „Jei reikėtų atsitraukti nuo darbo su šia šeima (atsitraukti nedaug, bet pastebimai), kurioje srityje pasirinktumėte atsitraukti ir kodėl?“
- „Kas jūsų įstaigoje labiausiai nustebtų dėl to ir kas labiausiai palaikytų jus?“
- „Kaip paaiškintumėt tokias skirtingas reakcijas?“

Tai pavyzdžiai klausimų, padedančių suprasti darbuotojo įsitraukimą ir vietą platesniame profesiniame kontekste. Tuo pačiu kalbama ir apie konkretų požiūrį į vaiko problemą.

KONSULTANTO VAIDMUO

Konsultantas, užduodamas panašius klausimus, verčia suabejoti turimais įsitikinimais. Tokius klausimus galima užduoti tiek individualiame pokalbyje su darbuotoju, tiek kartu su visa šeima tame pačiame susitikime. Konsultanto pozicija turėtų būti grindžiama smalsumu, domėjimusi kaip atsirado tokie santykių *modeliai* bei įsitikinimai. Sutelkiant dėmesį į sąveikas ir sąveikų modelius (o ne į individualias savybes) skatinamas dalyvių smalsumas. Laikinais atsitraukiama nuo savęs (ar kitų) kaltinimo, tokiu būdu atsiranda galimybė naujai pažvelgti į problemas.

BENDRA ŠEIMOS IR SIUNČIANČIO SPECIALISTO KONSULTACIJA

Susitikimas, kuriame dalyvauja šeima ir siunčiantis specialistas, gali būti labai naudingas – ypač darbo stiliaus ir esamų santykių suvokimui ir tyrinėjimui. *Tai yra pagalba terapeutui* stengiantis suprasti koks požiūris, kokios idėjos taikomos, kas gali būti naudinga tolesniame darbe su vaiku, šeima ir siunčiančiu kolega.

Konsultacijai atvyko socialinė darbuotoja ir šeima. Tai buvo rekomenduota aptarus atvejį – šeimai reikalinga pagalba. Prieš grąžinant du mažus vaikus, tėvai turi susitvarkyti tarpusavio santykius.

Vaikai jau prieš metus pateko į rizikos vaikų sąrašus (Risk Register). Siunčianti darbuotoja vykdė atvejo aptarimo metu priimtą sprendimą – pora turėtų patyrinėti savo kaip poros santykius. Pora, ypač vyras, ponas Ričardasas, nemanė turintys kokių nors su santuoka susijusių problemų, kurias reikėtų aptarinėti. Tačiau jis sutiko dalyvauti, norėdamas susigrąžinti vaikus.

Jau nuo pat konsultacijos pradžios buvo aišku, kad pora gerbia socialinę darbuotoją ir atidžiai klausėsi jos aiškinimo, kodėl šeima siunčiama į Šeimos Institutą. Kai paklausiau apie poros santykius su ponia Howe, socialine darbuotoja, ponas Ričardasas pasakė jog ji labai skiriasi nuo visų kitų, su kuo jiems anksčiau teko susidurti. Ji „klausosi to, ką noriu pasakyti ir jaučiuosi esantis dalimi to, ką ji stengiasi padaryti.“

Socialinė darbuotoja niekuomet anksčiau negirdėjo, kaip klientai išsako savo požiūrį apie jos darbą. Išgirstos pastabos jai buvo naudingos – tai sustiprino bendradarbiavimą su šeima ir

bendras pastangas susitelkti į šeimos išsakomus sunkumus. Šiuo atveju buvo sutarta dėl trijų konsultacijų kas trys mėnesiai, jų metu aptarti kaip vystosi darbas tarp šeimos ir socialinės darbuotojos. Daugelis kolegų pastebėjo, kad tokios „atraminės“ („stepping-stone“) konsultacijos yra naudingos, jų metu šeima ir darbuotojas turi galimybę pasikalbėti apie savo darbinių santykių neaiškumus, ir šiame procese jiems gelbsti konsultantas. Tai padeda dėmesio centre išlaikyti darbą ir suteikia bendradarbiavimo dvasios darbuotojo ir klientų aljansui.

SANTRAUKA

Tam tikra prasme terapeuto santykiai su vaiku ir šeima pradeda vystytis dar *prieš* pirmąjį susitikimą. Jei skiriama laiko apmąstyti ko galėtų tikėtis kiekvienas šeimos narys, įskaitant net ir labai mažus vaikus, tai jau yra „sistemine empatija“, padedanti geriau suvokti kaip galėtų jaustis šeima pirmojo susitikimo metu. Tokiu būdu terapeutas tampa laisvesnis, jį mažiau įtakoja išankstinio siuntimo ataskaitoje pateikiamas problemos apibūdinimas.

Kviesdamas sistemoje reikšmingus žmones, terapeutas turėtų pagalvoti ne tik apie tuos, kurie dalyvauja kasdieniame vaiko gyvenime, yra tiesiogiai su juo susiję. Reikėtų nepamiršti ir tų žmonių, kurie galbūt dėl skyrybų gyvena atskirai, tačiau visgi yra svarbūs vaiko ir tėvų gyvenime.

Kuomet šeima siunčiama trečiųjų asmenų, terapeutas turėtų būti atsargus ir gerbti kolegų požiūrius. Tačiau tuo pat metu verta apsvarstyti, koku būdu atsirado neproduktyvūs sąveikos modeliai, trukdantys pasiekti norimą efektą.

Kartais siunčiančių specialistų prielaidos tarsi atkartoja šeimos problemų aspektus. Tokiu atveju gali pagelbėti dėmesio sutelkimas į tai, kaip atsirado tam tikri neproduktyvūs bendravimo modeliai – tai skatina bendradarbiavimą ir mažina paties darbuotojo savęs kaltinimą dėl susidariusios situacijos. Žinodamas kai kurias dažniausias prielaidas, pateikiamas siunčiant atvejį, terapeutas gali lengviau numatyti ir priimti kylančias reakcijas kaip tikėtinas ir suprantamas mūsų darbe. (Manau, kad net labiausiai patyrę terapeutai susiduria su tokiomis situacijomis, kuomet jaučiasi užstrigę.)

Nekaltindamas specialistų dėl jų „trūkumų“ (Wilson, 1998), kviečiantis į susitikimą terapeutas jau vien tuo pasielgia neįprastai, įneša kitoniškumo į procesą. Ypač jei siunčiantysis terapeutas įsitraukė į kaltinimų ratą, kaip ir tėvai, kurie dėl savo problemų „kaltina“ vaikus. Kaltinimo ir nesėkmės ratas gali būti įveiktas nepasidavus kvietimui prisidėti prie „kaltinimo žaidimo“.

Sekantis skyrius - apie pirmąjį susitikimą, sugebėjimus, reikalingus dirbant su vaikais ir suaugusiais.

Ryšio užmezgimas: pirmasis susitikimas

Šiame skyriuje daugiausia dėmesio skiriama toms temoms, kurios iškyla dirbant kartu su vaikais ir tėvais terapijoje. Jay Haley (1976), kalbėdamas apie pirmąjį interviu, pastebi jog yra tam tikros procedūros, reikalingos pirmajam susitikimui su šeima. Tačiau tuo pačiu jis perspėja apie pavojų būti pernelyg šabloniškais taikant procedūras gyvuose pokalbiuose su klientais:

Bet koks standartizuotas terapijos metodas, nesvarbu koks efektyvus jis būtų dirbant su tam tikromis problemomis, negali būti sėkmingas, nes terapeutui reikia daug daugiau – lankstumo ir spontaniškumo. Taip pat kiekvienas terapeutas turi mokytis iš patyrimo ir kartoti tai, kas anksčiau pasirodė sėkminga. Sėkmės tikimybę padidina įprastų procedūrų derinimas su naujomis technikomis. [p. 9]

VIDINIS IR IŠORINIS POKALBIS – DARBO TEMPO KLAUSIMAS

Kiekvienas mūsų gyvename lydimi vidinių ir išorinių pokalbių. Dirbant su klientais, gali kilti išorinis pokalbis apie vaikui rūpimus dalykus, nors tuo pat metu terapeutas suvokia ir kitas sąveikas, įtakojančias tą pokalbį. Gali būti, kad vienas iš tėvų yra nutolęs nuo vaiko arba jaučiasi nepatogiai, girdėdamas visas vaiko problemas. Visa, ką terapeutas pastebi - tai, kas kalbama ir kas lieka nepasakyta (nežodiniame veiksmo, pozos, balso, tono pokalbyje), emocinė susitikimo „nuotaika“ – leidžia pajusti, kaip bendraujama šeimoje (ar bent jau susitikime su terapeutu). Šeimos narių išsakytos nuomonės apie „reikalo esmę“ įtakoja terapeuto mąstymą ir suteikia medžiagos tolesniems pokalbiams. Terapeutas susieja šią informaciją su savo vidiniu dialogu bei pastebėjimais ir visa tai padeda suformuoti supratimą apie tai, kas gi vyksta pokalbio metu.

Pradiniame terapijos etape terapeutas pastebės daug daugiau dalykų, nei tuo metu įmanoma pasigilinti. Anksčiau laiko pateiktas pastebėjimas ar spėjimas (tarkime, apie tėvų nesutarimus ar prastus tėvo ir vaiko santykius) gali versti tėvus būti gynybiškais ir itin jautriais jų neverbaliniam elgesiui. Šioje ankstyvoje terapijos stadijoje reikėtų riboti „įtarimų“ išreiškimą ar nuomonės pateikimą. Geriausia yra palaukti ir pažiūrėti kiek pokalbiui vystantis kažkokia išvada gali būti naudinga ar kliudyti. Šioje stadijoje daugiau reikėtų rūpintis tuo, kaip sukurti tokį dialogą, kuris skatintų tyrinėti, tiek viduje tiek kartu su šeimos nariais, o ne tiesiog peršokti į nebrandžias formuluotes apie šeimos santykius ir organizaciją. Įsitraukimo procesas susijęs tiek su klausymusi kaip kiekvienas šeimos narys pateikia savo nuomonę, tiek su pokalbio konteksto kūrimu. Tokio konteksto, kuriame idėjos laikomos vertingomis, jos tyrinėjamos ir derinamos.

Į vaiką orientuotoje terapijoje pagrindiniai tikslai įtraukiant šeimą yra:

Pirmiausiai – pasiekti *paties* vaiko išsakomus rūpesčius, jų apibūdinimus;

Antra – iškelti tuos rūpesčius į paviršių, padėti įpinti juos į kitų šeimos narių išsakomus požiūrius, apibūdinimus, nuomones.

Kuomet vaiko požiūris pateikiamas greta tėvų ir kitų vaikų išsakomų dalykų, tokiu būdu terapeutas stengiasi sukurti kitokius ir naudingesnius mainus, kurių metu skatinamos idėjos, elgesys ir patyrimai.

PATEKIMAS Į VAIKO PASAULĮ

Yra svarbu įvertinti koku būdu priartėti prie vaiko, pasinaudojant šeimos bendravimo stiliumi bei atkreipiant dėmesį į kultūrinius, klasinius ir lytinius elgesio skirtumus.

Pavyzdžiui, jei terapeutas nuolat taiko vieną bendravimo modelį – bendraudamas su mažais vaikais yra malonus ir empatiškas, tai gali visiškai netikti jei šeimoje vaikai bendrauja garsiai, energingai, iššaukiančiai. Kitaip tariant, pirmiausia terapeutui reikėtų *pastebėti*, kas vyksta kuomet šeimos nariai pirmą kartą ateina į kambarį ir vadovautis šeimos bendravimo stiliais. Tačiau yra keletas bendrų terapinių manevrų, kurie dažniausiai yra naudingi kuomet terapeutas nori praplėsti darbo su vaikais arsenalą.

Situacijos detalių priėmimas

Atrodo savaime suprantama, kad laukiamajame ir terapijos kambaryje turėtų būti keletas paprastų žaisliukų – ir pradžioje tai gali būti labai naudinga kuriant ryšį su vaiku žaismingu, nebauginančiu būdu. Vaikus gali trikdyti ar varžyti akių kontaktas, tuomet dėmesio sutelkimas į kažką kitą, kaip pavyzdžiui, šeimos genogramos piešimą ant lentos; „svarbių žmonių tavo gyvenime“ eskizą ar šeimos įvykio atkūrimą miniatiūrinėmis figūrėlėmis (žr. penktą skyrių). Visa tai palengvina pokalbį *per* kažkokią veiklą.

Tegu vaikai patys jus pastebi

Pernelyg dažnai terapeutai, vejami savo pačių baimės dirbti su vaikais, tampa itin „draugiškais“ – šypsosi, palaiko intensyvų ir tiesioginį akių kontaktą. Daugumoje situacijų tai nėra sėkminga, ypač jei dirbama su vyresniais vaikais ar paaugliais, kuriems reikia tam tikro saugaus atstumo tarp jų ir terapeuto. Jei terapeutas pernelyg stengiasi užmegzti gerą kontaktą su vyresniais vaikais – arba dar blogiau, mėgina įsiteikti pasirodydamas „kietu“ ir nusimanančiu – visiškai suprantama, jog tai ir bus atstūmimo priežastimi. Vaikai yra geri detektyvai ir nesunkiai perpranta netikras ir perdėtas terapeuto pastangas.

Patariama stebėti, kaip tėvai priima tas pastangas, kuomet stengiamasi įtraukti vaiką į terapiją, o taip pat pastebėti ir vaiko reakcijas į pokalbį su tėvais. Ryšio užmezgimą gali palengvinti netiesioginiai ir nuoširdūs komplimentai vaikams ir/arba tėvams.

Nebijokite palikti terapeuto kėdę

Kaip ir dauguma sisteminio šeimos konsultavimo terapeutų, ilgą laiką jaučiau poreikį nepalikti savo kėdės, tarsi būčiau ten įleidęs šaknis. Tačiau toks požiūris yra ribojantis, tai sumažina galimus terapeuto pasirinkimus – išnaudoti erdvę ir terapiniame kambaryje turimus daiktus. Dabar

dažniausiai mėginu atrasti darbo būdus, kuomet esu vaiko akių ar žemesniame lygyje. Tai duoda naudos – vaikai (o dažnai ir jų tėvai) jaučia, kad terapijos kambarys yra saugi ir žaisminga vieta.

Susilauykite nuo pokalbio apie problemas

Terapijos pradžioje paprastai negirdime vaiko požiūrio į situaciją – jį nutildo siunčiančio specialisto ar tėvų noras apibūdinti vaiko problemas. Taigi, yra būtina atrasti, kaip šį apibūdinimą sulaukyti vélesniam laikui, kuomet su kiekvienu užmezgamas saugesnis ryšys. Daugiau dėmesio reikėtų kreipti į šeimos narių požiūrius ir jausmus, kylančius ateinant į terapiją. Norint įtraukti vaiką bendradarbiauti, terapeutui gali padėti anksčiau pradėtas pokalbis apie vaiko gyvenimą šeimoje ir už jos ribų, ypač pripažįstant kokie svarbūs jam yra draugai ir giminaičiai, vaiko pomėgiai ir reikšmingi pokyčiai (kaip, pavyzdžiui, perėjimas į naują mokyklą).

Tokiu būdu terapeutas gali geriau pajusti koks vaikas yra platesniame socialiniame kontekste, kokie jo *resursai*. Vėliau šie dalykai gali būti vystomi terapijos procese.

Pavyzdžiui, vienas nekomunikabilus paauglys, kuris daug laiko praleisdavo prie kompiuterio, buvo labai skeptiškas dėl savo ir mamos vizito pas terapeutą. Kuomet paklausiau jo apie šį pomėgį ir žinias (aš šioje srityje žinau labai mažai), man atsakė jog kompiuteriams gali iškilti tokios problemos kaip „sutrikimai“ (angl. glitches). Iš šio požiūrio taško galėjome kalbėti apie „sutrikimus“ jo gyvenime ir būdus, kuriais jis mėgino tai išspręsti. Tokiu būdu terapija tapo labiau priimtina, kuomet „šeimos sutrikimai“ buvo pripažinti kaip naudinga sąvoka mūsų darbe.

Nesitikėkite, kad vaikai kalbės apie savo jausmus

Nors šiaip vaikai išsako savo jausmus, tačiau terapeutas gali ir užkirsti tam kelią, jei mėgins juos ištraukti, ypač ankstyvoje stadijoje, kuomet dar tik mėginama pažinti vaiką. Paaugliai daug pozityviau reaguoja į dalykiškus apibūdinimus bei istorijas apie jų gyvenimą. Paralelines istorijas (tokias, kaip pateikiamos šeštame skyriuje), pasiūlymus ir dilemos suvokimus jiems galime siūlyti, o ne primesti.

Jausmai gali būti siūdomi kaip „spėjimai“ ar „nuojauta“: „įsivaizduoju, tave tai turėjo stipriai nuliūdinti“. Ir nesustojant prie šito klausimo, nebent leidžiant priimti ar atmesti spėjimą prieš judant prie kitų temų. Reikšmingi, emociškai sunkūs tylos momentai daugeliui vaikų gali būti slegiantys ir nesmagūs.

Vieną paauglį į terapiją mama atvedė prieš jo valią ir nepaisant mamos skatinimo, jis atsisakė „kalbėtis apie problemas“. Tuo pat nukreipiau dėmesį į tas jo gyvenimo sritis, kuriose nebuvo problemų. Paklausiau, ar galėčiau išgirsti daugiau apie jo gyvenimą, kad „susidaryčiau aiškesnį vaizdą“. Jis nenoriai sutiko ir po nedidelio paskatinimo pasakė, kad vienas iš mėgiamų užsiėmimų – groti gitara. Paslapčia nudžiugau, nes grojimas gitara yra ir vienas iš mano potraukių. Paprašiau jo papasakoti daugiau apie susidomėjimą muzika. Berniukas papasakojo apie keletą muzikantų, gyvenusių dar tais laikais, kai jis net nebuvo gimęs. Kai paklausiau, kaip nutiko, kad susidomėjo tokia muzika, jis paaiškino, kad tai tėtis davė jam daug įrašų, kurių jis ir dabar tebesiklauso. Tai leido pradėti pokalbį apie jo tėčio

svarbą; prieš aštuoniolika mėnesių jis nusižudė, ir nuo tada berniukas su niekuo nesikalbėjo apie savo santykius su tėčiu.

Šie aplinkkeliai į skausmingas temas turi būti pasiekiami švelniai, vis pasitikrinant ar galima toliau kalbėtis apie skausmingas ir sudėtingas emocinio vaiko gyvenimo sritis. Su šiuo berniuku apie tėtį kalbėtis buvo įmanoma tik apie minutę, o paskui turėdavome pakeisti temą. Iš esmės, terapeutas turėtų atpažinti vaiko užuominas ir nebūti pernelyg direktyvus.

Būtinai sukurkite sugebėjimų kontekstą: vizualinė pagalba

Viena iš naudingų priemonių kontaktui užmegzti – pasiūlyti vaikui ant lentos ar didelių lapų sukurti visų jo gyvenime svarbių žmonių žemėlapi/paveikslą. Tai apima ir mokyklos draugus, gimines, mokytojus ir kitus suaugusius. Sukurdami vizualinį vaiko gyvenimo konteksto atvaizdą, vėliau terapeutas kartu su vaiku gali pažymėti problemas ir turimus išteklius. Piešinys turėtų pabrėžti palaikančius santykius (bet neneigti tų, kurie yra sudėtingi, tolimi ar kaip nors kitaip nutrūkę, tačiau vis tiek svarbūs).

Netgi kai šeimos gyvenimas apibūdinamas labai niūriai, paprastai yra vienas ar du reikšmingi žmonės, kurie gali pagelbėti vaikui. Arba kažkoks santykių aspektas, kuris vaikui yra vertingas: „man nepatinka bloga auklės nuotaika, bet ji visuomet mus sočiai pamaitindavo“.

Sekančiame skyriuje aprašoma keletas konkrečių ir praktiškų terapijos aspektų – esminių taisyklių nustatymas. Taip pat pateikiamos aplinkybės, padedančios ankstyvoje stadijoje įtraukti vaiką į terapijos procesą.

ESMINIŲ TAISYKLIŲ NUSTATYMAS

Supažindinimas su video, ekranu ir komanda

Jei dirbate su komanda, turite vienpusį stebėjimo ekraną ar filmuojate susitikimus, šį kontekstą tinkamais būdais yra svarbu paaiškinti vaikui (ir suaugusiems). Maži vaikai dažnai nėra pajėgūs pilnai suvokti, ką reiškia videokameros naudojimas, jie žino tik video žiūrėjimą namuose per televizorių. Svarbu paaiškinti, kad nufilmuota medžiaga jokia būdu nepateks į televiziją! Ko gero, efektyviausias būdas video ir vienpusio ekrano paaiškinimui yra leisti vaikui pačiam pažiūrėti kaip atrodo vaizdas televizoriaus ekrane, nueiti už vienpusio ekrano ir apžiūrėti stebėjimo kambarį.

Tėvams šį procedūrą dažnai atrodo intriguojanti, juos nuramina, jei į šį paaiškinimą įtraukiami ir vaikai.

Aš paaiškinu, kad filmavimas padeda man „geriau suprasti savo pokalbius su žmonėmis, nes galiu dar kartą juos peržiūrėti“. Kalbėdamas su mažais vaikais, galiu pasakyti: „tai panašu į namų darbus, taigi aš galėsiu pamėginti viską dar geriau suprasti iki sekančio mūsų susitikimo“ arba „kai pasižiūriu į viską antrą kartą, dažnai pamatau kažką visiškai kitokio – ypač, kai žiūrėsiu į save, kalbantį su tavimi. Tai atrodo visai kitaip – tarsi matyčiau save kitu kampu“.

Vaikus drąsinu užduoti visus su tuo susijusius klausimus, nes tai metaforiškai susiję su terapijos procesu. Tai, kad pažadu papasakoti viską, ką naujo būsiu pastebėjęs, vaikui reiškia, jog filmuotos medžiagos žiūrėjimas nėra paslaptis, slepiama nuo vaiko. Tai leidžia filmavimo procesą padaryti aiškesne terapijos dalimi.

Kalbėdamas su paaugliais, kurie jau daug geriau suvokia kas tai yra veidrodis, videokamera ir komanda, skiriu laiko atsakyti į visus jiems kylančius klausimus. Dažniausiai klausimai būna susiję su konfidencialumo poreikiu ir žmonėmis, kurie „kalbės apie juos jiems nematant“.

Jei jauno žmogaus požiūris gerbiamas ir priimamas rimtai, jie nusiramina, jaučia, kad jais rūpinamasi ir sutinka „pamėginti“. Aš vengiu bet kokio mėginimo įtikinti paauglius, kad tai daroma jų labui – tai tik viską sugadintų. Vietoj to dažniausiai sakau kažką panašaus: „komanda/videokamera man yra naudingi, tačiau galiu dirbti ir be kurio nors iš jų ar abiejų. Kad galėčiau juos naudoti, noriu gauti tavo leidimą. Bet jeigu nesutinki arba tai trukdys mūsų susitikimams, tada geriau nenaudosiu“.

Daugiau problemų iškyla tuomet, kai tėvai reikalauja iš vaiko, kad jis sutiktų. Tada terapeutui tenka dirbti su šeima, o videokamera tėra tik priežastis dar vienam ginčui. Dažniausiai įsikišu nedelsiant ir pateikiu esminę taisyklę: „jauniems žmonėms ir jų tėvams, man reikia visų sutikimo; jei kažkam kyla abejonių, videokameros nenaudosiu. Nes tokiu atveju neramu, kad kažkuris jausis verčiamas daryti kažką, ko nenori“.

Kartais, kuomet po pirmojo susitikimo šeimos prašoma apsvarstyti visus „už“ ir „prieš“ video/komandos naudojimą, taip suteikiama daugiau laiko pamąstymui. O tuo pačiu vaikai ir tėvai prieš priimdami sprendimą, pajunta kas tai yra terapinis pokalbis.

Nors maži vaikai yra drovūs ir išsigandę, jie labai nori pamatyti komandos narius prieš arba po pirmojo susitikimo. Jei dirba atgalinį ryšį teikianti komanda (angl. reflecting teams) (Andersen, 1990), tuomet pradžioje gali būti naudinga pristatyti komandos narius, taip šeima ir komanda nuo pat pradžių suartinami.

Šiuos dalykus svarbu pateikti aiškiai ir glaustai, nes pernelyg platūs aiškinimai apie aplinką ir komandą didina dalyvių nerimą. Arba gali tapti labai nekantru, norint papasakoti terapeutui, kokios pagalbos atvyko. Terapeutas turi būti lankstus spręsdamas kiek detalai kalbėti pačioje pradžioje. Vaikams yra svarbu paprastais terminais paaiškinti kaip dirba komanda, prieš pirmąjį susitikimą gali būti nusiunčiama brošiūra, paaiškinanti įprastus darbo metodus. Tai šeimos nariams suteikia galimybę užduoti klausimus ar išsakyti pastabas dar prieš pirmąjį susitikimą.

Naudinga, jei aiškinant į kolegas kreipiamasi asmeniškai vardu ir jie pristatomi kaip „mano padėjėjai“. Vaikai laikas nuo laiko vis paklaus kažką apie komandą, tuomet jei reikia, galima pateikti išsamesnius atsakymus.

Jei tarp terapeuto ir komandos naudojamos ir kitos bendravimo priemonės, tokios kaip sms žinutės, vaikus paprastai nuramina, jeigu jie žino, kad terapeutas apie žinutes papasakos, tai nebus paliekama „tik sau“.

Viena šeima atvyko į susitikimą ir vaikai (10 ir 12 metų) atsivežė ypatingas lėles „Poukj“ ir „Bilj“. Paprašiau, kad mane supažindintų ir pasakiau, kad jos labai spalvingos, viena su žaliais plaukais. Tada užsiminiau apie du savo draugus – ir parodyčiau žaislinį meškiuką ir beždžionėlę, sėdinčius greta manęs ant kėdės. Paaiškinau, kad šie du yra mano komandos dalis, kaip ir pagalbininkai, kurie sėdi už ekrano.

Tokios progos, padedančios įtraukti vaikus, pasitaiko nuolatos, ir terapeutas turi būti budrus, sureaguoti. Jei į susitikimą vaikas atsineša ypatingus žaislus, naudinga juos įtraukti žaismingu ir rimtu būdu, nepamirštant jų svarbos ir statuso vaikui.

Tarkime, kad susitarimas pasiektas, tuomet pirmojo susitikimo pabaigoje vaikų ir tėvų prašoma dar kartą apsvarstyti susitikimo įrašą – ar jį reikėtų ištrinti, ar palikti terapeuto peržiūrai, įžvalgoms ir mokymuisi. Tokiu būdu vaikai ir tėvai gali atsisakyti arba patvirtinti savo sutikimą jau žinodami pirmojo susitikimo patyrimą. Tai momentas, kuomet reikėtų raštu patvirtinti sutikimą.

Teisė kalbėti/klausytis ir nekalbėti/nesiklausyti

Vaikai dažnai nerimauja, kad teks kalbėti ir jaustis nemaloniai. Tam iš anksto galima užbėgti už akių pasakant, kad visi dalyviai turi teisę kalbėti ir klausytis, kuomet jiems norisi. Terapeutui svarbu nepakliūti į spąstus – nepateikti savęs kaip eksperto, kuris *padarys* taip, kad vaikas kalbėtų apie problemas, nors tėvams tai nepavyko. Iš pradžių tėvai gali būti nusivylę, nes atėjo būtent *todėl*, kad tikėjosi, jog terapeutas sugebės prakalbinti vaiką. Vaikai daug labiau linkę įsitraukti į terapiją, kuomet nėra verčiami tą daryti. Tėvai nusiramina dėl terapeuto sugebėjimų, kuomet pastebi, kad jis kitokiais būdais įtraukia vaiką į vykstantį procesą. Terapeuto darbas yra nesukeliant priešiško jausmų atsispirti tėvų kvietimui.

Debė, 9 metų mergaitę, tėtis atvedė į antrąjį susitikimą „aptarti daugybę ją neraminančių dalykų“, kaip išsireiškė tėtis. Kai laukiamajame pasitikau tėtį su dukra, Debė vengė akių kontakto ir atsisakė kalbėti. Parodžiau jiems savo kambarį ir su tėčiu pradėjau kalbėti apie *jo* rūpesčius. Kartkartėmis vis pasakydavau kokią nors pastabą Debei, kuri kambario kampe žaidė su lėle. Tęsiau pokalbį su tėčiu ir tik retkarčiais pažiūradavau jos pusėn. Pasakiau, kad man atrodo labai svarbi mintis, kad „rūpesčiai yra tai, ką žmonės laiko savyje tol, kol kitą pažįsta pakankamai gerai. Paskui jau sprendžia „ar papasakoti, ar ne?“ Manau, tai nebloga mintis.“ Debė pradėjo dažniau žiūrėti mano pusėn. Iš pokalbio su tėčiu žinojau, kad ji pradėjo lankyti naują mokyklą ir mokytoja jai patiko. Pasakiau, kad vaikams svarbu „mėgti mokytoją. O kokia ji – valdinga, draugiška ar dar kokia?“ Debė pati pareiškė: „ji gana griežta, bet teisinga.“ Aš atsakiau: „Aha, tai pradėjai lankyti naują mokyklą, ir nauja mokytoja griežta, bet teisinga. Tai nėra lengva – priprasti naujoje mokykloje.“

Tokie švelnūs nukrypimai pokalbyje leido palengva pradėti pokalbį su Debe tokiu tempu, koks jai buvo priimtinas. Tuo pačiu pripažįstama tėčio iškelta darbotvarkė pasikalbėti „apie daugelį vaiko rūpesčių“.

Bendradarbiavimo skatinimas

Greta teisės kalbėti ar tylėti yra ir terapeuto teisė paaiškinti savo norą klausti *kiekvieno asmens nuomonės*.

Terapeutas savo kvietimą gali paaiškinti paprastai, pirmojo susitikimo pradžioje. Galiu pacituoti vieną hipotetinį kvietimo pavyzdį, padedantį vaikams suvokti susitikimo taisykles.

- „Taigi, jei tavo mamai užduosiu klausimą apie tave, paskui paprašysiu, kad ir tu pasakytum, ką apie tai galvoji. Gerai? Tu neprivalai atsakyti, bet aš bet koku atveju paklausiu tavo nuomonės.

Toks paaiškinimas vėlgi perteikia mintį, kad kiekvienas bus skatinamas išsakyti savo nuomonę. Patvirtinimas ar nesutikimas nėra tokie svarbūs kaip pats kvietimas išsakyti nuomonę. Tai, kad gali būti daugybė skirtingų požiūrių, terapeutas gali išsakyti tiesiog įgarsindamas savo nuomonę:

- „Paprastai pastebiu, kad kiekvienas asmuo turi savo nuomonę – kartais labai tvirtą – kartais jis sutinka ar nesutinka su kitu žmogumi. Bet koku atveju, noriu išgirsti jūsų nuomones. Ar gerai?“

Atkreipkite dėmesį į vardus ir santykius

Nemažai svarbios informacijos vaikai gali perduoti tuo, kokiais vardais kreipiasi į žmones. Močiutė iš mamos pusės gali būti vadinama vienaip (pvz. angl. „nanny“), o iš tėvo pusės – kitaip („nanna“). Jei terapeutas pastebi skirtumus ir naudoja tuos pačius žodžius kaip ir vaikas, tai neliks nepastebėta ir pagerins tarpusavio santykį. Ypač vertingi tokie atskyrimai esant sudėtingoms šeimos sistemoms. Vienoje šeimoje 10 metų berniukas buvusį savo mamos partnerį, kol jis gyveno kartu, vadino „tėčiu“. Dabar, praėjus dvejiems metams, jį vadina tik vardu.

Kartais terapeutai pamiršta reaguodami į pokalbį pakeisti turimus šeimos vaidmenų pavadinimus. Vienas kolega, daugelį metų dirbantis tarnyboje, teikiančioje paslaugas vaikams, iš įpročio į suaugusiuosius susitikimo metu kreipdavosi „mama ir tėtis“. Nors pora norėjo aptarti savo santykių problemas, o ne savo, kaip tėvų, vaidmenis. Iš tiesų, pernelyg didelis dėmesys jiems kaip tėvams ir kėlė nesutarimus santuokoje.

Vaikus įtraukti galima ir pabrėžiant jų kompetenciją bei išmanymą apie tai „kas yra kas“ šeimoje. Jie gali patarti terapeutui, jei šis pamiršta vardą ar pan. Kartais nuoširdus nekompetentingumas gali būti naudinga savybė!

DAŽNIAUSI IŠŠŪKIAI TERAPIJOS PRADŽIOJE

Darbas su kaltinančiu pasakojimu

Nors terapeutui svarbu kalbėtis su tėvais ir išgirsti jų pasakojimą apie vaiko problemą, tuo pačiu reikia būti atsargiam, kad tie pasakojimai neužgožtų pirmojo susitikimo besikartojančia vaiko

kritika, pagrįsta kaltinimu. Jei tai pradeda reikštis, terapeutas turėtų nedelsdamas pamėginti sukurti mažiau skausmingus apibūdinimus; kitu atveju vaikas terapijoje gali pasijusti užgauliojamas, o tėvai įstrigę tokiuose negatyviuose vaiko apibūdinimuose.

Terapiniai nutraukimai

Tokius pasikartojimus ir toksiškus apibūdinimus terapeutas gali priimti kaip ženklą, kad laikas įsiterpti į pasakojimą. Pavyzdžiui:

(Tėvui):

- „Pone Smitai, minutėlei jus sustabdysiu, nes trumpai noriu išgirsti ir kitų požiūrius. Iš tiesų *girdžiu*, jog norite, kad suprasčiau kokia rimta problema paskutiniu metu. Ar teisybė?“

Tokio tipo reakcija mėginama sužinoti, kokie dar žodžiai gali slypėti po kaltinančiu pasakojimu. Kai kuriais atvejais tėvai iš paskutiniųjų stengiasi parodyti, kad problema yra labai rimta. Tokiu atveju, paliečiant šiuos neišsakytus dalykus, tėvai gali nustoti kartoti tą pačią kaltinančią istoriją (bent jau kuriam laikui).

Kitos kaltinančioje istorijoje slypinčios temos gali būti susijusios su slepiamu tėvų nesėkmės jausmu ar savęs kaltinimu. Tokiu atveju terapeutas gali pateikti spėjimus, vedančius link tokių galimų reikšmių. Tuomet dėmesys nukreipiamas nuo negelbstinčio kaltinimo link daug naudingesnių aiškinimų. Pavyzdžiui:

- „Aš nežinau, ar ir jūsų atveju taip yra, tačiau daugelis tėvų, atėję čia dėl savo vaiko, dažnai jaučiasi priblokšti, kad ir jiems teko atvykti pas terapeutą. Ar ir jūs jaučiatės panašiai, kokia jūsų nuomonė apie pokalbį su terapeutu?“

Jei tėvai bent truputėlį gali atsitraukti nuo kaltinančio pasakojimo, naudinga paskatinti juos įsivaizduoti, kokia galėtų būti vaiko reakcija į tai, kas vyksta terapijos kambaryje.

Pavyzdžiui:

- „Kaip manote, ar Jonas, ateidamas čia, jaudinosi labiau nei jūs? Ar jam tiesiog smagu, kad nereikia eiti į mokyklą?“

Arba:

- „Galbūt galime kiek praplėsti paveikslą ir pažiūrėti į visa tai iš skirtingų pusių. Panašu, kad esate susierzinęs. Įsivaizduoju, tikriausiai taip ir sukātės ratu šimtus kartų. Ar galėčiau pamėginti žengti dar vieną žingsnį ir pamatyti platesnį vaizdą, kad suprastume, link kur judame?“

Jei nepertraukiame kaltinančio pasakojimo, vaikai jausis nesaugūs ar pažeminti, o tėvai taip pat vis stipriau gali jausti, kad terapeutas neprisiima atsakomybės už susitikimą.

Susitelkite į tuos sprendimus, kuriuos tėvai išbandė

Skatindamas pokalbį apie tėvų pastangas susitvarkyti su vaiko problemomis, terapeutas gali gauti vertingos informacijos apie tai, kokiū būdu tęsti terapiją. Jei suformuluosime, kad tai *pagalba terapeutui*, padedanti įvertinti kaip dirbti su vaiku, tėvai pajus, kad jų požiūris yra naudingas. Tuomet tai nebus priimama kaip kritika dėl to, ką jie padarė ne taip. Klausimai, atskleidžiantys tėvų nuomones apie tai, kaip dirbdamas su jų vaiku terapeutas galėtų išvengti spąstų, padeda sukurti bendradarbiaujančią, į resursus orientuotą atmosferą.

- *Klausimai, skatinantys tėvų žinojimo išreiškimą*

Tėvų žinojimo pasitelkimas gali tiek padėti terapeutui išvengti klaidų, tiek sukurti bendradarbiavimo aplinką.

Pas mane atvyko vienas jaunuolis ir jo mama, praradę pasitikėjimą terapeutais. Pirmiausia kalbėjau tik su mama apie tai, kaip jos vaikas priėmė anksčiau suteiktą pagalbą. Skatinant mamos kompetenciją ir žinojimą apie sūnų, ji ėmė aktyviau mėginti įtraukti jį į terapiją. Galbūt ji perdavė jam savo augantį pasitikėjimą. Galiausiai jis sutiko atvykti pasikalbėti su manimi.

(Mamai):

- „Kaip manote, kaip man geriausia būtų priartėti prie jūsų sūnaus – parašyti laišką, paskambinti, perduoti žinutę su jūsų pagalba...?“
- „Kas iš anksčiau dirbusių terapeutų/darbuotojų buvo naudingiausias jūsų sūnui... ar tai nutiko dėl to, kokios asmenybės jie buvo, ar to, kaip jie dirbo?“
- „Kokia būtų pati didžiausia klaida, kurią galėčiau padaryti mėgindamas susitikti su jūsų sūnumi?“

Tokie klausimai padeda įtraukti tėvus į sudėtingas terapeuto pastangas pažinti vaiką, o ne tęsti žaidimą palaikant mitą „žmogiškųjų-santykių-ekspertas-žinantis-kaip-kalbėtis-su-vaikais“. *Įvertinimas apima ir tėvų įvertinimo perėmimą*. Šiuo atveju motina pasiūlė, kad nebūčiau „gudrus“, nes sūnus tuoj pat viską supras. Ji manė, kad sūnus eis į terapiją tol, kol manys, kad tai ir jai padeda. Tai tapo aiškia priežastimi surengti bendrą susitikimą su mama ir sūnumi.

Jei tėvai jaučia, kad vaikas jiems kelia grėsmę (Gorell-Barnes, 1986) ir terapiją suvokia kaip vietą, kur jiems vėl gali būti grasinama, labiau tikėtina, kad jų pasakojimas bus kaltinantis. Vaikų problemos bus aiškinamos kaip „atsiradusios pačios“, atsitolinant, atitraukiant save nuo konteksto, kuriose jos iškilo.

Ne visus kaltinančius pasakojimus pavyksta pertraukti, galbūt dėl tėvų jaučiamos grėsmės. Kartais naudingiausia tiesiog nutraukti konsultaciją ir susitikti atskirai su kiekvienu šeimos nariu. Tai gali būti efektyvi darbo alternatyva, jei sugebame išlaikyti siekimą sukurti ryšius tarp šeimos narių.

Atradau, kad naudinga priminti sau, jog neturiu būti herojumi (Wilson, 1998). Man pakanka būti arbitru žodiniuose klientų mūšiuose, tačiau jei teisėjavimo taisyklės sulaužomos, susitikimą

nutraukiu. Deja, kartais terapeutai – įskaitant ir mane patį – pasijunta užburti priešišku šeimos narių ir jaučiasi nenaudingi. Kadangi tokiu būdu negalime nieko pasiekti, terapeutas turėtų sugebėti sustabdyti susitikimą, jei klientai nekontroliuoja savęs ar žaloja vienas kitą. Tokiomis aplinkybėmis, būtina apsvarstyti terapijos taisykles (žr. skyrių *Gėdingi pasakojimai*).

Taigi aptarėme keletą būdų, kaip įtraukti klientus. Tačiau dirbantys specialistai specifinėse situacijose susiduria su daugybe iššūkių, mėgindami įtraukti vaikus ir jų šeimas į terapijos procesą.

Prieštaringi pasakojimai

Kai nesutaria suaugusieji

Kai problema susijusi su vaiku, nėra retas atvejis, kai tėvų nuomonės skiriasi. Kartais tiesiog skirtingai matomas problemos rimtumas, o kartais skirtumai dar esmingesni. Nesutarimai gali būti įvairiausių formų, ir gali būti naudinga patyrinėti kokia jų prigimtis, nepalaikant nei vienos pusės. Pavyzdžiui, tėvai gali turėti labai skirtingus įsivaizdavimus dėl to, apie kokius dalykus galima kalbėti. Vienam iš tėvų gali atrodyti, kad vaiko problemos susijusios su daug svarbesne problema: tuo, kad kitas sutuoktinis prastai rūpinasi vaiku (gali tiesiogiai ar netiesiogiai jį kaltinti dėl vaiko problemų). Tokius reiškinius galima pastebėti išsiskyrusiose šeimose, kuomet atskiruose namuose išsivysto du skirtingi auklėjimo stiliai. Po skyrybų pora ilgą laiką gali nesutarti tarpusavyje. Tokiu atveju skirtingi auklėjimo stiliai tėra dar viena tarpusavio kovos priežastis. Tokiose situacijose yra naudinga pabrėžti skirtumus tarp *tėvų* vaidmenų ir *buvusių sutuoktinių* vaidmenų. Ir visiems kartu paieškoti būdų, kaip galima kalbėtis apie skirtingus jų kaip tėvų požiūrius, kaip atskirti juos nuo išsiskyrusios poros vienas kito skaudinimų ir nepasitenkinimų. Dirbant su nesantaika, terapeutui prireiks sugebėjimo toleruoti ir normalizuoti tokias (būdingas) reakcijas. Ir priklausomai nuo to, kiek tėvai įsitraukia į šį procesą, terapeutas gali pradėti diskusiją apie tai, *koks yra tokio nesutarimo poveikis* jiems patiems ir jų vaikams ir *kaip tie nesutarimai* atsirado.

Į Šeimos institutą buvo atsiųsta šeima – dėl jų 13-mečio berniuko, kurį laikinai pašalino iš mokyklos dėl seksualinio priekabiavimo prie mažesnio vaiko. Tėvai buvo jau keletą metų išsiskyrę ir retai kada kalbėdavosi apie vaiko reikalus. Nors tuo pačiu metu abu tėvai aktyviai dalyvavo savo pačių vaikų auklėjime. Susitikus su kiekvienu iš tėvų atskirai ir galiausiai kartu, jau galėjau kalbėti apie jų santykius bei pagarbius vaiko auklėjimo būdus. Savo ruožtu tai pagerino visą situaciją, nors tėvai ir toliau pyko ir kandžiai reagavo vienas į kitą dėl prieš septynerius metus įvykusių skyrybų. Sutelkus dėmesį į bendrą jų rūpestį bei meilę sūnui, buvo įmanoma sukurti tokią aplinką, kurioje sudėtingi išsiskyrusios poros santykiai nebetrukdė jų kaip tėvų rūpinimuisi sūnumi.

Kai nesutaria suaugę ir vaikai

Nesutarimai turėtų būti terapeuto susidomėjimo ir tyrinėjimų objektas. Kartais pastebiu, kaip mane traukia susikurti saugumo salelę tarp tėvų ir vaikų argumentų, tarsi kompromisas padėtų išspręsti problemą. Kartais jis padeda, tačiau dažniausiai kompromiso taktika tik atskiedžia diskusiją. Ieškodamas kompromiso, terapeutas labiau vengia konflikto, nei kuria naudingą susitikimui aplinką.

Vieni sąstai terapeutui – imti stengtis, kad vaikas sutiktų bent su dalimi tėvų požiūrio, arba priešingai, mėginti įtikinti tėvus, kad vaiko nesutikimas yra pagrįstas. Atradau, kad vietoje to yra naudinga sukurti mainus, kurių metu nesutarimai įgarsinami ir jais pasinaudojama. Tą galima padaryti užduodant klausimus, kad tėvai bei vyresni vaikai galėtų išsakyti savo argumentus. Štai keletas hipotetinių klausimų, suteikiančių pokalbiui tyrinėjimo kvapą.

- *Modelio tyrinėjimas:*
 - „Ar taip nutinka visuomet? Ar būna kartais, kad abu sutariate nesutarti?“
- *Prasmės tyrinėjimas:*
 - „Dėl ko paskutiniu metu nesutarimai tapo tokie intensyvūs?“
 - „Ar nesutariate dažniausiai dėl to, kas yra viršesnis, ar turite kitą paaiškinimą?“
- *Hipotetinių pasekmių tyrinėjimas:*
 - „Jei judu ir toliau taip dėl visko ginčysitės sekančius šešis mėnesius, kaip įsivaizduojate, kas nutiks: ar nebeturėsite ginklų, ar reikės pertraukos, kad galėtumėte pakrauti savo pyktį?“
- *Platesnio santykių konteksto tyrinėjimas:*
 - „Kaip atsitinka, kad nesutarimai šeimoje visuomet susitelkia tik į jus abu?“
 - „Ar niekam kitam negalima ginčytis? Kodėl tik jums dviem tai leidžiama?“
- *Sprendimo tyrinėjimas:*
 - „Kaip išsprendžiami nesutarimai ir kiviščai? Kas pirmasis pradeda taikytis?“
- *Išimčių tyrinėjimas:*
 - „Ar būna, kad judu sutariate pakankamai gerai, ar ginčų įkarštyje visiškai apie tai pamirštate?“
- *Užuominos įterpimas:*
 - „Jei nesutarimai kyla kai nenorit, kad jums vadovautų, kai norit būti labiau nepriklausomi – ar įmanoma gauti daugiau laisvės, prieš tai nesusipykus?“
- *Susijusios temos tyrinėjimas:*
 - „Ar galite nesutarti su savo mama ir vis dar ją gerbti?“

Tai tik keletas galimybių. Vienas naudingas pratimas, padedantis terapeutui neįkristi į nenaudingų argumentų bei nesutarimų klausymą – tai pamėginti surašyti asociacijas žodžių, kurie kyla galvojant apie dominuojančią temą. Tarkim, „nesutarimas/kiviščas“ – surašyti kylančias

asociacijas ir laikyti kaip turimą resursą. Nustebsite pamatę, kaip laiku užduotas provokuojantis klausimas gali sustabdyti tėvų ir vaikų ginčus.

Pavyzdžiui, ginčai ir nesutarimai:

1. Gali slėpti daug skaudesnes temas, pvz., netektį, atsiskyrimą, neišspręstą įvykį.
2. Gali kilti tarp artimiausių ir labiausiai susijusių šeimos narių. Taigi, kas lieka pašalintas?
3. Gali būti matomi kaip metafora, pvz., neįvardintas prašymas tėvui, kad būtų tvirtesnis.

Manau, kad žodžiai, išreiškiami ginčiuose, yra susiję su kitomis prasmėmis ir jausmais, kurie liko paslėpti ar buvo „nutildyti“ pastovaus ginčijimosi. Ši mintis naudinga kuomet ginčai šeimoje tampa pastoviais ir neproduktyviais.

Įžeidžiantys pasakojimai – kada sustoti

Kartais terapeutai, dirbdami su vaikais ir jų šeimomis, toleruoja įžeidžiantį ar užgaulų tėvų elgesį su vaikais ar vaikų su tėvais. Tokiomis aplinkybėmis, kol terapeutas neranda būdų kaip sumažinti tokius įžeidinėjimus bei nukreipti dėmesį pokalbyje, manau jog būtina sustabdyti vykstantį procesą (bent laikinai). Nors tą padaryti gali būti nelengva, tačiau nieko nedarymas yra tarsi prisidėjimas prie įžeidžiančio elgesio. Terapeutas turėtų būti atsargus, kad jo reakcija nebūtų grindžiama vien tik jo paties įsitikinimais apie tai, koks pykčio lygis yra toleruotinas iki tampa akivaizdžiai žeidžiantis. Kartais gali prireikti aiškiai pasakyti, kad įžeidimai ar pyktis yra pernelyg skaudūs *terapeutui*, jam sunku tai toleruoti ir taip tęsti susitikimo jis negali.

Mano karjere (iki šiol) retai prireikdavo sustabdyti susitikimą. Tačiau tokį veiksma svarbu apsvaistyti, nes įžeidžiantys tėvų žodžiai vaikams gali nutildyti terapeutą, apriboti jo veiksmus, „užpilti“.

Jei tėvai ir vaikai yra įpratę prie tokių kandžių kalbų, jiems tai įprasta, tai terapeutui kyla pavojus būti nugalėtam tokio bendravimo stiliaus.

Jei vaikai yra įžeidinėjami ar jiems grasinama, terapeutas gali su tuo dirbti apmąstydamas, kokia galėtų būti tokio šaukimo potekstė. Jei patys tėvai jaučia, kad jiems grasinama ar juos įžeidinėja, tuomet galbūt terapeutas gali aptarti tai su tėvais. Tačiau tai nėra priežastis, dėl kurios vaiko sąskaita galėtų vykti tėvų terapija. Didžiausias dėmesys visuomet turi būti vaiko apsaugai nuo prievartos, nesvarbu kaip norėtųsi padėti tėvams. Gali būti, kad prireiks pakeisti darbo formą – galbūt susitikti atskirai su tėvais ir vaikais, kad būtų įmanoma sukurti labiau valdomą aplinką. Ir, be abejonės, kuomet yra atvira prievarta, terapijos tęstinumui būtina išskelti vaiko apsaugos klausimą.

Gėdingi pasakojimai – susitarimas dėl darbinės aplinkos

Tam tikri kalbėjimo apie problemas būdai gali žeminti vaikus, ypač jei tėvai patys pasakoja terapeutui tokias detales, nuo kurių vaikas lieka pažeidžiamas. Nors terapeutai gali supažindinti su tuo, kaip ir kas gali būti pasakojama, tačiau tai neduoda garantijos, kad šeimos nariai nepasakys kažko, kas gali sugėdinti vaiką.

Vienas 13 metų berniukas pirmojo šeimos susitikimo metu buvo pažemintas. Jo mama atskleidė skausmingas detales, kaip buvęs mylimasis išnaudojo jos sūnų. Tokio trumpo ir greito pasakojimo poveikis buvo tarsi plaktuko smūgis berniukui. Mamos žodžiai liejosi greitai, skubėdami pirmyn ir ji pati, atrodė, nespėja jų sugauti ir sustabdyti to, ką sako. Mane pribloškė toks skubotas jos atsivėrimas ir mėginau įsiterpti, stengdamasis apibrėžti, apie ką gali būti kalbama. Norėjau, kad tuo sutiktų ir motina, ir sūnus. Mama laikėsi savo nuomonės, kad jos vaikas turi kalbėti apie tą išnaudojimą, ir situacija atrodė beveik beviltiška. Vaikas sėdėjo nuleidęs galvą, žiūrėjo į grindis ir nieko nesakė. Po keleto akimirų paklausiau mamos, ar ji galėtų leisti man trumpai vienam pasikalbėti su berniuku. Nelabai žinojau, ką toliau daryti. Klausyti jo kaip jaučiasi būtų buvę visiškai netaktiška, tai ir taip buvo aiškiai matyti iš jo nuleistų akių – jam buvo gėda ir jis negalėjo kalbėti. Kambaryje stėjo tylą, tarsi mamos žodžiai mums būtų atėmę balsus.

Paskui atsiprašiau jo dėl savo klaidos – kad nesugebėjau pakankamai gerai vadovauti mūsų susitikimui. Paaiškinau, kaip leidau sulaužyti savo paties taisykles. Nekaltinau jo mamos, kad pažemino sūnų, bet visą dėmesį sutelkiau į terapinę klaidą, kurią pats padariau. Tačiau taip pat buvo svarbu ir nepažeminti savęs paties, per stipriai sureaguojant į padarytą klaidą! Buvo svarbu neparodyti sąjungos, arba dar blogiau, paslapties, kuri būtų laikoma tarp terapeuto ir vaiko dėl to, kad mama susitikimo metu jį „išdavė“. Tuomet jau galėjau berniukui pasakyti, kad tai jis spręs, apie ką galima kalbėti, ir ar jis norėtų dar vieno susitikimo, galbūt kartu su mama, o galbūt ir be jos. Vėliau sutarėme pakviesti mamą vėl prisijungti prie mūsų.

Kalbėjau kartu su mama ir sūnumi ir dar kartą peržvelgėme kaip toliau galėtume tęsti pokalbį. Mama buvo ramesnė ir įžvalgesnė. Toliau dėmesį sutelkėme į tai, kad mama jaučiasi išdavusi sūnų ir jos „obsesiją“ mėginant sužinoti, kokia jam buvo padaryta žala. Kai dėmesys buvo atitrauktas nuo žeminančių žodžių apie išnaudojimą ir sutelktas į motinos elgesio prasmę (jos nerimastingą ir viską užliejančią kalbą), aš galėjau dar kartą aptarti galimybę dirbti su berniuku vienu. Jei tik jis pats norėtų, ir mama sutiktų „palikti man šią darbo dalį“.

Ne itin dažnai nutinka, kad terapeutas turėtų taip iš širdies atsiprašinėti klientų, tačiau šioje situacijoje man tai atrodė svarbu – žengti žingsnį nuo berniuko pažeminimo link mano paties pažeminimo.

Chaotiški pasakojimai: sutrikimo supratimas

Kartais šeimos su vaikais ne tai kad įeina į terapeuto kabinetą – greičiau jau jį užpuola. Ir terapeutas, nespėjęs nutaikyti progos ir aptarti esmines taisykles, jaučiasi priremtas prie sienos. Pastebėjau, kad tokiose situacijose blogiausia yra stengtis būti tyliu, santūriu terapeutu, nepakylančiu iš savo kėdės ir kalbančiu ritmingu balsu. Jei vaikai bėgioja aplink, o tėvai ant jų šaukia, daug naudingiau ir terapeutui būti aktyvesniam. Viena šeima prisistatė taip: „Mes esame šeima iš pragaro, ir mūsų vaikai yra vaikai iš pragaro.“ O terapeutas jiems atsakė: „Kuo tuomet būsiu aš – terapeutu iš pragaro?“

Tačiau būti aktyvesniam nereiškia labiau viską kontroliuoti. Jei terapijoje chaose pernelyg anksti mėginama įvesti tvarką, tai gali būti neproduktyvu.

Terapeutas gali su tėvais aptarti, kaip jie norėtų pasirūpinti savo vaikais susitikimo metu, apie jų priežiūrą ir reagavimą į klausimus bei elgesį. Jis gali nuraminti tėvus, normalizuodamas (kai kuriuos) triukšmingų vaikų poelgius ir paaiškindamas, kad nesitiki, jog susitikimo metu vaikai bus tylūs. Jis gali paaiškinti, kad terapeutas gali kalbėti ir klausytis, kol vaikai žaidžia ir kad jų žaidimas taip pat yra gyvenimo šeimoje dalis. Jei terapeutas perduoda, kad, iki tam tikro lygio, trukdymas ir pertraukimai yra tikėtini ir gali būti toleruojami, tėvai ir vaikai nenatūralioje terapijos kambario aplinkoje gali jaustis daug laisviau.

Terapeutui gali prireikti pakelti balsą arba įtraukti vaikus į žaidimą. Iš esmės, naudoti balsą, toną, pozą, gestus, veiksmus ir žodžius, kad susitikimą priartintų prie tokio lygio, kuomet terapeutas ir (jei pasiseks) šeimos nariai „išgirstų save“. Tai gali reikšti mokymąsi kalbėti šiek tiek tyliau, atlikti keletą ramesnių judesių, pastebėti kaip į tuos judesius reaguoja šeimos nariai, pertraukti ir struktūruoti greitus tėvų pokalbius, pradėti kalbėti apie esmines taisykles, kad kalbama po vieną (jei įmanoma!), paaiškinti jog terapeutas negali vienu metu suvokti visų detalių.

Galiausiai terapeutas turi sukurti valdomą *susitikimo struktūrą*, tuo pačiu metu vengdamas troškimo *nedelsiant daryti prielaidą, kad šeima, kaip organizacija, turi būti restruktūrizuota*. Tokiu būdu terapeutas prisiima atsakomybę už susitikimą – o ne už tai, kokių būdu šeima turėtų organizuoti savo gyvenimus.

Kartą dirbau su šeima – du tėvai ir šeši mažamečiai vaikai. Tėvai mėgino įtikinti mane, kad jie yra tarsi vaikų grupės nariai. Naiviai mėginau sukurti taisyklę, kad „vienu metu kalba tik vienas žmogus“. Taip darydamas tapau tarsi mokytojas, dirbantis su klase neklusnių mokinių – ir ėmiau kovoti dėl kontrolės terapijoje. Iš nevilties parodžiau į tuščią kėdę ir pasakiau, kad tai galėtų būti „kalbanti kėdė“ – „kai į ją atsisėdi, gali pasakyti, ką nori, o visi kiti gali klausytis“. Idėja kilo iš nevilties ir terapija virto kažkuo panašiu į žaidimą su kėdėmis, kuomet aštuoniems dalyviams paliekamos tik septynios kėdės. Man tai buvo pamoka, kad reikia toleruoti šeimos bendravimo stilių ir nemėginti jo pakeisti pernelyg greitai.

Žvelgdamas atgal iš keleto metų perspektyvos matau, kaip netinkama šiuo atveju buvo mėginti suvaldyti šią šeimą pirmojo susitikimo metu. Pora labai nerimavo, norėdami sulaukti terapeuto pritarimo, nesugebėjo leisti savo vaikams gauti terapeuto laiką ir dėmesį. Geriau jau būčiau pirmiausia susitikęs vien su tėvais, o tik paskui mėginęs dirbti su vaikais. Atrodė, kad svarbiausias ir neatidėliotinas rūpestis – tai palaikyti tėvų auklėjimo sugebėjimus. O jei tai vyktų „tik suaugusiųjų“ aplinkoje, tėvai greičiausiai mažiau bijotų.

SANTRAUKA

Pirmajame terapijos susitikime ieškodami kontakto su vaikais ir jų šeimomis, greičiausiai visų pirma susidursime su suaugusiųjų pasakojimais apie vaiką bei jo problemas. Juk dažniausiai vaikai į terapiją atsiunčiami arba patenka būtent todėl, kad suaugusieji nusprendžia imtis tokių veiksmų.

Dėl šios priežasties yra naudinga tikslingai apmąstyti kokių būdu galima susisiekti su vaiko pasauliu, kad suaugusiųjų apibūdinimai netaptų vienintele tiesa apie susidariusią situaciją. Tačiau

kad tai padarytų, terapeutas turi būti atidus ir pagarbus suaugusiųjų pateikiamiems apibūdinimams, nuo kurių ir prasideda kelionė į vaiko pasaulį.

Viena kolegė dirbo su šeima, kur vaikas turėjo „Tureto sindromą“ (Gilles de la Tourette). Ji ieškojo pagalbos, nes niekaip nesugebėjo rasti būdų kaip su vaiku užmegzti naudingą pokalbį. Peržiūrėjau keletą minučių video įrašo ir pastebėjau, kad vaikas entuziastingai atsakinėja į jos užduodamus klausimus apie jo gyvenimą. Taigi, kas pasirodė sudėtinga? Kolegė pasakė, kad viršinininkas šeimai įvardino berniuko būklę, pasakė tą pavadinimą ir pristatė jos darbą - kaip galintį padėti susitvarkyti su problema ir suvaldyti berniuką. Paties vaiko nieko neklausė apie šios terapijos tikslus ir jis akivaizdžiai nenorėjo kalbėti apie „Tureto sindromą“. Pajuokavau su kolege, kad šis vardas tarsi apibūdina visų veiksmus ir pasidomėjau, kaip pats vaikas galėtų tai įvardinti. Kaip manai, jis pavadintų tai „Gilio“, „Džordžo“ ar galbūt „skausmu kakle“? Kas nutiktų, jei tu berniuko paklaustum daugiau - ką jis mano apie gydytojo vardą, įvardinantį šią būseną? Kokią įtaką tai turėtų jo gyvenimui ir ką jis norėtų padaryti su tuo „Gilles ar Džordžu ar skausmu kakle“? Tokie svarstymai apie kitas galimas konstrukcijas padėjo mano kolegei atrasti būdų kaip priartėti prie vaiko nuomonės, tuo pačiu nepamirštant ir turimo tikslo - patyrinėti kaip galima kartu įveikti šį sunkumą.

Šis skyrius iliustruoja kokiais būdais terapeuto kalba ir esminės taisyklės pirmajame susitikime gali padėti nutiesti tiltus link vaiko pasaulio. Pastangos bendradarbiauti ir gerbti kiekvieną asmenį yra didelis iššūkis. Naudingiau, jei stengiamasi performuoti pateikiamus pasakojimus, tuomet mažiau akcentuojamasi ties problemomis.

Sekančiame skyriuje dėmesys sutelkiamas į terapeuto klausimus vaikams, kuomet mėginama išlaikyti ir nutiesti dar daugiau tiltų, kuriais galėtų judėti naujos ir naudingos idėjos.

Į vaiką orientuoti klausimai

Tai ne tai, ką tu sakai, tai tai, kaip tu sakai... Būtent tai duoda rezultatus.

Cirkuliariniai ir refleksyvūs klausimai sisteminėje terapijoje yra esminės tobulinamos technikos, itin populiarios tarp besimokančiųjų.

Kai kurie terapeutai ir teoretikai – verta paminėti Milano kolegas (ypač Palazzoli ir kt., 1980a), Karl Tomm (1987a, 1987b, 1988), Peggy Penn (1985), Boscolo, Cecchin, Hoffman ir Penn (1987) ir Sluzki (1992) – pagrindė ir išstudijavo įvairias klausimų formas ir tai, kaip juos galima būtų panaudoti terapijoje. Labai rekomenduočiau paskaityti anksčiau paminėti Tomm veikalą, kuriame pateikiama detali klausimų formų sisteminėje terapijoje analizė.

Tačiau mažai kas, išskyrus Benson, Schindler-Zimmerman ir Martin (1991) rašė apie tai, kaip klausimai buvo pritaikyti darbui su vaikais. Šiame skyriuje mėginama aprašyti kaip klausimų panaudojimas (pakeičiant suaugusiųjų klausinėjimo stilių) gali sustiprinti pokalbį su vaiku.

PLATŪS KLAUSIMŲ TIKSLAI

Sisteminis klausinėjimo būdas turi tikslą - pagelbėti terapeutui ir šeimos nariams išplėtoti pokalbį apie skirtingas perspektyvas. Taip siekiama paleisti turimas konstrukcijas bei esamus dilemų ir problemų apibūdinimus.

Klausimai gali paskatinti pokalbį apie tokius skirtumus. Terapeutas, dirbantis pagal į vaiką orientuotą požiūrį, klausimų pagalba šeimos pokalbiuose gali iškelti ir vaiko požiūrį. Kad klausimai būtų adekvatūs, reikia išmanyti apie jų struktūrą. Klausimas turi būti suprantamas vaikui. Klausimus terapeutas gali tiesiogiai užduoti pats arba naudoti pagalbines priemones, tokias kaip marionetės, nuotraukos ir piešiniai, lėlės ar kiti „kalbantys“ žaislai, galintys užduoti klausimus ar juos vaizdingai iliustruoti. Mažesni vaikai tokiu būdu bendrauja daug entuziastingiau nei paprastame pokalbyje su terapeutu.

Vienas mažas berniukas nenorėjo su manimi kalbėti, tad teko ieškoti kito būdo kaip užduoti jam klausimus. Juos rašiau ant popieriaus lapelių, lanksčiau lėktuvėlius ir skraidinau jam. Po kurio laiko jis ėmė „oro paštu“ siųsti man atsakymus.

Toliau pateikiami pavyzdžiai rodo kaip konkrečiu atveju gali būti pritaikomos esminės klausimų kategorijos, minimos aukščiau cituojamų autorių.

KLAUSIMAI SU KELETU PASIRENKAMŲ ATSAKYMŲ

Jei vaikams sudėtinga atsakyti į „atvirus“ klausimus, tuomet galima pasiūlyti keletą galimų atsakymų. Tai leis vaikui dalyvauti pokalbyje ir tuo pačiu nepasakyti pernelyg daug, ypač jeigu jis yra drovus ar nežino, ko iš jo tikisi terapeutas.

Klara (11 metų) labai nerimavo ateidama į mūsų Institutą. Aš jos paklausiau (šiek tiek ironiškai):

JW: „Klara, kaip tu manai, ar tavo atėjimas čia panašus į vizitą pas direktorių, kai kažką iškreči... ar dantistą, kai skauda dantį... ar tiesiog kažkiek neramu, bet visai nieko... ar dar kaip nors?“

Mergaitė nervingai nusišypsojo ir atsakė, kad gal ir visai „nieko“.

Žinoma, tokiuose klausimuose su pateiktais atsakymais yra ir keletas (įterptų) užuominų. Aš mėginau pripažinti vaiko nerimą, parodydamas jį visiškai natūraliu. Tuo pačiu aš truputėlį ją erzinau ir juokiausi iš savęs. Taip pat norėjau perduoti mintį, kad atėjimas į susitikimą yra „visai nieko“. Taigi, toks klausimas nėra visai „neutralus“, jame slypi tikėtinas turinys, ir mergaitė ramesnė rinkdamasi mano pateikiamas „alternatyvas“.

Tokie klausimai padeda vaikams atrasti skirtumus ir prasmes, kol dar nėra suformuluota tiesioginė išraiška.

Deivido (11 metų) tėtis prieš du metus paliko šeimą. Plačiai išskėtęs rankas jo paklausiau:

JW: „Deividai, pažiūrėk, ar tai buvo panašu į tai [*akimis rodydamas į savo dešinę ranką*]... kaip šita dešinė ranka va čia... „tu esi *labai* piktas... tu tiesiog nori pasakyti kaip stipriai ant jo pyksti“ arba [*rodydamas į priešingą kairę ranką*]... „tu esi labai įskaudintas ir liūdnas, kad tėtis tave paliko ir neplanuoja jokių susitikimų su tavimi“? Ar tai labiau primena tai ar tai [*galva rodydamas į savo dešinę ir kairę rankas*]... ar kažkur per vidurį?“

Deividą tarsi pakerėjo toks pavaizdavimas, rodantis galimus atsakymus. Ir jis parodė tai, kas atitiko jo nuomonę – dešiniąją pusę, reiškiančią pyktį.

Paskui kartu su Deividu palyginome jo pykčio atsaką su jo sesers ir mamos atsakymais, tokiu būdu išsiaiškindami ir jų nuomones. Tėvo išėjimas tapo pokalbių objektu, darėsi vis aiškesnis ir suprantamesnis po kiekvieno šeimos nario atsakymo. Tokiu būdu vaikai galėjo dar kartą peržvelgti tėvo išėjimą ir geriau jį suprasti.

Tokius klausimus su keletu atsakymų taip pat galima užduoti mažiems vaikams, pasinaudojant paveikslėliais – kuomet reikia sudėlioti juos į eilę, vaizduojančią seką. Pavyzdžiui, sudėliojama veidelių seka, kur vienoje pusėje yra laimingas veidelis, toliau daugybė įvairiausių veidų, progresyviai artėjančių link liūdno veido kitoje kontinuumo pusėje. Paskui vaiko gali būti prašoma parodyti, kuris veidelis atspindėtų jų nuomonę (arba jų spėjimą apie kito žmogaus nuomonę) apie tam tikrą įvykį (Jacqui Sayers, asmeninis pokalbis, 1994).

Išoriniai resursai

Itin naudingi tokie klausimai, kurie skatina kalbėti apie vaiko gyvenimą už terapijos ribų – mokykloje, su draugais, praėjusius laikus ar hobius. Tai ne tik nuramina vaiką, bet ir leidžia suprasti jo turimas kompetencijas. Pavyzdžiui, Mair (6 metų amžiaus) labai nerimavo pradėjus lankyti naują mokyklą. Padrąsinau ją papasakoti apie tai, kaip jai visgi pavyko tą padaryti, nepaisant tokio nerimo. Mair pasakojimas parodė, kokia stipri ji yra susidurdama su naujomis situacijomis. Taip kaupiau žinias apie mergaitės sugebėjimus, o tuo pačiu galėjau padėti jai pasinaudoti turimais resursais, kuomet vėliau susidurs su problemomis. Toliau pateikiu ištraukas iš pokalbio su Mair:

- „Turėtų būti sunku pirmą kartą eiti į didelę mokyklą. Tuomet tu sutikai Bethan. Ar ji tau dabar gera draugė?“
- „Ar ji tau padeda susipažinti su kitais vaikais?“
- „Šaunu, kad tu iškart susiradai draugę.“
- „Kas tau patinka Bethan'ėje?“
- „Kaip manai, kuo tu patinki Bethan?“

Kitoje konsultacijoje aš nebuvo tikras, ar pirmojo pokalbio metu galima paliesti leukemijos, kuria sirgo vaikas, temą. Po to, kai mama palietė jo vėžio temą, tai man suteikė progą pasitikrinti su vaiku.

JW: „Stivenai, ar mokykloje draugai žinojo apie tavo gydymą?“

Stivenas: „Aha.“

JW: „Ar jie užduodavo daug klausimų, netikusių klausimų ar normalių?“

Stivenas: „Ne... apie tai nebuvo sunku kalbėtis.“

JW: „Taigi, jei kažkada pokalbyje mes pradėsime kalbėti apie vėžį, kaip kalbame dabar, ar galėtume apie tai kalbėtis?“ [*Stivenas davė sutikimą.*] „Ar galėtum man pasakyti, kaip tau atrodo klausimai – ar netikę, ar visai tinkami? Aš vis pasitikrinsiu su tavimi.“

Keliaudamas į vaiko pasaulį už terapijos ribų, atradau pagarbų būdą kaip galima kalbėtis apie šią potencialiai sudėtingą sritį.

Vidiniai resursai

Kalbėdamas su viena mergaite, Justina (8 metų), kuri sapnavo košmarus apie vorus ir mirtį, paklausiau kas sapnuose ją palaiko.

Ji tuoj pat papasakojo apie stebuklingą arklį, vardu „Aušra“, kuris buvo labai stiprus. Vėliau aptarėme koku būdu Aušra galėtų mums pagelbėti įveikti vorus.

Ant lentos užrašėme du sąrašus. Viename Justina surašė savo RŪPESČIUS ir GASDINANČIUS DALYKUS, o greta buvo kitas sąrašas – NĖRA RŪPESČIŲ ir GERI DALYKAI. Tai buvo vaizdinės užuominos, kuriomis laikas nuo laiko galėjome pasinaudoti kovodami su vorais jos košmaruose.

Atvykusi į antrąjį susitikimą Justina papasakojo, kad jos košmarai baigėsi. Ji pati atrado sprendimą – ant savo miegamojo sienų prikabinėjo Aušros ir kitų arklių piešinių.

Jei vaiko sugebėjimai nesusiję su visa šeima, sisteminiai terapeutai neretai praleidžia šią galimybę. Klausimai, kurie tyrinėja, pavyzdžiui, kaip jaunas žmogus gali aptarti savo problemas su kitais jam svarbiais žmonėmis, tarkim, draugais, suteikia terapeutui informacijos kaip kalbėtis su vaiku platesniame svarbių žmonių kontekste.

KLAUSIMAI, SKATINANTYS ELGESIO SEKĄ IR ĮTAKOJANTYS PAPRASTUS PASAKOJIMUS

Ypač dirbant su mažais vaikais nuo 4 iki 8 metų amžiaus, labiau tinka užduoti visai paprastus klausimus. Paprasčiausiai paklausti vaiko, ką jis galvoja apie tai, kas vyksta tam tikrame scenarijuje. Vienas po kito sekantys klausimai gali dar labiau atgyti, jei suvaidinama vaidmenų žaidime. Tokiose situacijose terapeutas dirba kaip sufleris pasakojant ir pervaidinant istoriją.

Ateidama į ketvirtąjį šeimos susitikimą Džeinė (7 metų) atsinešė lėlės suknelę ir pakabą. Ji akivaizdžiai buvo nusprendusi, kad dabar laikas man papasakoti apie tragišką epizodą, kuomet jos tėvas perdozavo ir buvo hospitalizuotas. Mergaitė suvaidino sceną kaip jos tėvas „persirengia moterimi, o paskui peiliu sudrasko suknelę“. Džeinė nutraukė pakabą ir numetė ant žemės. Ši suvaidinta drama tapo dėmesio centru perpasakojant istoriją, drauge su jos mama, socialine darbuotoja ir vyresniu broliu. Vaidinimo metu reikėjo mano dėmesio ir švelnaus klausinėjimo, kad mergaitė jaustųsi saugi pasakoti istoriją ir nebūtų apkraunama pernelyg daug klausimų. Klausimai buvo paprasti ir dalykiški: pvz., „kas nutiko paskui?.. ir ką jis padarė?.. (ką padarė sesuo)?.. tai turėjo būti baisu.“ Taip Džeinė papasakojo man apie tėvo persirenginėjimą. Įsivaizduoju, kad ji turbūt galvojo kaip aš priimsiu tokį keistą tėvo elgesį. Ar išsigąsiu, ar kritikuosiu ją dėl to, ką jis padarė?

Atradau, kad naudingiausia yra tokius pasakojimus palikti be terapeuto interpretacijų. Nors gali būti naudinga ir paliesti kai kurias nerimą keliančias emocines asociacijas. Pavyzdžiui, gali būti, kad Džeinė jautė atsakomybę ir kaltino save dėl tėčio problemų. Terapeutas gali vesti vaiko istoriją, išsakydamas mintis, kurios padeda atskirti įsivaizduojamą vaiko atsakomybę už tėvo perdozavimą nuo kitų apibūdinimų apie tai, kas įvyko. Klausimus taip pat galima papildyti terapiniais „įtarimais“.

- „Įsivaizduoju, kad tikriausiai tavo tėtis buvo labai nelaimingas, jei nusprendė išgerti tablečių.“
- „Manau, jis užsirakino vonioje, kad niekas negalėtų jo sulaikyti ir galėtų išgerti tabletes. Jis tikriausiai buvo tvirtai apsisprendęs tai padaryti.“

Tokios išvados pradeda kurti atskyrimą vaiko (galimame) atsakomybės jausme. Kitų šeimos narių prisiminimai taip pat buvo įtraukti į pokalbį, ir tokiu būdu vaiko vaidinimas tapo tarsi sufleriu prisiminimams apie bauginantį praeities įvykį. Toks negatyvus prisiminimas (Wachtel, 1994) suteikė galimybę sukurti naują prasmę ir paaiškinimus apie toksišką tėvo perdozavimo įvykį.

Klausinėjimas apie jausmus

Kaip jau aprašyta aukščiau, terapeutas gali būti efektyvesnis, jei spėja ir pavadina emocijas, o ne laukia tikėdamasis, kad maži vaikai suras žodžius savo jausmams – nebent pats vaikas apie tai nori kalbėti.

Terapeutai turi būti atsargūs ir klausiant apie emocijas nereikėtų pernelyg dramaturguoti. Pernelyg didelis patosas vaikui bus atstumiantis, nes atrodo neautentiškai. Mažiems vaikams galima padėti išreikšti jausmus naudojant vizualines priemones, tokias kaip „šeimos jausmų debesis“. Šeimos nario prašoma nupiešti šeimą – pakanka ir keletą figūrų iš pagaliukų. Virš šeimos piešinio nupiešiamas debesis ir kiekvienas šeimos narys turi įrašyti žodžius, iš kurių susidaro „jausmų debesis“. Užduotis gali būti keičiama priklausomai nuo temos, tarkime, „netekties debesis“ ar „sumaišties debesis“. Naudoju šią techniką ir pastebėjau, kad vaikai ir suaugę jaučiasi gan saugūs tokiu būdu išreiškdami sudėtingus jausmus. Panašu, kad rašymas į debesį virš šeimos palengvina išraišką. Tarsi jausmų depersonalizavimas nuo individo padeda juos išreikšti. Tuomet jausmai tampa sisteminiu fenomenu, šeimos emocinės „atmosferos“ dalimi. Ta atmosfera simboliškai patalpinama *išorėje*, tačiau susiejama su individais. „Debesis“ yra naudingas pozityvus analogas, nes galiausiai jis gali būti nupūstas, išlyti arba būti išsklaidytas saulės šviesos!

Galima naudoti ir jausmų debesių variaciją: patalpinti ten žodžius, kurie parodo kaip galima susitvarkyti su problemomis – padaryti jį „šviesesniu“ ir pastiprinti svarbius pasikeitimus.

Aktyvūs veiksmožodžiai klausimuose

Taip pat naudinga nepamiršti, kad visi mes, ir ypač maži vaikai, *parodome* savo jausmus tiek, kiek juos verbalizuojame. Terapeuto užduoti klausimai gali būti pakeičiami į aktyvesnius veiksmožodžius. Pavyzdžiui, vaiko galima paklausti:

- „Kaip tu PARODAI savo liūdesį?“

Arba:

- „Kaip tu ELGIESI kai pyksti?“

Viena mergaitė, Marie, tyli ir nelaiminga sėdėjo ir žiūrėjo į grindis, kai jos paklausė „kaip ji liūdi“. Ji pakėlė akis ir pasakė, kad tiesiog „sėdi ir nieko nesako“ (lygiai taip, kaip demonstravo savo liūdesį susitikimo metu). Tuomet jau galėjau Marie paklausti kaip jos mama bei kiti šeimos nariai „parodo savo liūdesį“. Tokiu būdu susidariau paveikslą, kaip šeima sąveikauja kuomet išreiškiamas „liūdesys“, taip pat galėjau Marie ir jos mamą priartinti prie būdų, kuriais galima nuraminti, kuomet „parodoma kaip liūdna“.

KLAUSIMŲ VERTIMAS IŠ SUAUGUSIŲJŲ KALBOS Į VAIKŲ KALBĄ IR ATVIRKŠČIAI

Dažniausiai stengiuosi užduoti paprastus klausimus. Bet jei reikalingi žodžiai, kurių vaikai gali nesuprasti, tampa „dvikalbiu“. Naudingas pratimas yra paimti keletą daugiaskiemenių žodžių, kurie dažnai pasitaiko profesinėje kalboje ir išversti juos į paprastesnę kalbą. Įdomu tai, kad jų prasmės tokio pratimo metu tampa aiškesnės.

- TINKAMAS „tas, kurio reikia“
- SUSITARIMAS „kuomet susitinkame / ateiti dar kartą“
- RIBA „pasakyti „taip arba ne“, nenusileisti“
- NERIMASTINGAS „susirūpinęs, irzulys pilvuke“
- DEPRESIJA „liūdnas / nusiminęs“
- SUMAIŠTIS „tiesiog nežinau, ką galvoti“
- BENDRAVIMAS „kalbėjimas“
- SANTYKIAI „kaip tu sutari su“
- STEBINTI KOMANDA „mūsų klausytojai“
- HIPOTEZĖ „spėjimas“
- NETINKAMAS ELGESYS (acting out) „sukelti problemą“
- APMĄSTYMAS „tai, ką galvoju / jaučiu“
- KONTEKSTAS „visi mums svarbūs dalykai ir žmonės“
- GENOGRAMA „šėimos medis“
- SAŲVEIKA „ką jis / ji daro ir ką tada darai tu“
- PASEKMĖ „kas nutinka pabaigoje“

KLAUSIMAI, SKATINANTYS SPĖJIMĄ

Vaiko nuomonė turi būti paskatinta taip, kad jis nesijaustų vienaip ar kitaip teisiamas už turimą požiūrį. Tačiau terapeutas turi nepamiršti ir šėimos bei kultūrinių įsitikinimų: koks yra požiūris į vaiko nuomonės reiškimą, ir ypač kaip reaguojama kuomet vaiko nuomonė nesutampa su tėvų ar kitų vyresniųjų. Apskritai, esminių taisyklių nustatymas terapijoje (žr. trečią skyrių) leidžia toleruoti susitikimo metu pasireiškiančius skirtingumus.

Alan Cooklin (asmeninis pokalbis) skatina dialogą, kuomet vaikai kviečiami dalyvauti debatuose su terapeutu ir šeima įvairiais ginčytiniais klausimais. Kaip sumaniai tvirtina autorius, yra svarbu padėti žmonėms suprasti, kad jie gali nesutarti vienas su kitu ir tai nereiškia, kad jie vienas kito nebemyli.

Kuomet prašome vaikus pasinaudoti fantazija ir spėti koks galėtų būti atsakymas į hipotetinį klausimą, dažnai tai padeda jiems įsitraukti į daugybės galimybių tyrinėjimą. Šis žaismingas klausinėjimo būdas padeda sukurti smalsumo atmosferą, vietoj paprasto tiesos žinojimo.

Spėjimo klausimai gali apimti:

- *Spėjimą apie kito šeimos nario reakciją į aplinkybes, paskui palyginant tai su pačiu kalbančiuoju*
- „Įsivaizduok, kad esi Džono vietoje, kuomet X nutinka. Kaip manai, kaip jis jautėsi / elgėsi tuo metu?“
- „Ar sutinki su Džonu, ar tu pats galvoji kitaip?“
- *Spėjimą apie hipotetines situacijas ateityje, pavyzdžiui, kaip šeimos nariai išspręš panašią problemą ateityje*
- „Įsivaizduok, tarkime, po metų ar dviejų, kad jūs visi vėl turite panašią problemą... tokią, kaip ką tik įveikėte. Kaip manai, ką tu darysi (tavo tėtis / mama / sesuo darys) jei taip vėl nutiks?“

Tokie klausimai sustiprina pasikeitimą požiūriuose ir elgesyje, o taip pat pabrėžti naudingas užuominas, kurios šeimos nariams primins apie naujus būdus kaip susitvarkyti patiems be terapeuto pagalbos.

- *Spėjimą apie tai, kas turėtų nutikti, kad įvardinta problema dingtų visam laikui*

Tokie klausimai yra itin naudingi kuomet problemą individas vertina kaip esančią išorėje ir pateikia atsargų apibūdinimą.

Pavyzdžiui, viena mergaitė, Kristina, buvo apibūdinama kaip turinti problemą – ji „girdi balsus“, kurie patyrinėjus, pasak vieno šeimos nario, „nusprendė išnykti“. Aš paklausiau Kristinos:

JW: „Kaip tu manai, ar balsai dingo visiškai, ar tik pasitraukė trumpam atostogų?“

Kristina: „Dingo visam – baigta“.

JW: „Ar yra kažkas, ko tau trūksta, kai nebėra balsų? Ar tu tiesiog džiaugiesi, kad jie dingo?“
[Kristina tiesiog džiaugiasi, kad jų nebėra.]

JW: „Tai keistas klausimas, bet kas turėtų nutikti, kad balsai vėl sugrįžtų?“

Čia pasisakė močiutė: „Kristinos mama turėtų visą laiką jai nuolaidžiauti“.

JW: „Vadinasi, jei jūs (mamai) būsite stipri, balsai laikysis atokiau?“

- *Kėlimą hipotezės apie tai, kaip šeimos nariai naudos savo laisvą laiką dabar, kai problema išspręsta*
- „Tiesiog mėginu suprasti – visą tą energiją ir laiką bei rūpestį, skirtus problemai. Kas nutiks dabar? Ar turite sąrašą dalykų, kuriuos tu (ar tavo mama ir tėtis) norėtų veikti? Tiesiog įsivaizduokite tą laisvą laiką, kurį visi turėsite. Kaip manai, ką tu (jie) veiksi? Įdomu, ar ne?“
- *Spėjimą kaip vaiko tėvai tvarkėsi su tokiomis problemomis vaikystėje ir kaip jų tėvai galėjo reaguoti*
- „Tarkime, tavo tėtis / mama taip pat turėjo panašią problemą kuomet jam / jai buvo tiek pat metų, kaip ir tau... Kaip spėjai, ką tavo tėtis būtų padaręs savo mamai ir tėčiui, mėgindamas tai išspręsti?“

Klausimų „kas, jei“ nauda tame, kad jie perkelia vaiką ir suaugusį į kitą laiko rėmą, kuriame galima atrasti ir žaismingai aptarti naujas galimybes. Tokie klausimai patraukia vaikų vaizduotę ir gali įtraukti į diskusijas, kurios būtų pernelyg sudėtingos šeimos nariams bendraujant čia-ir-dabar klausimais.

RANGAVIMO KLAUSIMAI

Rangavimo klausimai naudingi tvarkant ir kategorizuojant vaiko požiūrius ir jausmus, ypač norint įnešti daugiau aiškumo ir prasmės į tai, ką vaikas galvoja ir jaučia.

Pavyzdžiui, vaiko galime paprašyti surasti savo „poziciją“ skalėje nuo 0 iki 10. Kiekviena skalės pusė rodo kraštutinumą reikšmingos problemos ar įvykio atžvilgiu. Pavyzdžiui, 10 gali rodyti ypatingai aukštą balą, o 0 – žemą. Vaikas kviečiamas pasakyti skaičių, rodantį jo dabartinę poziciją skalėje. Šią idėją pastaraisiais metais išpopuliarino į sprendimus orientuotos terapijos terapeutai, ypač De Shazer (1988, 1991). Tai gali būti kvietimas terapeutams patyrinti vaiko pateikiamus atsakymus.

METAFORŲ NAUDOJIMAS KLAUSIMUOSE

Cirkuliariniai klausimai (circular questions) savo konstrukcija dažnai pabrėžia veiksmažodį „galvoti“. Tokia kognityvinė orientacija su kai kuriais terapeutais ir klientais gali tapti ribojančia. Dirbant su vaikais daug naudingiau gali būti kuomet terapeutas į cirkuliarinius klausimus įterpia metaforas, ypač jei jos kyla iš paties vaiko kalbos.

Pavyzdžiui, kartą susitikau su viskam prieštaraujančia mergaite, kuri nenorėjo kalbėtis. Kambaryje buvo tvanku ir ji sutiko, kad radiatorius yra per daug karštas. Paklausiau jos: „Ar gali patikrinti ir man pasakyti, kai radiatorius bus per daug įkaitęs... pažiūrėkime [liesdamas

radiatorių]... ar gali man pasakyti, jei pasidarys per daug karšta... jei reikalai pernelyg įkais, susitarkime sumažinti temperatūrą... ar gerai?“

* * *

Drauge su vienu 12 metų berniuku sukūrėme paveikslą „jį slegiančios tonos svorio“. Kiekvienas mano klausimas lietė jo „toną svorio“ ir tai, ką jis padarė mėgindamas „praeitą savaitę atplėšti jos gabalėlį“. Jis pasakojo apie kai kuriuos mažus pasikeitimus, atsiradusius jo gyvenime namuose, ir mes aptarinėjome tolesnius būdus kaip „palengvinti savęs kaltinimo svorį“.

Kartais metafora gali būti naudojama kaip terapijoje pasikartojanti tema.

Riana (12 metų) į Šeimos Institutą buvo atsiųsta kartu su savo mama dėl elgesio problemų ir kaltinimų chuliganišku elgesiu mokykloje. Pirmų dviejų susitikimų metu supratau, kad tiek motina, tiek duktė kovoja norėdamos susitaikyti su prieš pusantrų metų įvykusiomis tėvų skyrybomis.

Nors atrodė, kad motinos ir dukters santykiai geri, jos negalėjo nesibardamos kalbėtis apie tėvo išėjimą. Motina neskatino jokio kontakto tarp buvusio vyro ir dukters, nors Riana norėjo reguliariai susitikti su tėvu.

Sekantys klausimai, tyrinėjantys Rianos sugebėjimus, atskleidė jog ji yra gera plaukikė. Motina labai entuziastingai reagavo į mergaitės ambicijas ir skatino treniruotis tris kartus per savaitę. Plaukimas tapo naudinga metafora, padėjusia atskleisti skyrybų įtaką šeimai. Štai keletas terapeuto naudotų klausimų pavyzdžių.

Terapeutas: „Dažnai, kai asmuo palieka šeimą, gali kilti jausmas, tarsi visi nublokšti giliai žemyn...“

[*Rianai*]

- „Kaip tau atrodo, kaip kiekvienas šeimos narys tai išgyvena?“
- Kaip manai, ar esi giliai dugne ir skęsti, ar pradedi po truputėlį plaukti ir plauki link seklesnio kranto?“
- „Kaip manai, ar brolis plaukia pirma tavęs, ar paskui tave?“
- „Kaip tau atrodo, ar tėtis taškosi kažkur netoli tavęs, gaudydamas orą, ar plaukia kažkur priekyje?“
- „Kur yra mama – ar kažkur netoliese?“

Toks įsivaizdavimas paskatino diskusiją apie šią pilną emocijų erdvę šeimos gyvenime. Ir tame dalyvavo abi – tiek motina, tiek dukra.

Su Deividu, 10 metų berniuku, sugebančiu aiškiai reikšti savo mintis, susitikau du kartus individualiai. Tai buvo darbo su šeima dalis. Jis labai liūdėjo dėl artėjančių tėvų skyrybų ir skubos tvarka buvo atsiųstas šeimos gydytojo. Berniukas kartu su mama sutarė nusižudyti, nes matė tai kaip vienintelę galimybę susitvarkyti su tėčio išėjimu. Berniukas atrodė pasinėręs į netektį ir sumišęs dėl savo jausmų.

JW: „Vienas mano draugas, mokytojas vardu Timas Gisbourne, padėdavo vaikams, kurie jautėsi labai pasimėtę, prašydamas įsivaizduoti didelį apskritimą, pavadintą NETEKTIS. Jame galima užrašyti visas mintis ir jausmus, susijusius su netektimi. Jis taip pat prašydavo vaikų pagalvoti apie kitą apskritimą, kuris vadinasi ATSIGAVIMAS. Jame gali būti patalpintos visos mintys ir jausmai, kuomet reikalai gyvenime einasi gerai. Kur tu patalpintum savo mintis ir jausmus?“

Deividas: „Šimtu procentu Prarastoje Žemėje, ir būsiu tenai aštuonerius metus.“

JW: „Tai ilgas laiko tarpas. Kaip geriausia būtų tenai išbūti?“

Deividas: „Nežinau“.

JW: „Na, ko tau reikėtų, kad toliau judėtum Prarastoje Žemėje? Ar ji panaši į salą?“

Deividas: „Taip, ir ten nieko nėra... Turėti drąsos ir pamėginti susigrąžinti savo mamą ir tėtį.“

JW: „Kur tuomet yra tavo tėtis?“

Deividas: „Jis kitoje saloje ir nėra jokio tilto“.

JW: „O ar yra tiltas tarp Prarastosios Žemės ir kitos salos... Atrastosios Žemės? Tos, kur viskas yra gerai?“

Deividas: „Ne“.

JW: „Pamėgink akimirksniui įsivaizduoti. Tarkime, mes nutiesėme tiltą į Atrastąją Žemę. Taigi, štai jis yra. Iš pradžių jis gali būti netvirtas, kaip koks nors tiltas iš virvių, kuriuos rodo per TV. Tau nereikia juo eiti. Gali likti Prarastojoje Žemėje. Man tai visai suprantama. Ir kad išgyventum Prarastojoje Žemėje, tu turi drąsą ir savo mamą. Ką dar?“

Deividas: „Savo draugus mokykloje.“

JW: „Įsivaizduoju, kad dabar turėtų būti liūdna, taip stipriai stengiantis susigrąžinti savo mamą ir tėtį“.

[*Deividas atsidūsta.*]

[*Vėliau susitikime.*]

JW: „Kai kitą kartą susitiksime, ar galėsi man papasakoti daugiau apie Prarastąją ir Atrastąją Žemę, kad galėčiau jas dar geriau suprasti? Ir kaip tu manai, kur esu aš?“

Deividas [šypsosi]: „Tu plauki valtyje tarp dviejų salų“.

JW: „Aš tau mojuoju“ [*pamojuoju Deividui*].

Deividas: „Taip“.

JW: „Gerai“.

Kitame susitikime Deividas grįžo prie salų metaforos ir savo minčių kaip Prarastojoje žemėje rasti daugiau maisto. Galiausiai jis pamėgino žengti tiltu, tačiau tam, kad būtų tikras jog mama saugi, jam reikėjo prisirišti virve prie jos liemens. Užtikrinau jį, kad tiltas pakankamai tvirtas, ir juo galės saugiai sugrįžti į Prarastąją Žemę. Laikui bėgant, Deividas ir jo mama pradėjo priimti skyrybas. Jo tėtis apsilankė du kartus, tačiau nusprendė netęsti terapijos.

Deivido mama, moteris filipinietė, pradėjo tiesti „tiltus“ su savo šeima ir bendruomene, ko pasekoje tapo mažiau atsiskyrusi. Galbūt salų metafora šiai moteriai ir jos sūnui turėjo ir kultūrinę reikšmę.

KLAUSIMAI SU ĮVADU

Jautrus klausimas gali paskatinti mažųjų klientų bendradarbiavimą, jei terapeutas nuoširdžiai mėgina suprasti vaiko požiūrį.

- „Ar gali man padėti suprasti x ar y?“
- „Manau, tai sunkus klausimas...“
- „Tu galbūt nenorėsi atsakyti, tačiau...“

Tokie klausimai su įvadais turėtų būti vartojami atsargiai. Dažnas naudojimas gali sudaryti įspūdį, kad vaikas yra pernelyg trapus, kad sugebėtų tiesiai atsakyti į klausimus. Tėvus taip pat gali erzinti terapeuto „atsargus trypčiojimas“ aplinkui. Tačiau kartais tokie klausimai suteikia vaikams galimybę neatsakyti, jei jie nenori. Tokia pradžia taip pat padaro klausimą malonesniu, lengvesnio tono ir mažiau dramatišku. Tarsi terapeutas ir vaikas pasikeisdami mėgintų rasti klausimą ir atsakymą rimtam ir svarbiam reikalui.

GALIMI KLAUSIMŲ SPĄSTAI

Taip, kaip klausimai vaikui gali atverti naujas galimybes, lygiai taip pat jie gali ir sukurti nesaugų kontekstą, kuomet klausinėjama apie tokias gyvenimo sritis, kurios užgauna vaiko lojalumo šeimai jausmus. Nors dauguma terapeutų stengiasi vengti tokių klaidų, manau jog vertinga apie tai kalbėti, kad paryškintume savo potencialą sužeisti, o ne tik padėti.

Yra du pagrindiniai pavojai neapgalvotuose klausimuose – kuomet skatinama vaiko išdavystė šeimai, prašant pasirinkti vieno iš tėvų požiūrį, ir kuomet „pavagiamos“ vaiko paslaptys.

Kartais terapeutai gerai išmano kaip užduoti klausimus, skatinančius vaiką kalbėti atviriau, nei jis pats norėtų. Kuomet tokie jausmai ir požiūriai papasakojami, tai gali būti laikoma vagyste, o vaikas „apgauamas“ pasakyti daugiau, nei norėjo.

Naudinga priminti sau apie turimus sugebėjimus tyrinėti sudėtingas vaiko gyvenimo sritis ir sąmoningai susilaikyti, kuomet pastebimi ženklai, kad vėliau vaikas gailėsisi, jei dar daugiau atsivers terapeutui. Tai svarbu, nes terapeutas neturėtų būti vedamas įsitikinimo, jog automatiškai reikia skatinti „kraštutinius“ pokalbius arba visuomet naudinga išreikšti savo požiūrį. Turi būti pamatuotas laipsnis, kuriuo klausimas atveria žinias apie skirtingumus (Bateson, 1972) ir kokie skirtingumai atitinka šeimos funkcionavimo stilių. Klausimai, provokuojantys krizę šeimoje, gali būti kenksmingesni nei klausimai, kurie patiriamus sunkumus gremžia mažais žingsneliais.

Kitos pinklės – kuomet užduodami pernelyg sudėtingi klausimai. Tai klausimai, kurie suglumina vaiką. Kartais pastebiu tokią reakciją mažuosiuose klientuose ir visuomet taip nutinka kuomet pamirštu „viduje pageduoti“ savo žodžius prieš atverdamas burną! Cirkuliariniai klausimai itin dažnai iškraipomi ir pavirsta sudėtingais klausimais. Jei pavyksta tokius klausimus išlaikyti pakankamai paprastus ir *trumpus*, vaikai (ir suaugę) daug labiau įsitraukia atsakinėdami.

Kad įveiktume šią kliūtį, siūlau pasitreniruoti su vyresniais vaikais ir paaugliais 1) apriboti cirkuliarinius klausimus diskusijose iki dviejų žmonių (t.y. santykis vienas su kitu):

- „Kaip tavo tėtis ir mama susitaiko kuomet susipyksta?“
- „Ką jis / ji daro, kad tu suprastum, jog jie susitaikė?“
- „Jei tavo sesuo ir mama pykstasi, kaip jos susitaiko?“
- „Ar tavo sesuo sutiktų su tavimi, jei paklausčiau jos nuomonės apie tai?“

Ir 2) naudoti klausimus, kurie palygina ir paryškina skirtumus tarp dviejų periodų, susijusių su reikšmingu įvykiu:

- „Ar tavo mama ir tėtis mažiau pykosi, kuomet močiutė gyveno kartu su jumis, ar dabar mažiau pykstasi?“
- „Kodėl tu manai, kad pasidarė kitaip, kada močiutė išvyko?“
- „Kaip manai, kaip tai paveikė tave?“

Tokia disciplina padeda sugroti „mažiau natų“ su didesniu efektu!

APIBENDRINIMAS

Klausimų atskyrimas nuo terapijos konteksto gali būti naudingas skaitytojui analizuojant jų naudojimą terapijoje. Šiame skyriuje parodytas darbas su vaikais, kuris iš terapeuto reikalauja apsvarstyti klausimus vaizduotėje ir pateikti juos vaiko amžių atitinkančia kalba.

Kuomet klausimai suformuluojami vaikams suprantamais žodžiais ir vaizduotės išjudinimui naudojamos idiomatinės frazės, susitikimas tampa naudingesniu. Terapeutas supaprastina žodžius, tuo suteikdamas procesui daugiau prasmės, ir kuomet būtina, tampa dvikalbiu. Nors daugeliui mūsų iš pradžių gali būti neįprasta naudoti vaidmenų žaidimą, žaislus, marionetes ar lėles, visa tai padeda įtraukti vaiką į procesą. Mano praktikoje dauguma tėvų ir vaikų reaguoja teigiamai, kuomet terapeutas stengiasi, nesvarbu kad ir nedrąsiai. Nereikia būti ekspertu bendravime su vaikais, kad jie matytų jog esate vertas pasitikėjimo ir norintis padėti. Jei terapeutas nors truputėlį nori eksperimentuoti, tėvai ir vaikai perima žaismingumo elementą ir kuria labiau į vaiką orientuotą pokalbį. Kartais klausimams prireikia didesnio papuošimo, naudojant kokį nors įvaizdį ar vizualinę pagalbą išstarto žodžio papildymui. Vienas tinkamai naudojamų metaforų privalumas – kad jos ne tik atveria vaikui duris į pokalbį, bet taip pat ir suaugusiems pasiūlo užuominas apie svarbiausius klausimus. Jei suaugę sugeba priimti žaislingus ar metaforinius įvaizdžius terapijoje, tuomet tampa lengviau pereiti tiltu tarp suaugusio ir vaiko.

Žaismingi vaidinimai rimtoms problemoms

Šiame skyriuje daugiausiai kalbama apie įgūdžius, kurie pasirodė naudingi tiek dirbant atskirai su vaikais, tiek su visa šeima.

Tai būtų:

- Žaismingas minčių skaitymas
- Darbas su skulptūrėlėmis
- Terapiniai ritualai

Šie įgūdžiai yra darbo su visa šeima dalis. Pritaikyti tai savo darbe gali tie specialistai, kurie turi mažai galimybių susitikti su tėvais. Tačiau toliau pateikiami pavyzdžiai visų pirma pabrėžia tiek galimybes dirbti atskirai su vaiku, tiek kur tik įmanoma, kurti ryšius su kitais šeimos nariais.

Šie įgūdžiai buvo naudingi siekiant didesnio vaikų ir tėvų bendradarbiavimo. Visa tai iliustruojama pavyzdžiais, kurie, tikiuosi, gali būti panaudojami ir pritaikomi pagal skaitytojo požiūrį ir asmeninį stilių. Svarbiausia yra tai, kad šios technikos buvo kuriamos praktikoje, susitikimų metu. O prasidėjo viskas nuo pokalbių tarp šeimos narių, manęs ir mano kolegų, kurie dalyvavo kaip terapinės komandos nariai.

ŽAISMINGAS MINČIŲ SKAITYMAS

Abu tėvai, ponas ir ponia Philips, ieškojo pagalbos savo neseniai įvaikintam 10 metų sūnui. Tomis netinkamai elgėsi mokykloje ir namuose, ypač nuo tada, kai prieš šešis mėnesius buvo galutinai užbaigtas jo įvaikinimas. Po to, kai jis sugadino nemažai Kalėdinių dovanų (tame tarpe ir labai brangių dviratį), kurias dovanojo įtėviai, jie nusprendė kreiptis pagalbos į Šeimos institutą. Ponas ir ponia Philips turėjo gerokai vyresnių vaikų, kurie gyveno atskirai ir susitikimuose nedalyvavo.

Į pirmąjį susitikimą Tomis įtėvių buvo atvestas nenoromis.

Pirmasis susitikimas

Tomis buvo tylus ir į mano klausimus apie mokyklą atsakydavo trumpai. Jis „nežinojo“, kodėl buvo atvestas į susitikimą. Neatrodė nei sunerimęs, nei itin susidomėjęs dalyvavimu. Jo nebuvimas buvo akivaizdus.

Iš tėvų išgirdau apie nerimą dėl sūnaus ir liūdesį dėl to, kad „reikalai vis blogėja ir blogėja“. Tomį apibūdino kaip „paslaptį“. Jis negalėjo pasakyti kas vyksta, ir tėvai nebežinojo ką daryti. Jie prašė manęs išsiaiškinti, kas jį verčia taip blogai elgtis.

Kadangi Tomis nebendradarbiavo, kalbėjau su tėvais, skatindamas juos papasakoti daugiau apie jų gyvenimą su Tomiu ir prieš metus įvykusį apsisprendimą įsivaikinti. Tėvai galvojo, kad sūnaus elgesio problema gali būti susijusi su įvaikinimo dokumentų sutvarkymu, tačiau norėjo išgirsti jo požiūrį, o jis su jais nesikalbėjo.

Tomis didžiąją dalį savo gyvenimo gyveno su šeima kaip globotinis, palaikė ryšius su savo biologiniu tėvu maždaug kartą per tris mėnesius, nors tai niekuomet nebuvo suorganizuota kaip reguliarius įvykis. Tomio mama taip pat metams bėgant vis mažiau su juo bendravo. Tėvai išsiskyrė seniai, ir nuo tada, kai Tomis pateko į globą, sukūrė naujas šeimas.

Tomis neįsitraukė į pokalbį apie jo gimdytojus. Išsiskinėdamas atsakinėjo į mano kvietimus pasakyti savo nuomonę, taip pat ir apie įvaikinimą.

Palengva susidarė įvaizdis berniuko, kuris nepatenkintas mėginimais išlaikyti kontaktą su biologiniais tėvais. Atrodė, kad tėvai jį myli. Jie akivaizdžiai liūdėjo dėl berniuko agresijos protrūkių ir klausė galbūt jie padarė kažką neteisingai, norėdami jį įsivaikinti. Mama ir tėtis papasakojo man, kad tikrasis Tomio tėvas davė sutikimą įvaikinimui, ir pats Tomis norėjo, kad taip nutiktų.

Terapeuto spėliojimai – Tomio dilema. Po pradinio interviu pasirodė, kad agresyvus Tomio elgesys gali būti susijęs su jo tėčio sutikimu dėl įvaikinimo. Galbūt berniukas pasijuto lyg spąstuose, negalėdamas išreikšti savo pykčio tėvui dėl to, kad šis sutiko leisti įvaikinti; ir tuo pačiu metu norėjo būti įvaikintas pono ir ponios Philips, kuriuos mylėjo ir kurie elgėsi su juo kaip su savo vaiku. Tomis galėjo jaustis išduotas tėvo ir bijoti visiškai nutraukti kontaktą su juo. Galbūt vaikas buvo įskaudintas ir piktas. Ar jis galvojo, kad tėvas jį atidavė nebandydamas pakovoti?

O kas jeigu Tomis nesugebėjo rasti būdo kaip išreikšti savo pykčio tėvui arba atvirai pasidžiaugti nauju įvaikinto sūnaus statusu? Buvimas paslaptimi galėtų būti vienas iš būdų kaip užsidaryti savyje. Jį kamavo dilema: būti piktam su tėčiu rodytų jog įvaikinimas buvo klaida, o tuo džiaugtis reikštų ir taip silpno kontakto su tikruoju tėvu pabaigą.

Tai, kad vaikas nebuvo įsitraukęs į susitikimą, leido man pagalvoti, kad jis nėra jau tokia „paslaptis“ (kaip tėvai jį apibūdino), o greičiau nesugeba suformuluoti tos dilemos, su kuria susidūrė. Tačiau tas spėjimas buvo mažai naudingas, kol nesugebėjau labiau susisiekti su Tomiu.

Antrasis susitikimas

Tėvai sugrįžo su Tomiu ir įgarsino tą patį rūpestį – koks „paslaptingas“ jis yra.

Šį kartą mano kompanijoje Tomis atrodė labiau atsipalaidavęs ir draugiškesnis pokalbyje. Jis ir toliau atrodė „neutralus“ viskam, kas vyksta ir tebesitęsiančiam tėvų nerimavimui.

Nusprendžiau panaudoti tėvų susirūpinimą, kad Tomis yra „paslaptis“. Paklausiau jų ar galėtų man padėti klausimais, dirbant su Tomio paslaptingu. Tėvai sutiko, jiems buvo smalsu, ką aš turiu omenyje.

Atsisukau į Tomį ir paklausiau, ar leistų man dešimčiai minučių apsimesti jo protu, nes tėvai turi daug klausimų ir vis neranda atsakymų. Pasakiau, kad padarysiu tai su viena sąlyga, kad Tomis bus mano patarėjas. Su juo pasitikrinčiau „ar tai, ką sakau, yra teisinga, neteisinga, ar kažkur per vidurį“. Tomis sutiko ir susidomėjo tuo, kad bus „terapeuto viršininkas“. Paprašiau jo pasistatyti savo kėdę greta manosios taip, kad galėtų patarti man tuo metu, kai aš „apsimesiu jo protu“.

Gavęs Tomio sutikimą, pasakiau tėvams: „užduokite man – kaip Tomio protui – tuos klausimus, kurie jums svarbūs.“

Iš pradžių tėvai uždavinėjo gana paprastus, tačiau nesusijusius su opia tema klausimus. Tai buvo natūralus pasipriešinimas – galbūt dėl to, kad jie tik mokėsi žaisti pagal šio naujo „žaidimo“ taisykles. Padrąsinau juos užduoti svarbiausius klausimus.

Tėtis: „Taigi, kodėl tu sudaužei dviratį?“

JW [kaip Tomio protas, pateikdamas GALIMĄ PRASMĘ vaiko veiksmams]: „Manau, dviratis buvo tikrai puikus. Ir visi kiti geri dalykai, kuriuos iš jūsų gavau per Kalėdas. Bet mano tėtis man daug neduoda, o dviratis buvo ypatingas. Jis man priminė, kad labai pykau ant tėčio. Norėjau gyventi jūsų namuose, bet nenorėjau, kad tėtis pasirašytų tą popierių, kur sakoma, kad galiu būti įvaikintas.“

Mama: „Ar dėl to sudaužei dviratį?“

JW [kaip Tomio protas]: „Norėjau gyventi su jumis, bet nenorėjau, kad tėtis jaustų, kad jį pamiršau. Jei sulaužiau dviratį, jis galėjo apie tai išgirsti, o jei išgirs, gali ateiti ir susitikti su manimi.“

Mama: „Ar tu iš tiesų nori būti įvaikintas, ar apsigalvojai?“

JW [kaip Tomio protas]: „Jūs esat mano mama ir tėtis. Aš tik nenorėjau kad atrodytų, jog pamirštu savo pirmąjį tėtį, ir nenoriu, kad jis mane pamirštų.“

Tuomet aš sustojau ir paprašiau Tomio pasakyti, ką jis galvoja apie mano „apsimetinį jo protu“. Mano nedidelei nuostabai, jis pasakė: „*kaip pirštu į akį*“. Plačiai nusišypsojo (pripažinimas?) ir pataisė keletą nežymių vietų mano atsakymuose tėvams. Paklausiau ką jis galvoja apie mano atsakymus apie įvaikinimą, ar jis norėtų juos pakeisti. Jis atsakė teigiamai, kad mano pasiūlytas apibūdinimas buvo „*teisingas*“. Suskambo vidinis telefonas (ryšys tarp terapeuto ir konsultanto už vienuosio veidrodžio). Automatiškai pakėliau ragelį. Kolega Barry Mason pasakė: „*ši žinutė ne tau, o tavo patarėjui Tomiui!*“. Perdaviau telefoną Tomiui. Kolega paprašė, kad Tomis paklaustų „Tomio proto“: „*Kaip tu manai, ar visuomet pyksi ant savo tėčio?*“ Tomis uždavė klausimą man ir suteikė galimybę dar truputėlį paimprovizuoti „Tomio proto“ vaidmenyje“:

JW [kaip Tomio protas]: „Kai augsiu, gali atsitikti, kad vėl supyksi ant tėčio, bet man padėtų, jei jis dabar sužinotų kaip jaučiuosi. Dabar aš ant jo pykstu. Bet vis tiek norėčiau retkarčiais su juo susitikti, jei neprieštaraus mano mama ir tėtė. Nenoriu visada pykti.“

Tomis linktelėjo. Po vaidmenų žaidimo keletą minučių praleidome kalbėdamiesi kartu, klausydami tėvų nuomonės apie šį pratimą. Jie vertino šią galimybę išgirsti mano požiūrį į Tomio mintis ir jausmus.

Po to sekė dar keletas šeimos ir individualių susitikimų su Tomiu, tačiau po atspindinčio vaidinimo „Tomis patarėjas“, jis tapo ramesnis namuose ir įtėvių pagalba vėl susisiekė su tėčiu.

Apmąstymai apie žaismingą minčių skaitymą

Šis pavyzdys pasirinktas todėl, kad tėvai dažnai atvyksta pas terapeutą kuomet jaučia poreikį atrasti vaiko problemų šaknis. Tačiau dažniausiai tikimasi, kad terapeutas atkas tą priežastį, pamirštant, kad terapeutui reikia užmegzti su vaiku santykį tam, kad galima būtų išreikšti neišsakytas nuomones. Šiuo atveju, idėjos, atvedusios prie Tomio dilemos „scenarijus“, atsirado ir vystėsi ankstesnių šeimos susitikimų metu. Terapeuto pasiūlytos idėjos nebuvo pateikiamos kaip absoliučios tiesos, o tik kaip įspūdžiai, kurie vaidinimo pagalba paverčiami pasakojimais. Ir apie juos savo apmąstymus gali išsakyti tėvai ir vaikas.

Vaiko pavertimas „patarėju“ tiek vaikui, tiek terapeutui siūlo laikiną pokytį įprastoje hierarchijoje. Ši žaisminga technika panaudoja vaidmenų žaidimo aspektus, suderintus su sisteminio požiūrio idėjomis. Tokiu būdu sukuriamas apmąstymais pagrįstas tyrimas, tiesiogiai liečiantis tėvams svarbius klausimus. Terapeutas turi sugebėti matyti „scenarijų“ kaip medžiagą, kuri gali būti panaudota arba atmesta priklausomai nuo kiekvieno šeimos nario supratimo. Nors intuityviai jis gali jausti, kad jo versija gali būti naudinga, turėtų vengti įtikinėti kitus pritarti jo požiūriui. Kuomet šis apmąstymų vaidinimas baigiamas, terapeutas kviečia dalyvius pakomentuoti kiek jo versija atitiko dalyvių požiūrius. Terapeuto sugebėjimai atsiskleidžia formuluojant nepatologizuojantį, sisteminėmis pažiūromis paremtą „scenarijų“, paverstą istorija ir įgarsintą vaiko amžių atitinkančiu būdu. Paprastai scenarijus įneša daugiau sudėtingumo į nusistovėjusius apibūdinimus, kuriuos sisteminės terapijos pradžioje pateikia šeimos nariai. Pavyzdžiui, šiuo atveju tėvams galėjo atrodyti, kad sūnus yra piktas dėl to, kad jie jį įsivaikino, arba kad dabar jis atstumia tėvus, arba kad Tomis turi asmenybinių problemų, kurioms reikia specialaus gydymo. Tokie apibūdinimai dažniausiai tik sustiprina problemas. „Scenarijus“ vaidinimas paliečia galimas sūnaus elgesio prasmes, pagal sisteminį požiūrį susiejant jas į istoriją, paremtą kitomis vaiko gyvenimo dalimis ir prisirišimais.

Vaidinimas įtraukė visus dalyvius ir formavosi pagal kiekvieno dalyvio užduodamus klausimus ir improvizuotus atsakymus. Mano scenarijus, nors ir pagrįstas mano paties suvokimu apie šeimą, vykstant vaidinimui taip pat buvo įtakojamas konkrečių kabinete vykstančių sąveikų ir keitėsi.

Sekantis skyrius tarsi pratęs vaidinimo metaforą, tačiau terapeutas ima vaidinti auditorijos vaidmenį, o vaikas tampa „choreografu“. Taip kuriamas kitoks ir platesnis vaiko gyvenimą trikdančių dalykų suvaidinimas.

DARBAS SU SKULPTŪRĒLĒMIS (*mini sculpting*)

David Kantor ir kiti darbuotojai Bostono Šeimos institute (1973m.) sugalvojo skulptūrų (*sculpting*) metodiką. Toliau šią idėją vystė terapeutai Ackerman institute Niujorke. Walrond-Skinner (1976) šią techniką apibūdina:

Tokiu būdu santykiai tarp šeimos narių yra atkuriami erdvėje panaudojant kūną tarsi gyvą paveikslą.

... naudojant kūnus atkuriamas trimatis santykių pavaizdavimas, šeimos nariai išnaudoja fizinę erdvę, kad susitikimo metu simboliškai atkurtų tarp jų esančią erdvę. [87 psl.]

„Skulptūrėlės“ naudoja simbolius, vaizduojančius atskirus šeimos narius ir kitus svarbius vaiko gyvenimo žmones (įskaitant ir pagalbos specialistus).

Skulptūrėlių idėja pirmiausiai man kilo antrojo susitikimo pradžioje, kuomet dirbau su dviem 11 ir 12 metų broliais. Jie į susitikimą atėjo nešini kaštonais (paprasčiausiais kaštonais). Juos vaikai naudoja simboliškai žaisdami karą. Kaštonai suveriami kaip karoliukai ant virvelės. Vaikai kovoja paeiliui mėgindami pataikyti ir sulaužyti priešininko kaštoną. Kaštonai daužomi, kol galiausiai kažkuris laimi, kai oponento kaštonas sudūžta ir nukrenta ant žemės. Likę ant virvelės kaštonai gauna taškus ir „reputaciją“ priklausomai nuo to, kiek pergalių yra pasiekę.

Tai, kad jie atsinešė kaštonus, buvo visai atsitiktinis įvykis, pasiūlęs galimybę kaip dirbti su berniukais. Ypač todėl, kad jie buvo atsiųsti dėl agresijos vienas kito atžvilgiu, jie nuolat mušėsi, nes abu palaikė skirtingas tėvų pozicijas. Visa tai vyko nuo tada, kai prieš 7 metus buvo paimti globon. Jie keletą kartų pakeitė globos namus, nes vis mušėsi ir dabar vėl grėsė perkėlimas.

Jau du kartus buvau susitikusi su berniukais, įtėviais ir socialiniu darbuotoju. Toliau pateikiama ištrauka iš antrojo susitikimo su vienais berniukais. Su jais pavyko užmegzti pakankamai gerą santykį, kad galėtume pamėginti kai ką žaismingesnio.

Berniukų vardai yra Peteris (12 metų) ir Paulius (11 metų). Viljamas, berniukas, kuris taip pat buvo siunčiamas, bet nedalyvavo, neseniai paliko globėjų namus. Vaikai su pasididžiavimu parodė man kaštonus.

JW [žiūrėdamas į kaštonus]: „Ar galėtume kai ką pamėginti ir pažiūrėti, kaip mums sekasi?“
... Štai čia tu [*Peteriui, rodydamas į kaštoną*], o čia tu [*Pauliui*] ... o čia Viljamas [*artimas draugas, apie kurį kalbėjome*].

[*Peteris ir Paulius linktelėjo ir sutiko*].

JW: „Dabar panaudokime kaštonus, kad geriau pamatytume kaip judu... na... gyvenote ir pažinote visus tuos skirtingus žmones [*visi trys pažiūrimė į kaštonus ant žemės*] jūsų gyvenime.

Paulius: „Aha.“

JW [nuo kėdės persėda ant žemės – berniukai padaro tą patį]: „Tuomet išdėliokime juos aplink jus. Taigi, jei čia tu [*Peteriui*], o čia tu Pauliau... ar Paulius taip pat artimas tau [*Peteriui*] kaip tu su Viljamu?“

Peteris [*perkelia kaštonus arčiau, rodydamas jog jis yra arčiau – emociškai – Viljamui nei Pauliui*]: „Ar tu klausai, ar esu artimesnis su draugu nei su broliu?“

JW: „Aha“.

Peteris: „Buvau artimesnis su draugu.“

JW: „Taigi, kai tavo draugas išvyko, kaip tai paveikė tavo su broliu santykius?“

[*Peteris papasakoja istoriją kaip jis su draugu visą laiką žaisdavo futbolą. Jis paima du kaštonus, vaizduojančius jį ir draugą, ir padeda juos kartu, arti vienas kito ir toli nuo Pauliaus kaštono.*]

Peteris: „Paskui kai jis išvyko, aš tapau artimesnis Pauliui, o paskui mes vėl pradėjom muštis.“
[*Abu perkėlė savo kaštonus vienas prie kito, kol šie susidūrė.*]

JW: „Taigi, čia judu mušatės. Ar nusibodo?“

Paulius: „Tada mes išsiskyrėm... o paskui vėl pradėjom.“

JW: „Tai šitaip viskas vyksta.“ [Perkeldamas kaštonus artyn ir vėl tolyn, kartodamas tai keletą kartų.] „Ar teisingai?“

[*Ir Peteris, ir Paulius sutinka.*]

JW [*demonstruodamas tą patį veiksma ir darydamas užuominą, kad visa tai vyksta dėl „geros“ priežasties*]: „Taigi, kai tai [veiksmas] vyksta šitaip... tikriausiai būna kažkokia priežastis, ką?“

Paulius: „Mes kvailiojame, paskui suduodame vienas kitam, paskui atsikeršijam. Čia kaip jis žaidžia kompiuteriu, o aš jį erzinu.“

JW [*siūlydamas kitokį veiksmo paaiškinimą*]: „Taigi, jūs išsiskiriate, bet ne taip toli, ir toliau vienas kitą stebite, ar ne? Per toli nenutolstat vienas nuo kito. Nepaleidžiat vienas kito iš akių.“

Berniukai ir toliau lieka įsitraukę, pasakoja istorijas kiekvienas apie savo draugus ir kur jie tiktų mūsų skulptūrėlių dėlionėje, vaizduojančioje esamą gyvenimą ir santykius. Dažnai istorijos pasakoja konkrečius įvykius, iliustruojančius santykius. Dalis tikslo yra: 1) *pakomentuoti pasikartojančius veiksmus*, kurie atrodo susiję su berniukų elgesiu, parodant kaip jie siejasi vienas su kitu; 2) pasiūlyti *nedrąsias* prasmes ar galimus paaiškinimus, kurie 3) paskatintų tolesnį žaismingą tyrinėjimą.

Vėliau berniukai ant kaštonų piešė veidus ir papasakojo daugiau įvykių iš jų socialinio gyvenimo, tokių kaip noras nueiti į diskoteką ir jaunimo klubą.

JW: „O kas nutinka, kai grįžtate namo iš diskotekos?“

Paulius: „Mes truputį susipešame.“ [*Jis ir Peteris ant grindų laiko savo kaštonus.*]

JW: „A, truputį susipešate?.. Tiesiog, kad niekuomet nepasiduotumėte?“ [šypsosi].

[Paulius šypsosi.]

JW: „Jei visiškai nustotumėt muštis, kaip žinotumėt... kaip žinotumėt, kaip vienam nuo kito atsitraukti? Ar tai peštynės, kai vienas kitą sužeidžiate?“

Peteris: „Ne... visai ne!“

JW: „Šaunu, tai sveikinu. Kaip jums taip pavyksta? Ar sudėtinga?“

(Peteris ir Paulius dar kartą suvaidina kovą kaštonais, viską nuosekliai, taip pat ir įtėvių sąveikas, kol galiausiai viskas baigiasi. Terapeutas skatina sekti kokia seka viskas vyksta, kol atrodo, kad istorija baigiasi.)

JW [tyrinėdamas kokį poveikį muštynės turi jų santykiams ir kiekvienam atskirai]: „Dabar toks gudrus klausimas – kada muštynės jus gašdina, o kada labiau primena žaidimą?“

(Darbas su skulptūrėmis tęsiasi, skatinamas ir formuojamas berniukų atsakymų į klausimus. Klausimų tikslas – skatinti pokalbį apie pasikartojančius veiksmus ir pasiūlyti naujas prasmes kartais probleminiam elgesiui.)

Paulius: „Man būdavo baisu... jis mane kontroliavo. Bet dabar aš jį įveikiu“ [rodo į Peterį]

JW: „Ar tai panašu į tai, kokie turėtų būti tėvai – atsakingi už vaiką, arba vyresnis brolis atsakingas už jaunesnį?“

Peteris: „Ne... tai buvo skausminga.“

JW: „Kaip tuomet yra, kad dabar nėra taip blogai? Jei jūs tampate artimesni, ar jaučiatės bjauriai?“

Paulius: „Kai mes tokiu atstumu [perkelia kaštonus toliau], viskas gerai.“

JW [naudodamas metaforišką atstumą pajuokavimui su berniukais]: „Ar galėtume tai išmatuoti? Čia bus beveik 9 centimetrai. Ar 9 centimetrų atstumas yra geras?“

Peteris ir Paulius: „Taip.“

JW: „Įsivaizduokite, kad abudu esate kartu, o nei vieno draugo nebeliko. Kaip galėtumėt padaryti, jei norėtumėt, kad tarp jūsų būtų 9 centimetrų atstumas?“

Ši įsivaizduojama hipotetinė situacija suteikia galimybę žaismingesnėms alternatyvoms. Dėmesys sutelkiamas į pasikartojančius problematiškus veiksmus ir tai aptariama nepatologizuojančiame kontekste. Berniukai tęsia pokalbį apie būdus, kuriais šį saugų atstumą galima pasiekti be smurto. Iš esmės, jie pradeda aptarinėti ir žaidimo metu suvaidinti kaip svarbu yra nemėginti dominuoti vienas prieš kitą.

Terapeutas turi sekti kuomet susidomėjimas mažėja, ir kuomet pasitaiko intensyvios koncentracijos momentai. Šiuo atveju, berniukams buvo mažiau įdomu sekti esamą savo elgesį, bet jie energingai siekė į paveikslą įvesti savo tėvus.

Apgyvendinus erdvę tėvų simboliais (šiuo atveju naudojome flomasterius), tai paskatino diskusiją apie tėvus. Berniukai kiekvienas palaikė skirtingą pusę, tačiau šįkart pavyko kalbėtis apie tai ir nepradėti muštis. Jie ištvėrė šį pokalbį ir skulptūrėles perdėliojo, įtraukdami (emocinį) atstumą tarp jų ir tėvų. Jie kalbėjo apie buvimą „išdavikais“, jei sakomi „bjaurūs žodžiai apie tėvus“.

Berniukai pradėjo išsakyti savo požiūrius apie tai, kodėl jų tėvai išsiskyrė ir jie buvo atiduoti globai. Tai buvo pervaidinta naudojant skulptūrėles kaip simbolius. Buvo tyrinėjamos įvairios prasmės ir paaiškinimai tėvų skyryboms ir vaikų atidavimui globoti. Scenai vystantis, berniukai pradėjo toleruoti šiuos skirtumus, nebesistengdami įrodyti, kad jų versija yra vienintelė tikra tiesa. Darbas su skulptūrėlėmis persikėlė ant lentos, kur buvo vaizduojama jų pirmojo paėmimo į globą scena ir simbolis – sudaužyta širdis – vaizduojantis tėvų skyrybas.

Peteris ir Paulius sugrįžo į Šeimos institutą praėjus trejiems metams nuo terapijos pabaigos. Tai buvo dalis projekto, tiriančio vaikų požiūrį į terapiją. Jie šį susitikimą prisiminė su pačiais geriausiais jausmais. Paulius gyvai prisiminė kaip piešė ant kaštonų veidus ir kaip po susitikimo pasikeitė jo požiūris į brolių (žiūrėkite aštuntą skyrių). Jis nustojo muštis: „Aš suvokiau, kad nenoriu pakeisti jo požiūrio. Jis mano brolis ir myliu jį bet kokiame atveju.“ Be abejonės, tokios vaidybos metu vaizduotė sukuria daug gyvesnį paveikslą, nei galėtų perteikti vien tik žodžiai.

Skulptūrėlių panaudojimas

1. Simbolių naudojimas žmonių ir santykių pavaizdavimui yra naudingas, jis palengvina vaikų (ypač mažesnių) įsitraukimą į pokalbį su terapeutu. O tuo pačiu išlaikomas žaismingumo jausmas, primenantis vaikystėje žaidžiamus vaizduotės žaidimus.
2. Naudodami lėles ar kitus simbolius vaizduoti save ir kitus, vaikai taip pat gali pasijusti galintys įtakoti savo situaciją. Jie gali, tikrąja žodžio prasme, pažiūrėti iš viršaus į savo situaciją, sudėliotą skulptūrėlėmis, ir pakomentuoti tai, ką mato.
3. Tokių simbolių, o ne realių žmonių naudojimas, leidžia daug lengviau judėti tiek erdvės, tiek laiko kontekstuose. Erdvėje gali būti pademonstruojamas istorijos čia-ir-dabar aspektas. Kai vaikai yra praradę reikšmingą suaugusį dėl mirties ar išsiskyrimo, simboliai gali padėti pavaizduoti jų reikšmingumą, vaizduojant *santykį* su šiais suaugusiais, patalpinant juos *greta* kažkokios situacijos ar jos viduje, kaip ir kitus suaugusius, kurie šiuo metu dalyvauja vaiko gyvenime. Šiuo atveju, berniukai jau septynerius metus buvo atskirti nuo tėvų. Jie pakeitė keletą globos namų, bet visur su jais nesusitvarkydavo, iš dalies dėl to, kad berniukai mušdavosi ir būdavo agresyvūs su kitais globojamais vaikais. Peteriui ir Pauliui buvo labai svarbus jų tėvių ir tikrųjų tėvų įtraukimas į skulptūrėlių dėliojimą. Dažniausiai jų tikrieji tėvai buvo laikomi kaip praeityje likę žmonės ir tik minimaliai įtraukiami į berniukų gyvenimus.

4. Pasinaudojant Bateson apmąstymais apie žaidimą (aptariama toliau tekste), vaikai skatinami pakeisti skausmingą ir destruktivią *sqveiką* mušantis daug žaismingesniu simboliniu muštynių *prasmės* pavaizdavimu. Šiuo atveju, skulptūrėlių detalizavimas įtraukiant simbolius, vaizduojančius mamą, tėtį ir įtėvius, taip pat paskatino pokalbį apie šiuos žmones. Tuo pačiu tai leido nebūti taip asmeniškai prisirišus prie išreiškiamų požiūrių. Panašu, kad simbolių naudojimas padeda sumažinti jausmų aštrumą, pykčio jausmą. Taip pat santykiai ir asmeninis atsidavimas buvo perkelti į labiau išorinį lygį, tokį, kuriame berniukai nesijautė privalantys laikytis įsišaknijusių, agresyviai fanatiškų pozicijų. Skulptūrėlių dėliojimo procese, atsakydami į komentarus ir terapeuto klausimus, berniukai vis mažiau buvo prisirišę prie anksčiau turėtų pozicijų.
5. Terapeutas turėtų keltis tikslą skatinti smalsumą, susijusį su tuo, kaip apibūdinamas vaiko gyvenimas. Tam kartais pateikiami klausimai ir pasiūlymai, kurie mažiau riboja mintis bei požiūrius, tačiau visų pirma stengiamasi padėti papasakoti istoriją, nevertinant jos teisingumo, nemoralizuojant apie tai, kas gerai, o kas blogai. Dažniausiai vien jau skulptūrėlių istorijos išdėliojimas yra terapiškas – istorijos papasakojimas, naudojant simbolius ir vaidinant, gali savaime atnešti palengvėjimą.
6. Darbas su skulptūrėlėmis yra artimas žaidimui lėlėmis. Įdomu tai, kad aprašytame pavyzdyje mes pasirinkome kaštonus berniukams pavaizduoti. Terapeutas turėtų parinkti labiausiai tinkamus simbolius ir medžiagas. Kaip simboliai gali būti naudojami akmenys, tušinukai, pieštukai, mediniai kubeliai, taip pat ir įvairios smulkios figūros. Mano nuomone, labiausiai vaikų vaizduotę sužadina visai paprasti dalykai, kur prasmė kyla labiau iš paties vaiko, nei iš žaislo užmačių.
7. Net ir laikantis labiau ortodoksinės darbo su skulptūrėlėmis formos, tas būdas, kuriuo vaikai išdėlioja gyvą santykių paveikslą, terapeutui suteikia daug galimybių kelti tolesnius klausimus. Laikantis požiūrio, kuomet klausiama tiesiai ir apie esmę, domimasi vaiko apmąstymais, suvokimais ir paaiškinimais.
8. Kaip ir šiuo atveju, terapeutui gali tekti paaiškinti kaip gali būti naudojami simboliai, kalbant apie žmonių „sutarimą“, kaip „arti ar toli“ jie yra vienas nuo kito, pademonstruoti tai, kas siūloma. Dažniausiai vaikai nuo maždaug 10 metų ir vyresni greitai perima metaforinę prasmę. O mažesni labiau linkę naudoti skulptūrėles istorijų bei įvykių pervaidinimui, prisiminimams apie neigiamus ar pozityvius įvykius.
9. Terapeutas turėtų toleruoti perėjimus pirmyn ir atgal tarp tiesioginių apibūdinimų ar suvaidinimų ir emocinio artumo/tolumo išraiškos *metaforiškais* terminais. Anksčiau pateikta pokalbio ištrauka parodo kaip terapeutas pateikia pasiūlymus bei idėjas, į kai kurias iš jų yra atsižvelgiama, o kai kurios lieka nesuprastos. Terapeutas turi palikti erdvės nesutikimui ir leisti vedamam vaikų, lygiai taip pat kaip ir imti vadovauti, kai to reikia. Jei terapeutas pernelyg dominuoja, vaikai gali jausti, kad reikia būti mandagiems ar slapta nesutikti su terapeuto požiūriu. Tokiu atveju žaismingo tyrinėjimo nebelieka.

10. Šiuo atveju darbas su skulptūrėmis apėmė ir tėvų skyrybų bei vaikų atidavimo globon suvaidinimą. Atrodo, kad tokių skausmingų įvykių peržiūra padėjo atkurti prisiminimus, kurie anksčiau buvo priskiriami jiems ir visai jų buvimo globoje istorijai. Nors susitikimas iš esmės nesustabdė jų ginčų, berniukai ėmė geriau prisitaikyti globos namuose ir vėliau noriai bendravo pokalbiuose su manimi. Nors kartais mes kalbėjome apie „kaštonų vaikus“, prie skulptūrėlių susitikimo nebegrįžome. Tai būtų atrode dirbtina ir mano surežisuota.
11. Skulptūrėlių dėliojimas naudingas ir tuo, kad visų akys nukreiptos į sceną, kurioje vaikas režisuoja. Vaikams (ir suaugusiems) gali būti lengviau laisvai kalbėti, kai nejaučia terapeuto žvilgsnio į save. Manau, kad ir terapeutams gali būti lengviau pasiekti savo žaismingumą, kuomet neapriboja savęs vien tik sėdėjimu kėdėje. Darbas su skulptūrėmis ne tik palengvina vaikų bendravimą su suaugusiais, bet ir padeda terapeutui – dėka kūno judesių, pozos, balso ir gestų pokyčių – patekti į vaiko pasaulį ir galbūt palikti kai kurias varžančias suaugusiojo/terapeuto pozicijas.

Žaidimas su erdve ir laiku

Darbas su skulptūrėmis leidžia lengviau judėti erdvėje ir laike. Terapeutas gali pasiūlyti vaikams hipotetines alternatyvas, judėti į ateitį ir praeitį. Šias idėjas galima panaudoti dėliojant skulptūres. Pavyzdžiui, viena dalis stalo ar grindų gali būti naudojama vaizduojant praeitį, kita – ateitį. Vaikai gali pamatyti dažnai sudėtingus ir atskirus įvykius savo gyvenime kaip labiau išbaigtą „visumą“, susiejant kai kurias painias ar atskirtas istorijos dalis į labiau suprantamą paveikslą. Ir visa tai jie (fiziškai) sukuria ir perpasakoja skulptūrėmis.

Terapeuto pozicija

Darbas su skulptūrėmis gali būti tarsi bendras kūrimas teatro, projektuojamo ir statomo vaikų bei terapeuto mintyse. Terapeutas tikrąja to žodžio prasme patalpinamas į tą patį lygį kaip ir vaikas, jis vienu metu yra ir žiūrovas, ir patarėjas vaiko režisuojamiems simboliniams veiksams. Vaikas yra choreografas, kuriantis vaidinimą skulptūrėmis, stebėdamas ir projektuodamas kaip bus sudėlioti ir suvaidinti simboliai. O terapeutas, užduodamas klausimus, padeda vaikui sukurti judesius. Kai kartu dirba broliai ar seserys, yra galimybė (kaip šiuo atveju) skulptūrų pagalba apsikeisti mintimis apie vienas kito skirtingas istorijos versijas. Tam tikra prasme, vaikai pateikia savo požiūrius tam trečiajam – skulptūrėlių teatrui. Galbūt jie lengviau gali išgirsti vienas kitą, kuomet nereikia vienam kito įtikinti savo argumento teisingumu. Tačiau su kai kuriais vaikais patariama nustatyti aiškias taisykles, kieno skulptūrės bus dėliojamos pirmiausiai. Pavyzdžiui, kai kurie vaikai negali toleruoti sesės ar brolio „įsikišimo“ į jų dėliojamą sceną. Svarbių dalykų seka vaiko gyvenime jam yra labai vertinga, ir terapeutui gali prireikti atskirų susitikimų skirtingiems broliams ar seserims, kad jie galėtų išdėlioti, išvystyti individualias scenas su skulptūrėmis.

PASTABOS APIE ŽAIDIMĄ IR SIMBOLIKĄ

Analogas tarp žaidžiamų muštynių ir simbolinio veiksmo aptariamas knygoje „Towards the Theory of Play and Fantasy“ (Bateson, 1972). Autorius tyrinėja skirtumą tarp veiksmo ir prasmės. Jis stebėjo ir nagrinėjo kaip žaidžia dvi jaunos beždžionės (Fleishhacker zoologijos sode, 1952). Jis pastebėjo, kad gyvūnai įsitraukė į veiklą, kurioje „... signalai buvo panašūs, bet *ne tokie patys* kaip kovoje“. Šį elgesį jis aprašo kaip žaidimą, nes „dalyvių organizmai turėjo gebėjimų tam tikro laipsnio metakomunikacijai, t.y. keitimuisi signalais, kurie perduoda žinutę, kad „tai yra žaidimas“. Jis praplėtė šį žaidimo apibrėžimą:

žaismingas įgnybimas žymi [reiškia] įkandimą, bet tai nereiškia to, ką reikėtų įkandimas... Mes ... žaidime susiduriame su signalais, kurie reiškia kitus įvykius ir atrodo, kad žaidimo evoliucija gali būti svarbus komunikacijos evoliucijos žingsnis. [180psl.]

Yra reikšmingas terapeuto gebėjimas skatinti ir išlaikyti žaismingą kontekstą (veiksmais, situacijos sušvelninimais). Kontekstas „tai žaidimas“ yra palaikomas, atskiriant prasmėmis bei veiksmis. Visai kitaip apibūdinama situacija „tai nėra žaidimas“, kuomet žaidžiamos muštynės tarp vaikų tampa tikromis.

Tačiau, kaip įrodinėja Bateson, žaidime ar terapiniame rituale yra tam tikras „realumas“ (tą iliustruoja toliau pateikiamas pavyzdys). Nors ir žinoma, kad tai žaidimas, nepaisant to, asmens išgyvenimai gali būti beveik tokie patys ar artimi realiai, ne žaidimo situacijai.

TERAPINIŲ RITUALŲ PANAUDOJIMAS

Terapiniai ritualai leidžia pasiekti naujus vaiko gyvenimo išteklius ir kompetencijas. Jei stebėtumėte vaikus, žaidžiančius žaidimo aikštelėje ir pasiklausytumėte kaip jie dainuoja, vaidina istorijas, ginčijasi dėl žaidimo taisyklių, pamatytumėte kaip artimai ritualiniai komponentai susiję su daugeliui kultūrų būdingu vaikų elgesiu. Šventės, tokios kaip gimtadieniai, arba spektakliai mokyklos baigimo proga, gali žymėti tiek pasikeitimus vaiko statuse, tiek patvirtinti jo priklausomybę grupei. Imber-black ir jo kolegų darbai (Imber-Black & Roberts, 1995; Imber-Black, Roberts & Whiting, 1988) pateikia platų terapinių ritualų panaudojimo spektrą. Toliau sekantis pavyzdys iliustruoja požiūrį, pagrįstą vaiko problemų performulavimu, kuomet problema suvokiama kaip tam tikro „perėjimo“ ritualo (iš vieno būvio į kitą) poreikis. Pavyzdyje šeimos narių išradingumas panaudojamas padedant jauniausiam nariui pradėti „eiti tiltu į buvimą labiau suaugusiu“.

Gwyn ritualinė kelionė

Gwyn buvo jauniausias iš keturių brolių (trys vyresnieji – tai Janas, Stivas ir Timas). Kai mama (ponia Evans) atsivedė jį į Šeimos Institutą, jam buvo 16 metų. Atvyko dėl to, kad berniukas buvo depresiškas ir jam atrodė, „kad išprotės“. Tėtis pasakojo, kad berniukas retai išeina iš namų, o nuo mokyklos baigimo jau keletą mėnesių nedarė nieko, kad susirastų darbą. Vyresniesiems Gwyn broliams jau buvo virš 20 metų ir jie gyveno atskirai.

Terapinio ritualo idėja kilo penktojo susitikimo metu. Du kartus buvau susitikęs su visa šeima ir tris kartus su Gwyn, jo paties prašymu.

Šeimos susitikimas įvyko po eilės individualių susitikimų. Šio susitikimo metu vienas iš vyresniųjų brolių, Timas, papasakojo jog Gwyn „augdamas turėjo daug problemų“. Jis visuomet buvo laikomas „jautriu šeimos vaiku“, tuo, kuriam reikia motinos dėmesio. Tačiau šioje šeimoje „užaugti“ reiškė, kad turi sulaužyti vieną ar dvi taisykles. Timo nuomone, Gwyn gyveno „lengvą gyvenimą“. „Kai buvome mažesni, tėtis ir mama buvo daug griežtesni. Dabar Gwyn gauna viską, ko nori. Mama ir tėtis metams bėgant tapo švelnesni.“

Ponia Evans sutiko, kad senstant jie ėmė lengviau reaguoti į sūnaus elgesį, kuris buvo „labai jautrus berniukas“. Gwyn atrodė labai sutrikęs dėl tokio jo apibūdinimo.

Terapeuto apmąstymai. Atrodė, kad šeimą ir Gwyn mažiau patologizuotų, jei nebūtų pabrėžiamas koks nors asmeninis Gwyn trūkumas, o problema būtų priskiriama vystymosi sunkumams. Šeimos nariai sutiko, kad metams bėgant disciplinos taisyklės sušvelnėjo, ir tai buvo pagrindinis momentas planuojant ritualą. Iš esmės, Gwyn sprendė dilemą. Jis norėjo „užaugti“ (labiau), tačiau šeimos taisyklė, žyminti šį perėjimą, buvo prarasta. Kaip užaugti šioje šeimoje ir tapti vyru, pasidarė iššūkiu visai šeimai. Kaip galima tai padaryti? Gwyn yra „mažylis“ ir visuomet liks septyneriais metais jaunesniu. Paprasčiausiai prašyti tėvų būti griežtesniais su sūnumi naudos neduotų dėl jų požiūrio – kad Gwyn yra „jautrus“ ir jam reikia rūpestingos priežiūros. Bet kuris atliekamas ritualas turėjo panaudoti šeimos sugebėjimą rūpintis Gwyn. Tai buvo šilta, kalbi, turinti humoro jausmą šeima.

Ritualo pasiūlymas

Dešimčiai minučių pasitraukiau nuo šeimos, padarydamas pertraukėlę. O po to pasiūliau „eksperimentą“. Paaiškinau savo apmąstymus štai kaip (cituojama iš to susitikimo video įrašo):

JW: „Timai, tu davei man vieną labai gerą mintį. Paaiškina, kad Gwyn yra jautriausias šeimoje. Jūsų šeimoje tapimas vyru įvyksta šiame amžiuje, sulaužant keletą šeimos taisyklių. Kai tai vyko anksčiau, tėvai tapdavo labai griežti, išbardavo ir jūs su jais ginčydavotės. Tačiau metams bėgant mama ir tėtis tapo švelnesni, jie daugiau nebenori taip elgtis. Galiu tai suprasti. Jie labai rūpinasi Gwyn, o jis yra jautrus. Vienas didžiausių skirtumų, su kuriais susiduria Gwyn, tai kad kuomet jūs, Janai, Stivai, ir tu, Timai, augote – jūs tai darėte kartu. Tarp jūsų amžiaus skirtumas tik vieneri ar dveji metai. Gwyn tenka vienam susidurti su augimu. Taigi, turiu vieną idėją – manau, ji gali būti naudinga ir padėti Gwyn pradėti judėti tuo tiltu iš buvimo mažu jautriu berniuku link tapimo labiau nepriklausomu jaunu vyru. Jūs visi trys tą judesį jau atlikote. Galbūt galėtumėte man pagelbėti – man atrodo, mums reikia sugrįžti atgal į praeitį.“

(Tuo momentu šeima atrodė sutrikusi.)

- „Timai, tu sakei, kad prieš daugelį metų tavo mama ir tėtis tiksliai žinojo, ką daryti jei Gwyn darytų tai, ką daro dabar. Taigi, gal galėtume atsukti laikrodį atgal, tarkime, aštuonerius metus, kad trys vyresnieji būtų panašaus amžiaus kaip dabar Gwyn?“

(Sūnūs pradeda skaičiuoti, kiek tiksliai jiems metų tuo metu ir panašu, kad šis žaismingas įvaizdis ima šildyti.)

- Vienintelis skirtumas: tu, *Gwyn, lieki tokio pat amžiaus kaip dabar*. Dabar sakyk, kaip tuo metu į tave reaguotų žmonės?

(Gwyn veidas nušvito nuo minties, kad jam tiek pat metų, kaip ir broliams.) Pateikus tolesnius klausimus, šeima vis labiau įsijautė į vaidmenį.

- „Jei sugrįžtume atgal – tarkime, aštuonerius metus – kokios muzikos klausytumėtės, būdami paaugliais? Kokius rūbus dėvėtumėte ir kaip atrodytų valgymas prie bendro stalo?“

(Tėvai įsijungė į pokalbio atmosferą, ponas Evansas „vaidino“ kaip jis išbartų berniukus dėl blogo elgesio prie stalo arba jei atsisakytų valgyti briuselio kopūstus. Pokalbis buvo iliustruojamas gyvai, kiekvienam įterpiant anekdotus apie šeimos gyvenimą „prieš sušvelnėjimą“.)

- „Jums reikės atkurti panašų įvykį – tarkime, šeimos pietus – kad parodytumėte, koks šeimos gyvenimas buvo prieš aštuonerius metus. Jūs, ponas ir ponia Evans, turite reaguoti į Gwyn taip pat kaip ir į kitus savo sūnus. (Nepamirškite, kad Gwyn amžius panašus kaip ir kitų berniukų – apie šešiolika metų.) Tai tarsi ritualas, kad pažiūrėtume, kaip Gwyn reaguoja. Tai reiškia būti tvirtais, tačiau tai - kitas būdas parodyti, kaip labai jį mylite.“

(Šeima tarėsi dėl ritualo ir planavo specialius pietus, kad galėtų sugrįžti atgal laike.)

Kito susitikimo metu Gwyn buvo linksmesnis. Broliai keletą kartų nusivedė jį į vietinį klubą. Vyresnieji paaiškino, kad vietoje pietų tėvai suorganizavo Gwyn šventę. O dalis ritualo buvo brolių sprendimas, kad atėjo laikas nusivesti Gwyn „į klubą“. Niekada iki tol jis ten nebuvo ir atėjo laikas pabūti su vyrais!

Ritualas padėjo Gwyn pereiti į jaunuolio statusą. Po šešių mėnesių mes vėl susitikome. Jis daug dažniau išeidavo iš namų, nebeliko tokių apibūdinimų kaip depresiškas ar pernelyg jautrus. Po metų vykusio susitikimo metu Gwyn ieškojosi darbo – ir tai buvo dar vienas labai reikšmingas perėjimas į kitą statusą.

Reikalavimai terapiniams ritualams:

1. Loginis pagrindas, dėl ko asmens problema matoma kaip vystymosi ir siejama su šeimos resursais. Vengiama problemą matyti kaip (išimtinai) vidinę, susijusią su vaiku;

2. Situacija pristatoma kaip dilema, sutelkiant dėmesį į svarbiausius sąveikos modelius ir prasmes (ankstesniame pavyzdyje tai paimta iš pasakojimo kaip šeimoje „užaugama“);
3. Esamos bendravimo su vaiku taisyklės pakeičiamos kitomis, įtakojančiomis turimą požiūrį (šiuo pavyzdyje tai „jautraus“ Gwyn identitetas);
4. Įtraukiami (žr. Imber-Black ir kt. 1988) ypatingą prasmę turintys aspektai, tokie kaip tam tikras laikas, vieta, maistas, muzika bei kiti reikšmingi simboliai („ėjimo į klubą“ prasmė, vaizduojanti jauno suaugusio statusą);
5. Šeimos nariai turi jaustis ritualo šeiminkais, o terapeutas vengti pernelyg režisuoti ką žmonės turėtų daryti.

Aukščiau pateiktame pavyzdyje iš šeimos pasisakymai patvirtino, kad idėja juos suintrigavo, jie patys siūlė idėjas, kaip viskas turėtų vykti.

Daugelis ritualų gali būti sukurti tam, kad padėtų vaikui išgyventi praradimą ir gedėjimo procesą. Labdaros įstaiga Winston's Wish, esanti Gloučesteryje (Gloucester), vietiniams gyventojams rengia savaitgalio stovyklas. Jos skirtos vaikams, netekusiems tėvų, brolio ar sesers, ypač jei mirtis buvo trauminė. Savaitgalio metu dėmesys skiriamas žaidimo ir ritualų susiejimui, įskaitant ir žvakių ceremoniją, kurios metu vaikai prisimena savo šeimos narį. Viename iš paskutiniųjų stovyklos ritualų vaikai kviečiami parašyti prisiminimus ir savo viltis ateičiai. Jas prisega prie baliono, kuris su ceremonija paleidžiamas.

Kuomet vaikas tiesiogiai suaugusiajam nesugeba išreikšti savo minčių, simboliniai būdai padeda pakeisti nesamą narį.

Paleidimo ritualas

Vienam 11 metų vaikui vis nedavė ramybės neatsakyti ir neatsakomi klausimai, susiję su buvusia globa. Paskatinau jį surašyti tuos klausimus ir sudėti į voką. Paskui vyko ceremonija, jos metu mes abu radome vietą mano kabinete ir iškilmingai padėjome klausimus „pailsėti“ iki tam tikro laiko ateityje, kada jis galbūt vėl norės juos pasiimti. Po to vaikas jau galėjo pradėti kalbėti apie tas jo gyvenimo sritis, kurias galima išspręsti nepasimetant gyvenimą stabdančiuose apmąstymuose.

APIBENDRINIMAS

Čia pateikiami požiūriai, kuomet susitikime su vaiku atsiranda „tarsi“ aspektas – teritorija, kurioje problemos aptariamoms tam tikruose rėmuose. Naudojamas simbolizmas, metaforos, vaidyba ir taip vadinamas stebuklingas mąstymas (magic thinking). Kai kuriems specialistams gali būti sudėtinga taip dirbti - tai gali atrodyti keista arba racionalus mąstymas taip įsišaknijęs, jog tokios technikos atrodo nelogiškos ar „kvailos“. Visgi jei yra kalbama rimtai, suaugę, kaip ir vaikai,

dažniausiai mėgausis procesu, kol tarp šeimos narių yra meilė. Jei jos nėra, žaismingi vaidinimai dažniausiai bus atmetami.

Vaidinimai įžiebja vaiko išradingumą. Šiame skyriuje dėmesys sutelkiamas į vaidinimo ir žodžių formas, o sekančiame kalbama apie rašymą. Rašymas – dar viena priemonė terapinių galimybių kūrimui kartu su vaiku.

ŠEŠTASIS SKYRIUS

Rašymas vaikų terapijoje

Dauguma darbų vaikų terapijoje – tai pačių terapeutų ir kitų specialistų darbo su klientais aprašymas. Dažniausiai tai atvejų užrašai arba ataskaitos, pirmiausiai skirtos pokalbiams su kitais profesionalais. Ir dažniausia parašyti jie tokia kalba, kurią nelengva išversti į paprastus žodžius. Dauguma to, kas parašyta, skirta privilegijuotoms akims ir kitiems su tuo susijusiems žmonėms.

Nors specialistams yra svarbu sugebėti kalbėtis ir susirašinėti, kartais nutinka, kad neatsargūs kenksmingi ar kaltinantys žodžiai prasismelkia ir į tokius privilegijuotus (anl. *exclusive*) aprašymus.

Šiame skyriuje aptariami būdai, kaip specialistai gali panaudoti skirtingas *apimančio* (angl. *inclusive*) rašymo formas darbe su vaikais, ir tokiu būdu papildyti terapinį procesą.

UŽRAŠYTAS ŽODIS IR Į VAIKĄ ORIENTUOTAS POŽIŪRIS

Užrašytą žodį visuomet panaudoju - tai efektyvi priemonė ryšiui su vaikais ir svarbiais jų šeimos nariais ar pagalbos specialistais pagerinti.

Užrašytas žodis terapeutui atveria dar vieną jėgimą į vaiko pasaulį. Raidės gali turėti ypatingos reikšmės – *pabrėždamos* suaugusiojo statusą, išskiriamos atskirai, atkreipiant į jas dėmesį. Jų turinys gali būti atskleidžiamas vaiko tempu, kartais išlaikomas paslėptas, kartais atskleidžiamas kuomet terapeutas nori pabrėžti ar paviešinti svarbų vaiko gyvenime įvykusį žingsnį pirmyn.

Vaiko sugebėjimų panaudojimas

Užrašyti žodžiai – istorijos, raidės, klausimynai, žinutės, eilėraščiai, ataskaitos – naudojami reaguojant į vaiko užuominas. Vaikas gali pateikti idėją, kaip ir toliau pateikiame pavyzdyje, kuomet man buvo atsiųstas eilėraštinis. Kitoje šeimoje vaikui, kuris mėgo galvosūkius, daviau klausimyną, kurį pats sudariau apie jo tėvų skyrybas.

Kiekviename iš toliau pateikiamų scenarijų, kai tik terapeutas sužino apie vaiko sugebėjimus, iškart įsijungia vaizduotė. Galvojama kaip tie išteklių galėtų būti panaudoti terapijoje.

Užrašytas žodis gali būti naudojamas individualiuose ar šeimos susitikimuose jau aptartų dalykų *pabrėžimui*. Tuomet vaikui tarsi pabrėžiama tai, kas jau aptarta šeimos susitikime. Užrašai taip pat gali *papildyti* susitikimą, kuomet stengiamasi kalbėti apie tuos dalykus, kurie terapijoje buvo paliesti, tačiau nesugebėjo rasti išraiškos. Terapeutas gali smulkiai išskirti šeimos terapijos susitikimo aspektus, galbūt nurodyti kada vaikas atrodė paliktas ar nesuprastas. Gali būti pataisytos terapinės klaidos ir užmezgami nauji santykiai su jaunaisiais klientais.

Kartais tokie užrašai yra tarsi maži pagalbininkai visos terapijos metu, juos galima (jei vaikas sutinka) aptarti sekančiuose susitikimuose visos šeimos akivaizdoje. Juos galima perskaityti garsiai, įgyjant dar vieną „balsą“ ar apmąstymą apie susitikimą.

Bendravimo tonas ir stilius

Rašymo stilius yra labai svarbus. Kadangi rašantysis siekia bendradarbiavimo, užrašai paprastai pateikiami įspūdžių forma, išsakomos idėjos pateikiamos kaip galimybės (o ne tiesos). Toks stilius vaikui suteikia daugiau laisvės: priimti ar iš esmės atmesti spėjimus. Pasirinkdamas mažiau tiesioginę bendravimo formą, terapeutas rizikuoja būti direktyvesnis ar galbūt labiau provokuojantis. Žodžius galima pateikti kaip „nuostabą“, stebėjimąsi kažkuo, o tai vaikui suteikia laiko viską apmąstyti. Nėra jokios būtinybės, kad reakcija būtų nedelsiant.

Rašytinis bendravimas gali būti „pulsuojančio“ ryšio su vaiku dalimi. Tai yra, kuomet ryšys palaikomas ilgesnį laiko tarpą, kuomet vaikui nereikia reguliariai dalyvauti terapijos susitikimuose. „Pulsuojantis“ bendravimas dažnai tinka vyresniems vaikams ir paaugliams, kadangi jie retai kada nori reguliariai susitikinėti su terapeutu, net jeigu jiems patiems tai naudinga.

Tarp susitikimų gavęs iš terapeuto laišką, vaikas gali pasijusti svarbus, ir kad jo situacija gerbiama. Mintis, kad terapeutas tebegalvoja apie vaiką, gali būti neįprastas ir retas išgyvenimas, skatinantis didesnę bendradarbiavimą darbinuose santykiuose tarp terapeuto ir vaiko.

Apmąstymai skaitant

Istorijų, laiškų ir eilėraščių rašymas padeda vaikams susidaryti nuomonę apie savo pačių situaciją. Terapeutas gali pasiūlyti lygiagrečią istoriją, empatiškai atitinkančią vaiko patyrimui.

Tam tikra prasme, vaikas tampa stebėtoju savo minčių, kuomet jos pasirodo popieriuje. Šis procesas leidžia atsirasti skirtingiems požiūriams (Penn & Frankfurt, 1994). Kuomet laiškas skaitomas garsiai, tai padidina apmąstymo potencialą. Vidinė istorija matoma ir girdima, kuomet atgyja susitikimo metu. Ir daugiau galimybių atsirasti naujoms prasmėms.

„Turėdami galimybę atsakyti patys sau, galime sukurti jėgos balansą. Taip sakant, atrasdami ar išrasdami kitus balsus“ (Penn & Frankfurt, 1994). Toliau pateikiamame pavyzdyje „Viljamas atlieka tyrimą“ vaikas pats sugalvojo klausimų, kurie jį slėgė, sąrašą. Tuomet atsispausdino juos ir davė skirtingiems šeimos nariams, kad sužinotų jų nuomones apie jo priėmimą į globą ir toliau sekusį įvaikinimą. Visuose tolesniuose atvejų pavyzdžiuose mėginau tiek įsivaizduoti save vaiko vietoje, stengdamasis pajusti ir patirti jo gyvenimą iš vidaus, tiek pateikti savo paties supratimą apie jo socialinį kontekstą kaip dalyvis stebėtojas. Ši dviguba perspektyva yra labai svarbi.

ATVEJŲ PAVYZDŽIAI

Lorencas ir jo baimė priklausyti

Sekantis laiškas buvo parašytas Lorencui (12 metų). Jis ilgai išgyveno globos namuose ir dabar jo buvimui ten iškilo grėsmė, nes berniukas vogė. Tai buvo didžiausia problema iš daugybės, iškilusių per paskutiniuosius keletą mėnesių.

Lorencas jau daugelį metų gyveno šiuose globos namuose su šeimyna. Ankstesniame susitikime jis jaudinančiai kalbėjo apie jausmą, kad jo gyvenime yra „šešėlis“, sugriaunantis kiekvieną gerą dalyką, kuris nutinka jo gyvenime. Susitikimo metu berniukas labai nusiminė ir prisimenu, kaip mane sujaudino jo liūdesys ir ašaros. Papasakojau jam keletą su priklausymu susijusių istorijų iš mano vaikystės. Nepasakiau Lorencui, kad jam rašysiu, nes ši mintis man kilo jau jam išėjus iš susitikimo. Tačiau pasidomėjau, ar jam būtų įdomu sužinoti tolesnes mano mintis.

Šis laiškas taip pat iliustruoja kaip naudoti laisvas asociacijas, susijusias su vaikyste, kad galėtume pasiūlyti vaikui lygiagrečią jo nemaloniai padėčiai situaciją. Laiškas išsiųstas ne tik dėl empatijos jo situacijai, bet kad suveiktų kaip užuomina, suteikianti alternatyvų ir praplečianti požiūrius, kuriuos jis galbūt norės apsvarstyti. Svarbu, kad kiek įmanoma, būtų naudojamos vaiko metaforos ir simboliai. Laiškas pateikiamas kaip istorija iš dalies dėl to, kad manau jog, kalbant apie jo „šešėlį“, taip lengviau personifikuojama problema (White, 1990).

Barnardo

Brangus Lorencai,

Šis laiškas skirtas suderinti mūsų susitikimą ketvirtadienį, sausio 19 dieną, 10.00val. Paprastai mūsų pokalbiai buvo planuojami trečiadienio vakarais, tačiau dabar kurį laiką negalėsiu susitikti trečiadieniais.

Vis prisimenu „šešėlį“, apie kurį kalbėjome šią savaitę, ir užduodavau sau vis daugiau klausimų apie jį. Pirmiausia pagalvojau:

„Kas būtų, jei iki septynerių metų būčiau gyvenęs daugelyje skirtingų šeimų?“

- kaip reaguočiau, jei pradėčiau jausti, kad

„ši vieta yra gera“.

Mano šešėlis man tikriausiai sakytų

„ramiau. Nepasitikėk savo jausmais pernelyg greitai, nes ir vėl būsi nusiminęs ir įžeistas.“

Taigi, tuomet pagalvojau, kad galbūt tavo šešėlis nėra toks jau blogas dalykas!

Kada aptinku šešėlį savo gyvenime, jis labai sustiprėja kuomet kiti žmonės nori priartėti ir siūlo man savo pasitikėjimą ir meilę. Šešėlis sako kažką panašaus:

„Netikėk tuo, pasilaikyk save sau, nebūk toks patiklus.“

Bėda tame, kad kartais šešėlis gali sugriauti tas galimybes, kurios galėtų pakeisti gyvenimą. Jei tik tampa pernelyg stiprus, jis gali viską sunaikinti. O tai reiškia, kad niekuomet nesužinosime, kokie nauji dalykai gali nutikti mūsų gyvenime.

Papasakojau tau istoriją, kaip patekau į futbolo komandą mokykloje, ir mūsų pokalbis šią savaitę priminė man apie dar vieną jausmą, kurį tuomet jaučiau. Tai jausmas, kad kiti žaidėjai ir treneris galvojo, kad esu geras futbolininkas, o aš pats nemaniau, kad esu pakankamai geras, kad žaisčiau *ju* komandoje! Šią savaitę prisiminiau tą jausmą ir tai, KIEK DAUG LAIKO gali prireikti, kad patikėtum jog esi pakankamai geras, kad žaistum komandoje. Tarsi ir čia būtų šešėlis ir sakytų

„tai tik laiko klausimas, kol tave išmes iš komandos.“

Kai kalbėjomės šią savaitę, tu padėjai man suprasti kaip svarbu yra būti atsargiam. Ir aš sutinku su tavimi. Vienas iš dalykų, apie ką galėtume kalbėtis sekantį kartą – tai tavo nuomonė apie šešėlį. Norėčiau sužinoti, ką tu galvoji apie šią istoriją...

Jei susitikimo data ir laikas tai netinkami ir negali atvykti, tuomet ponas ir ponia Smitai gali man paskambinti ir surasiu tau kitą laiką.

Parašiau trumpą žinutę tavo seseriai ir dar vieną ponui ir poniai Smitams, informuodamas apie tai, ką sutarėme praeitą kartą.

Lauksiu susitikimo su tavimi.

Nuoširdžiai,
Jim Wilson
(Šeimos terapeutas)
ŠEIMOS INSTITUTAS

Kai susitikau su Lorencu sekančią savaitę, kalbėjomės apie „šešėlį“ ir jis su pasitenkinimu pranešė, kad nuo paskutinio karto, kai matėmės, jis sugebėjo atstovėti prieš savo šešėlį. Ir kai tą padarė, „pusė rūpesčių išnyko“. Jo žodžiai buvo labai svarbūs, tarsi būčiau stebėjęs asmeninį ritualą – tam tikrą perėjimą berniuko gyvenime iš vieno būvio į kitą. Kalbėjomės apie tai, kada šešėlis taps nebe toks stiprus jo gyvenime. Jis tikėjosi, kad tai įvyks prieš pat jo gimtadienį po šešių mėnesių. Suderinome dar keletą susitikimų iki tos svarbios datos ir per visus tuos mėnesius iki paskutinio susitikimo šešėlio figūra vis silpo. Iki gimtadienio šešėlis, nors vis dar tebedalyvavo gyvenime, daugiau jo nebegąsdino. Jis tapo priminimu, kad būti atsargiu gyvenime yra taip pat svarbu.

Apmąstymas

Personifikuotas „šešėlis“ nebuvo vien tik blogas. Vienas kolega, išgirdęs apie šį atvejį, papasakojo apie furijas graikų mitologijoje: piktos būtybės, turėjusios bauginančią reputaciją. Nepaisant to, jas reikėjo ne visiškai išnaikinti, o visgi suprasti ir galiausiai „prijaukinti“, nes ir jos vaidino svarbų vaidmenį gamtos pusiausvyroje. Nors gąsdinančios ir bauginančios, jos buvo gerbiamos dievų dėl gebėjimo matyti, kad teisybė nugalės.

Pagal sisteminį požiūrį, bet kuris elgesys ar mintis gali būti aiškinami kaip turintys įgimtą (sisteminę) logiką. Kaip ir furijų atveju, „šešėlis“ turi savo loginę vietą Lorencio išreiškiamų minčių scheme. Šešėlis yra dalis jo scenarijaus apie tai, kas jis yra dabar ir su kuo gyvena.

Šešėlis berniuko gyvenime sukėlė pernelyg daug atsargumo, tad atsirado priklausymo baimė. Tačiau jis turėjo savo vietą ir terapijos pabaigoje tokiais terminais mes galėjome kalbėtis apie Lorencio gyvenimą. Po trijų metų įvyko kontrolinis susitikimas, ir „šešėlis“ nebedominavo, berniukas džiaugėsi savo gyvenimu su globėjais.

Rašymas apie tai, kas neišsakoma

Rašytinio bendravimo stilius, pateiktas žemiau (sutikus mano jaunajai klientei) iliustruoja kaip vaiko rašymas man buvo užuomina, leidusi sureaguoti ir kalbėti apie nediskutuotinas problemas.

Elizabetę (12 metų) atsiuntė mama, nes ją seksualiai išnaudojo jos tėvas. Atvejis nepateko į teismą, nes nebuvo pakankamai įrodymų, tačiau socialinis darbuotojas ir mama buvo įsitikinę, kad Elizabetės pasakojimai apie prievartą buvo tikri.

Suprantama, jog mama buvo susirūpinusi, kad Elizabetė atvyktų pas terapeutą pasikalbėti apie prievartos padarinius. Mergaitė namuose agresyviai elgėsi su mama ir broliu. Jai ėmė prasčiau sektis mokykloje, ji pradėjo obsesyviai praustis.

Elizabetė kartu su mama atvyko į tris susitikimus ir nors mes galėjome kalbėtis apie „saugias“ temas, tokias kaip mokykla ir mamos rūpesčiai dėl jos elgesio, mergaitė visiškai nerodė susidomėjimo kalbėtis apie teismo padarinius ir tėvo prievartą. Tačiau ji su susidomėjimu kalbėjo apie tai, kaip jos su mama ginčijasi dėl namų „taisyklių“ – laiką, kada grįžti namo, ir taip toliau. Tai ir sudarė ankstyvosios terapijos dalies darbotvarkę. Laikiau tai laikotarpiu, leidžiančiu Elizabetei nuspręsti, ar manimi galima pakankamai pasitikėti. Sutarėme kalbėtis tik apie tuos dalykus, kurie *toleruotini* susitikimuose – kitu atveju terapija atrodytų labiau kaip tyrimas. O Elizabetę jau pakankamai ištyrinėjo policija ir socialinės tarnybos.

Sužinojau, kad Elizabetė gerai mokėsi anglų kalbą ir yra parašiusi keletą eilėraščių, kurie buvo išspausdinti mokyklos laikraštyje. Paklausiau, ar leistų man pamatyti daugiau jos kūrybos, ir jai patiko, kad to paprašiau.

Kitą savaitę man buvo atsiųstas šis eilėraštinis:

GIGANTIŠKA PANDA

*Ilgi juodi ir balti plaukai matosi tarp medžių,
Liūdnas gigantiškos pandos veidas spokso į tave.
Visur primėtyta nulaužtų lapų,
Jos vienišas veidas ilgisi draugystės.*

*Jos didelės letenos laukia saulės šilumos,
Jos graudžios akys laukia užuojautos,
Aplink nėra jokių bambukų,*

Visur aplink vien badas.

*Dejuoja laukdama trupučio malonumo,
Laukia, kol ateis draugų,
Bet aplinkui nesimato daugiau pandų
Esu tik aš vienintelė.*

*Žiūri kaip aplinkui skeidžiasi medžiai,
Įtemptai žiūri, galbūt pamatys kitą
Jos gyvenimas eina į pabaigą,
Žiūrint į raustančius lapus
Jos gyvenimas jaučia pabaigą.*

(Elizabetė)

Dabar, kadangi Elizabetė aiškiai parodė, kad nenori kalbėtis apie prievartą, jos eilėraštis man gyvai kalbėjo apie izoliaciją. Galvojau, ar tai taip pat galėjo būti ir kvietimas atsakyti jai tokiu būdu, kurį ji galėtų priimti.

Nusprendžiau parašyti jai atsakymą. Tai bus istorija, o prieš tai laiškas, kur dėkojama už eilėraštį ir kviečiama perskaityti jo įkvėptą istoriją. Istorija čia tarsi būdas kalbėtis su ja apie tai, kas neišsakoma – galimus tėvo prievartos ir jos pačios baimės kalbėtis apie tai su kitu žmogumi (galbūt ypač terapeutu vyru) padarinius jos gyvenimui.

PANDOS: ISTORIJA ELIZABETEI

Jim Wilson

Pandos yra labai ypatingi gyvūnai. Jos labai retos. Niekas negalėtų apkaltinti pandos, kad ji įprastas gyvūnas. (Jų skoniai taip pat neįprasti, jos labiau mėgsta bambukus nei vištieną ar traškučius. Tačiau dėl skonio juk nesiginčijama, ar ne?!) Pandas lengva pamėgti. Tačiau kai kurioms iš jų gyvenimas nėra lengvas. Kai kuriose šalyse jos baigia išnykti, nes žmonės medžioja jas dėl kailio ar gaudo zoologijos sodams. Praeityje pandos lengvai pasitikėdavo žmonėmis ir manė esančios saugios jų kompanijoje. Tačiau medžiotojai tai žinojo ir vietoj to, kad leistų pandoms žaisti ir džiaugtis, pagavo jas arba nušovė. Kas žino, ką galvojo tie medžiotojai. Labiausiai tikėtina, kad jie galvojo apie kokias nors priežastis, paaiškinančias tai, ką padarė. Kai kurie gal netgi tikėjo, kad nėra nieko blogo gaudyti pandas ir laikyti narvuose. Bet kaip tu žinai, kai kurių gyvūnų neįmanoma laikyti nelaisvėje. Jiems reikia būti laisviems, kad galėtų būti savimi, kad nereikėtų slėptis kur nors narvo kampe.

Vieną kartą Rusijoje buvo zoologijos sodas. Jame gyveno žinoma panda. Žmonės supažindino ją su pandos patinu iš kito zoologijos sodo, jie stengėsi, kad pandos susiporuotų. Tačiau nieko nepavyko – ir ar žinai, kodėl? Todėl, kad taip buvo neteisinga. Žmonės (galbūt mokslininkai, vadinami zoologais!) stengėsi padaryti kažką, ko pandos nenorėjo. Eksperimentas nepavyko ir pandos labai nuliūdo. Ko iš to išmoko žmonės – kad negali priversti, kad kažkas įvyktų,

visko nesugadinant. Pandos norėjo paprasčiausiai daryti tai, ką paprastai daro pandos – žaisti, valgyti, miegoti ir kartais peštis su kitomis pandomis!

Žmonės, kuriems patinka pandos, turi prisiminti, kad praeityje kai kurios pandos buvo įskaudintos. Taigi, jos natūraliai gali būti „atsargios“, kai jų džiunglių teritorijoje pasirodo žmonės. Tik tuomet, kai pandos žino, kad žmogus nekelia grėsmės, jos gali truputį atsipalaiduoti.

Kitas dalykas dėl pandų – nereikėtų jų nuvertinti. Kaip ir būdamos žaismingos, jos yra ypatingai STIPRIOS! Ar kada mėginote pakelti pandą? Aš taip pat nemėginau, bet galima įsivaizduoti, kokios jos sunkios. Kai joms leidžiama gyventi jų džiunglių teritorijoje, jos sugeba puikiai savimi pasirūpinti. Tačiau kai jos dar mažos (iš tiesų jos gimsta labai labai mažos – maždaug tokio dydžio <.....>), jas prižiūri mamos, kurios stengiasi apsaugoti, maitinti ir tinkamai auklėti. Tik tada, kai pandos viso to išmoksta, jos pasirėngusios vienos išeiti į džiungles. Galiu pasakyti, kad būti mama panda yra sunkus darbas!

Taip pat tiesa tai, kad kai kurias pandas pagavo, o kai kurias sugrąžino atgal į džiungles. Tai trunka šiek tiek laiko, gali būti sunku ir rizikinga. Galiausiai, jei esi įpratęs per dienas sėdėti ir gauti patiekiamą maistą, prireikia laiko, kol išmoksti vėl savimi pasirūpinti. Dauguma pandų išmoksta pasirūpinti savimi (su nedidele jų draugų pagalba!), ir dėl kažkokios keistos priežasties pats maloniausias dalykas joms yra patogiai atsiremti į didelį medį, pasikasyti nugarą ir pagrauzti sultingų bambukų – manau, tuo mes ir skiriamės nuo pandų!

PABAIGA

Po šios istorijos, dar tris kartus susitikau su Elizabetės mama, o paskui dar du kartus susitikau su jomis abiem. Nors eilėraštis ir istorija buvo pripažįstami, nebuvo jokio reikalo perkonstruoti ar kaip nors kitaip aptarti šiuos kūrinis. Nėra naudinga paimti dalį bendravimo, sukurto analogine kalba, nes mėginimas pažiūrėti kas už to slypi gali sunaikinti tam priskiriamas asmenines prasmes.

Tęsiai istoriją laiškais, vaizduodamas Elizabetės dilemas dėl susitikimo su tėvu. Paskutiniame susitikime su mama supratau, kad Elizabetei namuose sekasi vis geriau, nors jai buvo sunku gyventi su prieštariniais jausmais dėl tėčio praeities veiksmy ir meilės jam.

Ji ėmė daugiau bendrauti su mama, kuri taip pat galėjo kalbėti apie savo sumišusius jausmus tėčiui. Ir kažkokiu būdu, sugebėjus tuos jausmus suderinti, tapo lengviau išreikšti juos tarpusavio santykiuose.

Viljamas atlieka tyrimą

Viljamas (10 metų) mokėsi specialiųjų poreikių vaikų klasėje. Jį atsiuntė globėjų šeima dėl netinkamo elgesio klasėje ir namuose. Berniukas turėjo mažai draugų ir buvo labai nelaimingas. Globoje jis buvo jau daugiau kaip dveji metai ir atrodė, kad nelabai supranta kodėl taip nutiko.

Paprastai, dirbdamas su globos sistemoje gyvenančiais vaikais, pradedu nuo jų pateikiamos istorinių įvykių versijos. Noriu suprasti jų „istoriją“.

Viljamas nupiešė savo šeimą trijuose dideliuose popieriaus lapuose. Viename nupieštus žmones vardino kaip esančius iš tėvo šeimos pusės; kitame panašiai vaizdavo mamos šeimą; trečiajame buvo jo dabartinė globėjų šeima. Kiekviena šeima buvo matoma kaip atskiras organizmas. Aš paklausiau:

JW: „Galbūt kartais atrodo, kad tavo gyvenimas kaip didelė knyga, turinti tris skirtingus skyrius – vienas tavo tėčio šeimai, vienas mamai, ir dar vienas ponui ir poniai Evansams [globėjams]. Viskas labai sudėtinga... labai sunku... žinai... suprasti viską.“

Viljamui patiko šis palyginimas ir jis pratęsė: „Tai ne kaip trys skyriai... tai kaip trys skirtingos knygos.“ (Čia jis pirmą kartą panaudojo perkeltinę prasmę. Iki tol visi jo apibūdinimai buvo sausi, sustingę, be gyvybės pateikiami apibūdinimai iš jo trijų atskirų gyvenimų.)

Šis naujas supratimas leido kalbėti apie Viljamo knygos kūrimą, kurioje jis sakėsi norintis daugiau sužinoti apie savo šeimą ir ypač apie tai, kodėl mama ir tėtis atidavė jį globai.

Mano skatinamas Viljamas sugalvojo „detektyvinę istoriją“, kurioje išdėstė tuos klausimus, kuriuos norėjo užduoti kiekvienam šeimos nariui apie jų gyvenimą. Klausimus surašė skirtinguose lapuose (žr. žemiau), palikdamas vietos atsakymams užrašyti. Visa tai buvo atspausdinta ir paversta „Viljamo detektyvine istorija“. Pabaigoje įspūdžiui sustiprinti buvo pavaizduota Šerloko Holmsio pypkė, kepurė ir padidinamasis stiklas (sugalvojo Instituto administratorius Louise Hurcombe).

Štai keletas Viljamo klausimų:

Tėčiui –

Kada tu gimei?

Ar turi draugę?

Ar tau patinka tavo darbas?

Kiek tau metų?

Kodėl jūs su mama išsiskyrėte?

Koks tavo draugės vardas?

Kodėl gyveni su seneliu ir močiute?

Mamai –

Kodėl tu palikai tėtį?

Kiek tau metų?

Ar turi šunį?

Ar aplankysi mane per Velykas?

Taip pat buvo keletas klausimų Viljamo seneliams iš tėčio pusės, juos ketino užduoti kuomet lankysis pas tėtį. Kontaktas su mama buvo neaiškus, ir tai matėsi jo klausimuose.

Patys savaime klausimai nebuvo neįprasti: šiam berniukui itin naudinga buvo tai, kad klausimai supinti su užduotimi. Kiekvienas iš tėvų ir jų šeimos gavo klausimus, šį klausimyną jis užpildė per šešias savaites. Berniuko pasiryžimas išsiaiškinti savo šaknis veikė kaip katalizatorius, įtraukė žmones į pokalbį apie sunkų jų gyvenimo periodą. Galbūt Viljamas nebūtų prabilęs su savo klausimais, jei ne jo amžių atitinkanti namų darbų užduoties forma. Jis jau nebebuvo vargšas berniukas, beviltiškai reikalaujantis atsakymų į neįmanomus klausimus. Jis buvo detektyvas, vykdamas užduotį – „Detektyvas Viljamas“ – ir tėvai sugebėjo rimtai pažvelgti į jo klausimus ir pateikti sūnų patenkinančius atsakymus.

Vėliau, kai Viljamo užduotis buvo baigta, jo tėtis globėjas pranešė, kad berniukas namuose su jais atrodo laimingesnis ir atrado naujų ryšių su nutolusia motina. Rašytinė užduotis taip pat suveikė kaip sisteminė intervencija, sudarydama galimybę svarbiems suaugusiesiems kalbėti apie jo tėvų skyrybų priežastį. Šiuo atveju rašytinė intervencija nėra vien tik taktiška užduotis, skirta pagelbėti vaikui. Jei tik esame pakakamai atidūs tokioms galimybėms, tai gali duoti efektą, kuris nuvilnys per visą sistemą.

KLAUSIMYNŲ PANAUDOJIMAS KALBANT SKAUSMINGOMIS TEMOMIS

Panašiai kaip ir šios Detektyvinės istorijos atveju, galima padėti vaikams ir jų tėvams paaiškinti tą gyvenimo sferą, apie kurią tiesiogiai nekalbama. Čia gali praversti klausimynai, kartais pateikiant ir atsakymų variantus, kad vaikas galėtų pasirinkti.

Vienas 8 metų berniukas nenorėjo kalbėtis apie tėvų skyrybas, jis atsitraukdavo kaskart, kai tik iškildavo ši tema. Tėčiui ta tema taip pat buvo skausminga, jis nenutuokė apie ką galvoja vaikas, todėl bendras pokalbis apie skyrybų priežastis buvo neįmanomas.

Paprastiau tėčio sukurti klausimyną su klausimais, į kuriuos, kaip jis įsivaizduoja, sūnus norėtų gauti atsakymą, ir raštu pasiūlyti savo atsakymus. Taip pat klausimyno pabaigoje paprastiau palikti vietas bet kokiems kitiems klausimams, kuriuos sūnus galbūt norės užduoti. Buvo palikta vietas, kviečiant berniuką įvertinti kiek tėvo įsivaizduojami klausimai yra teisingi, kiek ne ir kokius dar klausimus jis norėtų užduoti. Tai sutelkė tėvo ir sūnaus dėmesį į pokalbį, tuo pačiu temos nepaverčiant pernelyg sunkia. Toks klausimo-ir-atsakymo formatas gali būti pats naudingiausias „dalykiškas“ būdas pradėti kalbėti apie praradimą ir vaiko bei tėvų prisitaikymą. Šiuo atveju tėtis papasakojo, kad jau gali kalbėtis su sūnumi ir atsakyti į jo klausimus ir jo nebeužlieja toks didelis liūdesys.

Kaip ir kituose pavyzdžiuose, rašytinis žodis tampa dėmesio centru – tai gairė, esanti toliau nuo įdėmaus įsitraukusių dalyvių žvilgsnio. Tokiu būdu dėmesys sutelkiamas į tai, kaip *tai pasitelkiant* galima būtų bendrauti vienam su kitu.

PAŠTO TERAPIJA IR PRIVERSTINIS KLIENTAS

Kitas laiškų rašymo tikslas – tai perduoti klientams žinutes pro jų pasipriešinimo terapijai barjerą. Trylikos metų Tina tik kartą trumpai susitiko su manimi – atvyko tik iki mano laukiamojo ir nė trupučio toliau. Mes apie dvidešimt minučių pasikalbėjom jos mamos akivaizdoje ir ji daugiau nebesugrįžo į susitikimus su manimi.

Tina užsidarė savo kambaryje, atsisakydama lankyti mokyklą. Prieš tai po patėvio savižudybės ji buvo stacionariai gydoma psichiatrinėje ligoninėje ir išleista motinos globai su diagnoze „neišspręsta gedėjimo reakcija“. Netrukus po to šeima persikėlė į kitą miesto rajoną. Toliau Tina devynis mėnesius nebegavo jokios tęstinės priežiūros, taigi socialinio aprūpinimo sistema nepavyko. Dabar ji buvo pusiau atsiskyrėlė ir motina stipriai nerimavo, kad duktė gali mėginti nusižudyti.

Nepaisant Tinos atsisakymo atvykti į susitikimus, nusprendžiau atskirai susitikti su jos motina (pamaniau, kad Tinai tikriausiai bus lengviau, jei žinos, kad motina gauna kažkokią pagalbą).

Iš mamos sužinojau daugiau apie tą tragišką patėvio mirties istoriją. Tai atsitiko praėjus savaitei po to, kai mama galutinai nusprendė jį palikti, pasiimdama Tiną ir jaunesnį brolių su saviimi. Tina buvo prisaikdinta nesakyti jaunesniam broliui, kad patėvis nusižudė. Tai tapo paslaptimi tarp Tinos ir mamos. Taigi, Tina negalėjo kalbėti apie patėvio mirtį, kad apsaugotų brolių ir paklustų motinos norams. Atrodė, kad ji pasitraukė į savo kambarį ir tai buvo jos sprendimas nedaryti jokio sprendimo dėl to, kaip elgtis toliau.

Su mama sutariau, kad rašysiu Tinai ir keletą savaičių siunčiau jai laiškus. Ten rašiau savo supratimą apie jos situaciją iš to, ką girdėjau pasakojant jos motiną. Susitikimuose su Tinos motina buvo dar ir daugiau aspektų, mes kalbėjomės kaip jai pačiai sunku rasti priežastis, kodėl po vyro savižudybės verta gyventi bei apie atkaklų jos pasiryžimą apsaugoti jaunesnį sūnų nuo tėvo mirties aplinkybių žinojimo. Dar viena svarbi intervencija – tai Mokyklų psichologinės tarnybos mobilizavimas, skatinant domėtis Tinos mokyklos nelankymu. Tai leido apsvarstyti galimus legalius veiksmus motinos atžvilgiu.

Šiame plačiame terapijos su mama kontekste laišakai buvo tarsi terapinis „bakstelėjimas“ Tinai (cituojama žemiau). Juose pateikiami apmąstymai apie jos situaciją, mėginama tiek įsivaizduoti vaiko patirtį, pasirinkimus ir požiūrius, tiek pridėti savo suaugusiojo / suvokimo iš šalies bei sisteminę orientaciją. Taip mėginama praplėsti uždaros vaiko istorijos akiratį. Šiuo atveju, mergaitės kaltę dėl tėvo savižudybės įtakojo draudimas sąžiningai apie tai kalbėti. Tokiu būdu aplinkybės tapo slaptos ir netoleruotinos. Atrodė, kad gali būti naudinga apie jos dilemą kalbėti raštu, greta mano pokalbių su mama.

Barnardo's

Miela Tina,

Tikiuosi, neprieštarausi, kad parašiau tau šį laišką. Visų pirma, buvo malonu vėl tave pamatyti, kai atvykai į Šeimos Institutą į tavo mamos susitikimą su manimi.

Galvojau apie tave nuo tada, kai buvai čia paskutinį kartą ir supratau, kokia atsidavusi esi savo broliui ir mamai, nusprendama nesakyti jam, kad Frenkas yra tavo patėvis.

Antras dalykas, kurį tikėjau galėsiąs tau pasakyti – tai jog manau, kad turėtum būti labai stipri, nes tu ir tavo mama nusprendėte, jog brolis neturėtų žinoti apie tavo patėvio savižudybę. Suprantu, kad tavo brolis Timas tiki, kad jo tėtis žuvo automobilio avarijoje. Ir jūs abi su mama nusprendėte, kad jis neturėtų žinoti, kas nutiko.

Tačiau negaliu nejausti, kad tai labai didelis svoris, kurį reikia nešiotis. Vertinu tavo sprendimą nekalbėti, bet manau, kad tai turėtų būti labai sunki atsakomybė jaunam žmogui. Noriu, kad žinotum, jog vertinu tavo teisę laikyti tai paslaptį, nors įsivaizduoju, kad gali būti labai sunku amžinai laikyti šią paslaptį. Tikiuosi, kad nesijauti blogai dėl to, kad siunčiu tau šias savo mintis.

Su geriausiais linkėjimais,
Nuoširdžiai,

Jim Wilson
(šeimos terapeutas)
ŠEIMOS INSTITUTAS

Laiškai galėjo pasiekti Tiną, kai nepavyko susitikimai akis-į-akį. Mama pasakojo, kad Tina laikė juos savo kambaryje ir nors niekuomet neskaitė motinos akivaizdoje, mama buvo tikra, kad duktė juos saugojo. Be to, mama galėjo sau leisti atvykti į terapijos susitikimus, kol matė, kad stengiuosi padėti Tinai. Ji negalėjo sau leisti gauti pagalbos, jei duktė kankinosi savo kambaryje. Iš lėto motinos depresija palengvėjo ir dviejų mėnesių bėgyje Tina sugrįžo į mokyklą. Laiškai buvo dalis terapinių pastangų, greta darbo su mama ir Mokyklų psichologine tarnyba. Susitikau su mama praėjus šešioms mėnesiams nuo Tinos sugrįžimo į mokyklą ir ji pastebėjo, kad Tina patenkinta, jog nebesiunčiu jai laiškų!

Tinos atveju, kaip ir dirbant su dauguma paauglių, nebūtų „kieta“ jei kiti matytų gaunant pagalbą iš šalies. Ir tuo pačiu metu laiškai galėjo likti asmenišku reikalu, neprarandant įvaizdžio ir neparodant, kad kažkas vyksta. Net jei jaunuoliai nesutinka su komentarais, kartais tai gali suteikti pagrindo diskusijoms ir pradėti naują dialogą apie skausmingus ir įkalinančius dalykus.

ATVEJO PERŽIŪRA IR DALYVIO PASIRINKIMAS

Jei pavyksta suderinti vaikų darbotvarkę, juos taip pat galima paskatinti pilniau dalyvauti atvejų aptarimuose ir šeimos patikrinimuose. Kai kuriems vaikams nepatinka atvejų aptarimai, nes ten kalbama apie vaiką kaip apie objektą, o ne mėginama užmegzti asmenišką ryšį ar dirbti kartu su vaiku.

Vieną berniuką, Džordžą, sėkmingai pavyko pakviesti į atvejo aptarimą ankstyvoje terapijos stadijoje. Jis turėjo sukurti laiškus visiems, kurie bus kviečiami. Laiškuose turėjo būti pateikiamos ir temos iš jo gyvenimo, apie kurias jis norėjo, kad būtų kalbama. Nors svarbu, kad jauno žmogaus pasiūlymai nebūtų vienintelis „balsas“ aptarimo metu, šis būdas pasirodė naudingas visoms pusėms, nes geranoriškai buvo mėginama paliesti berniukui svarbius klausimus. Nors atsakymas jo iki galo neįtikino, visi į berniuką reagavo su pagarba. Tai buvo pirmasis atvejų aptarimas, kuriame jis dalyvavo per visą ketverių metų laikotarpį jam būnant globoje.

TERAPEUTAS KAIP TARPININKAS

Kartais vaikas nėra pajėgus tiesiogiai kalbėtis su tėvais ir prireikia terapeutui tenka būti tarpininku. Individualiuose susitikimuose su vaikais, žinutę tėvams apie tai, ko vaikas nori, galima išreikšti laišku. Tokio laiško sukūrimu padeda terapeutas.

Tomas patyrė seksualinę prievartą ir buvusio motinos meilužio. Jam buvo taip gėda viso to, tad pasirinko su niekuo apie tai nekalbėti, ypač su motina. Jis jautė, kad santykiai su mama blogėja, ir iš dalies dėl to, kad ji laikas nuo laiko vis mėgino pasikalbėti su juo apie prievartą.

Viename susitikime Tomas nusprendė papasakoti man apie šią prievartą ir kaip stipriai jis nori, kad mama žinotų, jog jis ją myli. Tačiau negali prisiversti su ja kalbėtis. Jis norėjo, kad ji gerbtų jo privatumą ir pati nesijaustų atstumta.

Tomo laišakai motinai buvo kuriami lėtai ir skausmingai, kol galiausiai jis pajuto, kad laiškas pilnai išreiškė tai, ką norėjo pasakyti mamai apie jų santykius. Vėliau laišką garsiai perskaičiau mamai (Tomo prašymu). Tai suteikė pagrindą tolesniems terapiniams susitikimams su šeima.

MAMAI

Tame, kaip tu kalbėdavai apie viską iki Škotijos, atsirado pokyčių. Atrodo, kad nuo Škotijos¹ tarsi atsirado plytų siena ir mes nebegalime kalbėtis. Vakarais mums geriausia nesimatyti. Nes kai susitinkame ir aš grubiau atsikertu, manau, kad tu bijai pasakyti kažką ne taip.

Jim Wilson sakė, kad jei nutinka kažkas blogo, žmonės kartais pasimeta arba nesugeba su tuo susitvarkyti. Tada visa tai patenka po kilimu. Manau, kad dėl viso to, kas nutiko, tu galvoji, kad turėjai žinoti anksčiau. Ir dėl to manai, kad dėl to kaltinu tave. Yra per daug sunku tiesiai kalbėti apie tai, kas nutiko, taigi, kartu su Jim Wilson, sudėjau visa tai į laišką. Taigi, tu žinai. Tikrai noriu, kad žinotum, jog nekaltinu tavęs. Galvoju, kad tu manai, jog mano „nusistatymas“ yra todėl, kad tave kaltinu. Bet kaip sakiau, aš nekaltinu.

¹ [būtent ten vyko prievarta]

Kai yra siena, ir jei tu pradedi kalbėti, ir aš pradėdu kalbėti, vietoj to, kad ją nugriauti, aš atsitraukiu. Nedarau to tyčia, nes tam tikra prasme ir nenoriu, kad prieitum pernelyg arti. Noriu nejausti, kad *privalau* kalbėti visą laiką. Noriu sugebėti pasakyti „prašau sustoti“, ir kad tai neįžeistų tavęs ir nesijaustum, jog nenoriu tavęs matyti.

Tokia mano nuomonė. Tai parašiau aš ir Jim Wilson, kuris davė man rašiklį ir padėjo sugalvoti kai kuriuos žodžius.

Tomas (15 metų)
Gruodžio 11 diena

KOMENTARAS APIE BENDRĄ KŪRYBĄ

Kūrybiškumas yra būtina bet kurios terapijos dalis. Terapeutui reikia skirti laiko ir apmąstyti bei sudėlioti laiškus / istorijas tokia kalba, kur skiriama dėmesio sisteminėms formuluotėms, kuriomis suvokiami vaiko sunkumai. Bet tai nepriklauso vien tik nuo ypatingų terapeuto savybių. Terapeutas gali paskatinti pažvelgti į situaciją kitaip nei jaunieji klientai, tačiau viso proceso metu daugiausia įtakos turi tai, kaip vaikas panaudoja rašytines terapeuto žinutes. Laiškai išauga iš terapeuto ir vaiko ryšio visoje reikšmingoje sistemoje, įskaitant brolius ir seseris, tėvus ir kitus asmenis.

Laiškai nėra šabloniški. Terapeutas turėtų atkreipti dėmesį į tai, kaip esant galimybei, vaikas ir kiti svarbūs suaugusieji norėtų išgirsti užrašytą žodį.

INDIVIDUALUS DARBAS SU VAIKAIS

Gali vilioti ir dominti gero darbinio santykio su vaiku užmezgimas, tačiau taip pat svarbu dėmesio centre aiškiai išlaikyti platesnį jo gyvenimo paveikslą bei įtraukti tėvus ir kitus besirūpinančius asmenis į kiekvieną darbo žingsnį. Konfidencialus individualaus darbo aspektas reikalauja iš pat pradžių detalai aptarti sąlygas. Daugumą tėvų nuramina, jei jie gauna trumpas ataskaitas apie vykstantį procesą, o ataskaitų turinį reikėtų aptarti ir susitarti kartu su vaiku. Nepaisant geriausių mano ketinimų, retkarčiais netikėtai atrandau, kad darbas su vaikais vyksta efektyviai, tačiau tėvai būna skeptiški, nes jaučiasi išstumti iš proceso. Buvau trumparegis ir pamiršau (laikinai) teisėtą tėvų poreikį būti pripažintiems ir įtrauktiems į terapijos procesą.

Kartais individualūs susitikimai su vaiku tampa pernelyg malonūs ar įdomūs, iki tiek, kad terapeutas kitus šeimos narius pradeda matyti nebe taip aiškiai. Tarsi jų reikšmingumas nyktų proporcingai įsitraukimui į individualų darbą su vaiku. Laiškų rašymas kitiems šeimos nariams yra vienas būdas nepamiršti realaus vaiko gyvenimo, vykstančio už susitikimo ribų, konteksto. Apskritai, yra naudinga *greta* bet kurio individualaus darbo turėti ir reguliarius susitikimus su visais šeimos nariais. Tai leistų terapeutui pažinti visą šeimos gyvenimo kontekstą.

APIBENDRINIMAS

Yra daugybė būdų, kaip galima panaudoti rašymą žodinės kalbos tarp vaiko ir terapeuto *pakeitimui* (terapeuto apmąstymai, galimų terapijos susitikimuose sukurtų prasmių praplėtimas) arba pokalbio *papildymui*. Šiuo atveju stengiamasi paliesti tuos žodžius, kurie liko nepasakyti, neaptartas temas, kurias pasidarė pernelyg sunku paliesti kalbant akis į akį su terapeutu.

Rašytines formas terapijoje gali paskatinti vaikai arba terapeutas. Atrodo, kad vaikams pakankamai natūralus dalykas yra rašyti apie tai, kas juos neramina ir skaudina.

Laiškai (tokie kaip laiškai Lorencui) tinka kai norime pasiūlyti kitokią perspektyvą. Laiškai tinka ir kuomet reikia žodžiais įvardinti tai, ko bijoma, kaip kad Tomo laiške savo mamai apie prievartos įtaką jų santykiams.

Laiškai gali suteikti skirtingą terapijos vedimo formą – kaip Tinos atveju, kai ji atsisakė susitikti su manimi. Kai kuriems vaikams, kurie dėl tam tikrų priežasčių bijo tiesioginio artumo su terapeutu, laiškai gali suteikti pakankamai saugius santykius. Ir tuo pačiu metu kalbama apie skausmingas problemas (kaip pokalbiuose eilėraščiais su Elizabete).

Pateikti atvejų pavyzdžiai neapima visos rašymo panaudojimo terapijoje įvairovės. Pagrindinė mintis – pateikti terapeutų apmąstymui dar vieną kryptį, galimą tiek dirbant individualiai su vaiku, tiek su visa šeima.

Sekančiame skyriuje dėmesys sutelkiamas į dažniausiai kylančius klausimus, su kuriais susiduria specialistai, dirbantys su vaikais.

Susirūpinimą keliantys klausimai

Daugumai specialistų, dirbančių su vaikais kyla klausimai, kurie neduoda ramybės. Taigi, čia pateikiu savo atsakymus į kai kuriuos dažniausiai darbinuose seminaruose užduodamus klausimus.

Dauguma dalyvių klausimų susiję su tuo, kaip pakviesti ir įtraukti vaiką, organizuoti esmines taisykles susitikime – apie visa tai jau kalbėta anksčiau šioje knygoje. Tačiau reguliariai kyla ir kitų klausimų, ypač susijusių su atvejais, liečiančiais įstatymus. Pamėginau detaliau atsakyti į šiuos klausimus, nors darbas bendradarbiaujant yra painus, ir iš specialistų kartais reikalaujama „perimti“ tam tikrus tėvų atsakomybės aspektus.

KLAUSIMAS:

Kartais bendradarbiavimas nėra įmanomas. Ką darote tokiose situacijose, kai vaikas atskleidžia jums seksualinę ar fizinę prievartą? Kaip tokiais atvejais dirbate su tėvais?

APMAŠTYMAS: Toks klausimas kelia įtarimą, kad termino „bendradarbiavimas“ supratimas priartėjo prie „draugiško bendradarbiavimo“. Galbūt klausiantysis susirūpinęs, kad bus priimtas kaip šeimos oponentas. Arba buvo priverstas tapti vaiko advokatu ir gelbėtoju, ir šiuo metu nemato jokios galimybės tuo pačiu ir dirbti su tėvais.

Atsakymas

Bendradarbiauti - nereiškia tiesiog sekti suaugusiųjų požiūriu. Tai reiškia pripažinti tuos dalykus, kuriuos reikia, juos aptarti, ir neišstumti iš šio proceso suaugusiųjų.

1995 metais kalbėjausi su keletu kolegų iš savipagalbos grupės JAV, vadinamos Mozaika. Visoms šioms moterims teko gauti socialines paslaugas, būti klientėmis. Jų vaikai patyrė vyrų ar partnerių seksualinę ar fizinę prievartą. Moterys diskutavo apie tai, kaip jų buvo prašoma prisidėti prie socialinės programos ir padėti darbuotojams suprasti kliento perspektyvą prievartos atvejais. Man įstrigo kaip atvirai jos išreiškė dėkingumą tiems socialiniams darbuotojams, kurie mėgino padėti. Jos pastebėjo, kaip aiškiai kiekvienas socialinis darbuotojas suvokia svarbias moterų gyvenimo problemas. Tačiau beveik visų jų patiriamas sunkumas – dauguma socialinių darbuotojų mėgino pasakyti joms apie ką reikėtų kalbėti tada, kai moterys dar nebūdavo tam pasirėngusios. Kitaip tariant, bendradarbiavimo esmėje glūdi delikatus žinojimas kaip planuoti laiką ir kurti santykius su klientais. Jei turime tendenciją pernelyg greitai žinoti, kaip viskas turi būti, tai gali sukurti barjerą bendraujant su žmonėmis.

Tais atvejais, kuomet vaikas terapeutui papasakojo, kad buvo seksualiai išnaudojamas, tam turėtų būti skiriama daugiausia dėmesio. Institucijos turi savo gaires ir susitarimus dėl tolesnių juridinių procesų. Specialistui, besistengiančiam dirbti bendradarbiaujant, kyla pavojus, kad vykstant šiems procesams, darbuotojas savo paties saugumui pradės kiek galėdamas gintis nuo kritikos. Tuomet klientai, įskaitant ir patį vaiką, gali būti nustumiami į šalį. Jei darbuotojas /

terapeutas kurį laiką dirbo su šeima, gali jausti asmeninės / profesinės nesėkmės jausmą, kad nežinojo ar anksčiau to nepastebėjo. Tai gali atspindėti ir prievartoje nedalyvaujančio tėvo poziciją šeimoje.

Kuomet atskleidžiama vaiko prievarta, reikėtų įtraukti konsultanto / supervizoriaus arba kolegų pagalbą. Jie galėtų padėti terapeutui / darbuotojui padirbėti su savo reakcijomis ir atrasti tolesnius darbo būdus. Atsivėrimo karštyje ir po to sekančiame tyrime darbuotojui gali tekti sulaukyti save nuo noro vesti formalią šeimos terapiją. *Pavojus slypi tame, kad mintys apie prievartą tampa fiksuotos, tokiu būdu formuluotės apie šeimos narius tampa ribojančios.*

Į Šeimos institutą buvo atsiųsta šeima dėl fizinės tėvo prievartos posūniui. Po to įvykio tėvas kurį laiką sėdėjo kalėjime. Buvo sunku įtraukti vyrą, kuris man atrodė nepatikus. Iš anksto perskaičiau atvejo užrašus ir supratau detales, kodėl vyras užpuolė savo posūnį. Jis ne be priežasties buvo nepatikus: anksčiau jis buvo tiriamas ir apkaltintas policijos po to, kai pasikalbėjo su terapeutais. Kodėl jis turėtų manimi pasitikėti?

Mėginau su juo pasikalbėti ir supratau, kad iš pirmosios santuokos vyras turi du berniukus. Taigi, visą tą laiką jis nematė ir pasiilgo savo vaikų, įskaitant ir posūnį. Vienu metu pasakiau kažką panašaus:

- „pradedu fiksuotis savo įsivaizdavime apie jus kaip „skriaudiką“ ir galiu matyti jus tik kaip žmogų, kuris skriaudė savo vaiką. Pamiršau, kad esate taip pat žmogus, besijaudinantis dėl savo vaikų ir kad jums jie rūpi. Pamečiau tai iš akių.“

Šis „atsivėrimas“ iš mano pusės neužtušavo agresyvaus šio vyro elgesio, tačiau tai buvo naudinga. Su šiuo vyru galėjome pradėti kurti darbinį aljansą.

Jei kito žmogaus asmenybei tampa pernelyg pamokančiu teisėju, galiu praleisti terapines galimybes. Yra įmanoma dirbti terapiškai, nors galbūt tai nebus „formali“ šeimos terapija, su dauguma klientų, kurie buvo matomi kaip skriaudikai ir priešinasi susitikimui su terapeutu (net jei įstaigos, tokios kaip mūsų, neturi jokių teisinių priemonių priversti dalyvauti susitikimuose).

Kitas pavojus atsivėrimo atvejais - tai fantazija, kad vaikas visuomet turi nemėgti ar nekęsti skriaudiko. Jei terapeutas tiki šia nekintama tiesa, gali atsirasti pseudo-darbinis santykis su vaiku, kuriame izoliuojami sudėtingi vaiko jausmai dėl santykių su skriaudiku. Jei įmanoma, terapeutas turėtų sudaryti vaikui galimybę aptarti prievartos aspektus, o taip pat ir įtaką vaiko santykiams, po to kai jis atsivėrė ir įsikišo valstybė.

Motina ir jos 10 metų duktė atvyko į terapiją po to, kai dešimtmetė buvo skriaudžiama tėvo. Tačiau baudžiamoji byla nebuvo iškelta. Vaikui labai palengvėjo, kai sutikau susitikti atskirai su mama, surasti bylą ir sužinoti, kodėl kaltinimas prieš vaiko tėvą nepavyko.

Motina metais nešiojosi neteisybės jausmą ir vaiką slėgė depresija. Ji nerimavo iš dalies dėl to, kad mama kovoja po šiuo neteisybės debesiu. Kai mama pradėjo pati imtis veiksmų, ne tik ji rado naują tikslą savo gyvenime, bet ir dukros našta sumažėjo. Ji mato, kaip mama meta

iššūkį sprendimui, kuris taip ilgai laikė jas įkalintas. Vėliau duktė jau galėjo kalbėti apie tai, kaip norėjo išlaikyti ryšį su tėčiu, nepaisant to, ką negro jis padarė.

Bendradarbiavimas nereiškia, kad turime sutikti su kliento požiūriu. Tai reiškia įtraukti į darbinis santykius visus su tuo susijusius pasakojimus, kurie padeda pilniau suprasti situaciją, įskaitant ir terapeuto pasiryžimą informuoti klientus apie savo veiksmus ir tam tikrų veiksmų priežastis. Kaip ir aukščiau aprašytu atveju, vaikai gali ir toliau norėti susitikti su skriaudiku, jie nori, kad jų ištikimybė būtų patvirtinta ir suprasta. Atviras šių neretai paslėptų dalykų iškelimas gali būti terapiškas, tokiu būdu pripažįstami sumišę vaiko jausmai.

KLAUSIMAS:

Ar galite terapiškai dirbti su vaikais, kai tuo pačiu turite atlikti ir kitus įstatymo nustatytus vaiko priežiūros vaidmenis?

Apmąstymas: šis klausimas kartais kyla, kuomet darbuotojas jaučia, kad įstatymai riboja terapinę laisvę. Jie tiki, kad nėra kitų efektyvaus darbo galimybių, tik atvejo tikrinimas.

Atsakymas

Vaidmenų ir atsakomybės apibrėžimas

Kai dirbu su vaikais, vadinamais „įstatyminiais atvejais“, vaidmenys visuomet būna aiškiai apibrėžti. Socialinis darbuotojas kartu su manimi jau nuo pat pradžių aktyviai įsijungia į darbą su vaiku. Kartais jis teikia paramą ir stebi šeimą bei dalyvauja šeimos terapijos susitikimuose, įnešdamas savo požiūrį į mūsų darbą. Kai prašoma Šeimos Instituto pagalbos, kartais dėmesys sutelkiamas į galimybių paiešką, siekiant atkurti vaiko santykius su tėvais. Kartais prašoma dirbti su šeima, gerinti tėvystės įgūdžius ir vaiko/tėvų santykius ankstyvose vaikų grąžinimo į namus stadijose.

Bendravimo apibrėžimas

Terapeutas ir socialinis darbuotojas turėtų ne tik išsiaiškinti savo atsakomybės sferas, tačiau ir taisykles, koku būdu bus bendraujama vienas su kitu ir su šeimos nariais. Jei pagrindinės taisyklės aptariamos ir susitariama su dirbančiais specialistais bei šeimos nariais, tai skatina didesnę bendradarbiavimą ir nuramina tėvų baimes, kad už jų nugarų kažkas yra slapta aptarinėjama. Dėl šios priežasties, visas bendravimas tarp terapeuto, šeimos ir įstatyminių darbuotojų yra *atviras*. Kolegoms siunčiami laiškai yra padauginami ir persiunčiami šeimos nariams. Jei man ar kolegoms iškyla neraminantys klausimai, su visais dalyviais aptariama, koku būdu šie klausimai galėtų būti iškeliami į viešumą. Taip būdu išvengiama pavojaus, kad susikurs slaptos sąjungos tarp dirbančių specialistų. Tai nėra lengvas uždavinys, tačiau manau, kad svarbu to siekti, nes bendradarbiavimo nebuvimas dažnai sukelia nepasitikėjimą tarp specialistų ir klientų šeimų. Tokiomis sąlygomis mažai tikėtina, kad bus sukurtas pakankamai saugus kontekstas, reikalingas terapiniam darbui.

Terapija ir/arba kontrolė

Situacijose, kuomet įstatyminiai darbuotojai greta atvejo stebėjimo turi atlikti ir terapinį vaidmenį, visuomet svarbu pasiaiškinti, ką apima kiekviena sritis. Didžiausia klaida – sumenkinti ar neigti įstatymo uždavimus apribojimus. Šeimos dažniausiai nepasitiki, jei esami apribojimai yra ignoruojami. Vietoje to, įstatyminiai darbuotojai turėtų ieškoti kaip esamose sąlygose galima būtų dirbti terapiškai. Dažnai tai reiškia, kad yra kalbama su tėvais ir vaikais, aptariamos detalės, įstatymo institucijos lūkesčiai.

Aiškių ir realių tikslų nustatymas

Iš patirties žinau, kad problemos iškyla kuomet tikslai yra nekonkretūs, tokie kaip „pagerinti šeimos funkcionavimą“ arba „pagerinti bendravimą tarp tėvų ir vaikų“. Tokius tikslus reikia patikslinti taip, kad klientai ir darbuotojai pradėtų dirbti turėdami bendrą supratimą apie esminius dalykus. Kai yra bendradarbiavimas ir darbinis aljansas su šeima, žymiai lengviau atlikti užduotį, bent jau teoriškai!

Kai tarp tėvų ir darbuotojų nėra sutarimo dėl būsimo darbo, būtina aptarti skirtingus požiūrius ir nustatyti, kokie yra šeimos narių tikslai (net jeigu jų tikslas – atrasti būdą, kaip ištrūkti iš įstatymo apribojimų). Toks žingsnis veda prie sąžiningos ir tiesioginės diskusijos. Kuomet sustojama ir pasitikrinama kokia yra įsitraukimo į darbą prasmė, tai leidžia iš naujo apibrėžti tikslus, atverti naujas galimybes bendradarbiavimui. Visa tai turėtų būti daroma ne iš kaltinimo, o iš tyrinėjimo pozicijos. Reikia išsiaiškinti šeimos narių požiūrius į jį situaciją, tame tarpe ir:

- Tai, kaip jie mato įstatymo institucijų poveikį jų gyvenimams ir laisvei;
- Koks jų požiūris į įstatymo institucijos lūkesčius (kad keistųsi jų šeima, gyvenimo būdas);
- Ką jie galvoja apie priemones, kuriomis tie tikslai gali būti pasiekti;
- Ko jie tikisi iš įstatyminių darbuotojų siekiant tų tikslų.

Šie klausimai liečia pačią šeimos *požiūrio į įstatymo institucijas* esmę, padeda sukurti bendradarbiavimo atmosferą ir aiškumą apie tai, kaip turi būti pasiektas uždavinys. Viena šeima, kurios vaikai pateko į Rizikos Registrą (Risk Register), savo darbo pabaigoje atvyko pas mane ir socialinį darbuotoją. Patikrinamojo susitikimo metu tėtis pastebėjo, kad Šeimos Institute susitikimai kartu su socialiniu darbuotoju suteikė jiems jausmą, kad „jie kaip žmonės... ne kalbama iš viršaus, bet ir mus įtraukia į procesą“. Ši citata apibendrina, kaip svarbu sukurti naudingą darbinį procesą, tuo pačiu metu pripažįstant visų dalyvių poreikį turėti apibrėžtus ir pasiekiamus tikslus.

Labiau tikėtina, kad didesnę terapinį potencialą darbe padės sukurti orientacija, pabrėžianti šeimos resursus, tuo pačiu neneigiant jų nesėkmių. Tačiau taip pat naudinga išsiaiškinti ar klientai pritaria terapijos idėjai.

Neseniai vienos konsultacijos su šeima metu tapo aišku, kad nei tėvai, nei kuris nors iš vyresnių vaikų nesutiko su socialinio darbuotojo įvertinimu, kad šeima turi tam tikrų problemų santykiuose. Ypatingai priešinosi prielaidai, kad jauniausiojo vaiko problemas

sukelia vedybiniai sunkumai. Pora įsižeidė dėl darbuotojo kaltinimų ir iškilo grėsmė, kad konsultacija virs mūšio lauku tarp socialinio darbuotojo ir tėvų. Abi pusės skirtingai matė problemos priežastis. Tokiose situacijose geriausia išeitis yra nustoti atkakliai laikytis savo! Situacija tapo labiau valdoma, kuomet darbuotojas ir šeima aptarė kur gi yra „krašutinė riba“, kuomet elgesys būtų toleruojamas ir nepaisant to atitiktų įstatymo autoritetų šiuo atveju keliamus reikalavimus.

Šiuo atveju pati naudingiausia, ir potencialiai labiausiai „terapinė“, pozicija – tai liautis primetinėti taip vadinamą „terapinę“ darbotvarkę šeimai. Vietoje to geriau būti atviriems ir tiesiai kalbėti apie būtinybę stebėti šeimos sugebėjimą susitvarkyti su įstatymo autoritetų reikalavimais.

KLAUSIMAS:

Ar kada nors pavargstate nuo darbo su vaikais?

Apmąstymas: kartais tokius klausimus užduoda kolegos, turintys idealizuotą įsivaizdavimą, kad specialistai neturėtų savo praktikoje patirti nusivylimo.

Atsakymas

Trumpas atsakymas būtų „TAIP“, ir kuomet tai nutinka, tai yra ženklas, kad laikas bent jau padaryti pertraukėlę. Ir šis atsakymas gali būti tolesnės diskusijos pradžia (Wilson, 1998). Kuomet praktikoje ima trūkti įkvėpimo ar krypties, atsiranda nesėkmės ar nuobodulio jausmas, tai rodo, jog reikia kažkokių pokyčių požiūryje į turimą atvejį (ar apskritai darbinę praktiką). Klientai taip pat gali perimti jūsų nuovargio jausmą. Kartais, kuomet užduodamas toks klausimas, klausiantysis turi galvoje kažkokį konkretų atvejį ir jaučiasi pasimetęs, ką gi daryti toliau. Dažnai iškyla bendros temos, susijusios su klausiančiojo įsitraukimu į atvejį – neretai jis gali jaustis šeimos „įspraustas į kampą“ ir prisiėmęs statinį vaidmenį – tampa prižiūrėtoju, saugotoju, palaikytoju ir taip toliau.

Manevringumo trūkumas yra susijęs su dominuojančiomis mintimis, ką kažkas *privalo* daryti ar suteikti šeimai. Jei apsvarstome tokias prielaidas, gali atsiverti naujos perspektyvos, atgimti susidomėjimas darbu. Štai keletas klausimų pavargusiam darbuotojui:

- Įsivaizduoti, ką klientas galvoja apie jo nuovargio jausmą;
- *Arba* įsivaizduoti, ką klientas galvoja apie tuos terapijos tikslus, kuriuos nustatė darbuotojas;
- *Arba* įsivaizduoti, ką klientas nori išsaugoti, nesutikdamas su darbuotojo nustatytais tikslais.

Tokie klausimai leidžia pavargusiam darbuotojui atsidurti kitoje terapinės sistemos pozicijoje – šiuo atveju, įsivaizduojant santykius iš kito žmogaus perspektyvos.

Institucijos spaudimas

Tam tikrose situacijose (tarkime, kuomet darbuotojai yra nuolat pavargę dirbdami su vaikais) galima patyrinti ir patį darbinį kontekstą – koks yra darbo krūvis, atkreipti dėmesį į nerealistinius institucijos tikslus ar personalo trūkumą. Tokiu atveju nuovargis gali būti suvokiamas kaip asmeninė ar profesinė nesėkmė, kai iš tiesų įtampą daugiausiai kelia organizacinės institucijos problemos. Vien jau to suvokimas gali padėti kai kuriems darbuotojams išvengti savęs kaltinimo bei priekaištų ir paskatinti veiksmus, susijusius su institucijos keliamais sunkumais.

KLAUSIMAS:

Ką darote, kai vaikas neatsakinėja į klausimus?

Apmąstymas: kai girdžiu šį klausimą, svarstau galbūt kolega tiki, kad tinkamos technikos pritaikymas efektyviai išspręstų šią problemą. Visgi neretai klausiantysis būna įsikibęs minties, kad vaikai *turėtų* kalbėti, ir dar daugiau, kad reiktų „nuplauti“ tą diskomfortą, kuris jaučiamas, jei vaikas neatsako.

Atsakymas

Nustokite klausinėti. Dažniausia priežastis, kai vaikas nekalba – kad specialistui nepavyko sukurti pakankamai saugios aplinkos. Tuomet tai yra signalas, jog reikia prisiminti kaip sumažinti vaiko baimes kalbant su jumis.

Kas dar gali būti, jei vaikas neatsakinėja į klausimus - tai galbūt jis jų nesupranta! Klausimai gali būti pernelyg sudėtingi ar netinkami pagal amžių, versti vaiką daryti neįmanomus pasirinkimus ar siūlyti pozicijas, kurios įžeistų kitus šeimos narius. Vaikai labai jautrūs lojalumui šeimoje ir specialistai, pernelyg dažnai naudojantys cirkuliarinius/refleksyvius klausimus, daugiau naudos gali gauti palaikydami paprastą tiesioginį pokalbį – naudodami daugiau teiginių, žaidimo priemonių, papasakodami trumpą anekdotą, pakeisdami pokalbio fokusą ar kalbėdami su kitais šeimos nariais.

Jei klausimus užduosite kitiems šeimos nariams, tai padės vaikams nebesijausti taikinio centre. „Spėjimo klausimai“, užduodami šeimos nariams – dar vienas būdas įtraukti vaiką į procesą, nesutelkiant į jį tiesioginio dėmesio. Pavyzdžiui: „Jei paklausčiau tavo brolio, dėl ko jis labiausiai nerimauja, kaip manai, ką jis atsakytų?“ O paskui galima sugrįžti prie vaiko ir paklausti, ar jis sutinka su kito požiūriu.

Kaip aprašyta ankstesniuose skyriuose, naudingiausia technika, mano nuomone, yra leisti kalbėti ir klausytis – arba nekalbėti ir nesiklausyti. Tai daugumos atvejų esminė taisyklė. Tokiu būdu vaiko „nesutikimas“ yra galimas ir priimtinas.

Ir galiausiai, jei vaiko tylėjimas susijęs su baime išsakyti savo nuomonę kitų šeimos narių akivaizdoje, galbūt verta susitarti dėl individualaus susitikimo ir patikrinti šią prielaidą.

KLAUSIMAS:

Ką darote, kuomet tėvai į šeimos terapijos susitikimą ateina su vaiku, tačiau sako, kad vaikui reikia individualios psichoterapijos ir patys tėvai nejaučia, kad jiems reikėtų įsitraukti į šį procesą?

Apmąstymas: tokie klausimai dažniausiai užduodami kuomet terapeutas jaučiasi įspraustas į kampą ir nesugeba susitvarkyti su tėvų įsitikinimu, kad yra tik vienas pagalbos būdas.

Atsakymas

Užduotis yra atrasti būdus kaip prisijungti prie tėvų rūpesčio dėl vaiko ir vėlesnėse stadijose vėl sugrįžti prie klausimo apie darbo metodą. Svarbu pripažinti tėvų norus, kad su jų vaiku būtų dirbama individualiai. Dažniausiai pradedu klausdamas tėvų apie jų vaiko poreikius ir prašau detaliai papasakoti apie jo sunkumus. Jei tėvai tvirtai įsitikinę, kad vaiko problemos su jais nesusijusios, būtų didžiausia klaida mėginti įtikinti, kad jie yra to priežastimi.

Jei terapeutas perduoda mintį, kad šeimos nariai gali būti *resursu* vienas kitam ir terapeutui, tėvai *gali* labiau įsitraukti į tiesioginį darbą susitikimų metu. Tačiau jei toks požiūris jų neįtraukia, visgi galima užmegzti ryšį su vaiku, ir tai taip pat suteikia pakankamai erdvės veikimui. Pavyzdžiui, priklausomai nuo vaiko amžiaus, su juo galima kalbėtis apie tai, ką jis galvoja apie situaciją. Su vyresniais vaikais, kurie piktinasi, kad juos atveda pas terapeutą, galime susitikti individualiai – tai galimybė išgirsti vaiko požiūrį. Tai neutralizuoja vaiko baimę, kad kažkas jį tyrinės ar bus primetami kitų požiūriai į situaciją. Taip galima susikurti erdvę pokalbiui su vaiku ir aptarti kaip ir ką jis turėtų atsakyti tėvams apie susitikimus: „Kaip tu manai, kodėl tėvai nori, kad tu lankytumeisi pas terapeutą?“

KLAUSIMAS:

Ką darote, jei jaučiate, kad vaiko problema yra sunki asmeniškai, kaip pavyzdžiui, darbas su mirtina liga sergančiu vaiku?

Apmąstymas: manau, tai klausiančiojo kvietimas pripažinti, kiek sunkių išgyvenimų galime patirti dirbdami su vaikais. Kartais vaikai gali sukelti skausmingus mūsų pačių vaikystės prisiminimus. Jei šį klausimą iškeliamo į viešumą, tai leidžia pamatyti esamas povandenines sroves.

Atsakymas

Mano patirtyje, jei vaiko situacija kelia sunkius išgyvenimus, man reikia aptarti šią reakciją su kolega konsultantu ir patyrinėti kaip mano įsitikinimai siejasi su atvejo aplinkybėmis. Tam tikrose situacijose terapeutas yra pajėgus aptarti šį sunkumą kartu su klientais – kaip sisteminį fenomeną, o ne tiesiog terapeuto funkciją. Darbas su mirtinomis ligomis - skausminga sritis daugeliui specialistų, kelianti klausimus apie mūsų pačių mirtingumą ir gyvenimo kokybę, kartais kelianti baimę dėl mūsų pačių vaikų mirtingumo. Jei terapeutui kylantys sunkūs jausmai yra pripažįstami ir neužvaldo kliento ar jo paties, tuomet su tuo galima dirbti šeimos terapijos kontekste. Terapeutas padeda pripažinti, kad sunkūs jausmai ir mirtinos ligos įtaka yra realybė, su kuria reikia gyventi, ir

kartais tai sukelia labai stiprius liūdesio ar kitus sunkius jausmus visiems, kurie su tuo susiję. O kartais tie jausmai atsitraukia tiek, kad ima dominuoti kitos gyvenimo pusės. Kaip kiekvienas šeimos narys susiduria su šiuo klausimu – gyvenimu su mirtina liga?

Dažnai po šiuo klausimu slypi prielaida, kad terapeutas turi sugebėti efektyviai dirbti su visomis problemomis, su kuriomis susiduria. Mano nuomone, vienas tinkamas atsakymas – tai nuspręsti nebetęsti darbo tais atvejais, kuomet specialistui kyla pernelyg stiprūs, paraližuojantys išgyvenimai.

KLAUSIMAS:

Jūsų prašo įvertinti vaiko situaciją ir sudaryti ataskaitą teismui. Jūsų nuomone, vaiko problemas sukelia po skyrybų tebesitęsiantis tėvų konfliktas. Ką galite daryti? Tėvai nenori pagalbos sprendžiant jų konfliktą, o to pasekoje pakenkiama vaikui.

Apmąstymas: Mano širdis apmiršta išgirdus tokį klausimą. Galbūt klausiantįjį erzina akivaizdus tėvų nuovokumo trūkumas ir jis mato, kad tėvų tarpusavio kova gali pakenkti emociniam vaikų gyvenimui. Tokia pozicija kartais sukelia beviltiškumo jausmą.

Atsakymas

Kuomet nėra noro ar galimybės dirbti su tėvais ir mažai tikimybės, kad jie norės įsitraukti į procesą, šeimos terapeutas gali nuspręsti iš viso nebesiūlyti paslaugos. Tačiau gali būti, kad specialistas nuspręš nepasiduoti ir priims šį iššūkį, mėgindamas parodyti tėvams, kaip tarp jų esanti kova apakino abu ir dėl to nukentėjo vaikas. Aš netikiu, kad tebesitęsiant konfliktui tėvai galvoja, jog vaikas yra apsaugotas nuo jų ginčų.

Mano nuomone, nėra nei pakankama nei etiška tokiomis aplinkybėmis dirbti individualiai terapiškai su vaiku. Nes tuomet atrodo, tarsi jų sunkumai nėra situaciniai. Vaiko nelaimingumas, atsiradęs dėl nuolatinės tėvų kovos, turėtų būti aptariamasis susiejus su esama situacija, neatskiriant to. Visgi terapeutai susiduria su dilema. Viena vertus, problemos „priežastis“ matoma kaip išorinė vaikui, nepriklausanti nuo tiesioginės jo įtakos. Tačiau kita vertus, kai kurie gali neatsisipirti norui pamėginti būti naudingais.

Viena galimybė – pasiūlyti laikas nuo laiko susitikti su vaiku, nes *jis turi išverti pikty ginčų tarp tėvų padarinius*. Terapija leidžia vaikui atsikvėpti nuo tėvų. Tai gali būti daroma tik tuo atveju, jei *viešai* įvardinama kaip vienintelė priežastis, kodėl reikėtų susitikti su vaiku. Susitikimai pasiūlomi vaikui, nes *tėvai turi problemą, kurioje vaikas jaučiasi ignoruojamas*. Gali būti pabrėžiama, kad vaiko kančia tęsis tol, kol *tėvai pagaliau sugebės tokiu būdu suvaldyti savo nuoskaudas, kad vaikas nebekentės*. Tokia strategija skatina tėvus suvokti, kad šioje keblioje situacijoje reikia jų pagalbos. Tačiau visgi tai rizikinga strategija!

Tačiau teismo pareigūnai nuolat susiduria su situacijomis, kuomet šeimos nenori įsileisti jokios terapeutų ar konsultantų intervencijos. Tad šis klausimas sukelia ir bejėgiškumo jausmą,

kuomet mėginama pagerinti sąlygas vaikams, patekusiems į tėvų karų ugnį. Ir pats pareigūnas tokiu pat būdu gali pakliūti į kovą, palaikydamas vaiko pusę. Kartais, kuomet nėra jokio kito balso, toks priešiškas tėvams vaidmuo yra labai tinkamas.

KLAUSIMAS:

Kaip dirbate su kultūrų skirtumais, kuomet su vaiku susitinkate tėvų akivaizdoje?

Apmąstymas: Visiems specialistams tai labai svarbus pamąstymas. Neretai kartu su šiuo klausimu yra ir rūpestis, kaipgi reikėtų teisingai dirbti, ypač su šeimomis, kurių kultūrinis pagrindas labai skiriasi nuo paties terapeuto. Mano patirtis rodo, kad dažnai tai gali varžyti specialistą. Susirūpinęs tuo, kad nepadarytų jokių klaidų, politiškai netikslių pasisakymų, terapeutas žaidžia saugiai, tokiu būdu suvaržydamas savo gebėjimą būti spontanišku. Ir visa tai todėl, kad bijo pažeisti kažkokias kultūrinės normas, apie kurias nieko neišmano.

Atsakymas

Tam tikrais atžvilgiais sąveika tarp terapeuto ir šeimos yra sąveika tarp kultūrų. Manau, kad mano kultūra, rasė ir visuomenės klasė formuoja mano buvimą su šeimomis. Esu baltasis Škotijos terapeutas vyras. Kaip mano sąveikos su šeimomis skirsis nuo, tarkim, juodaodžio Afrikos-Karibų regiono terapeuto, dirbančio su to paties regiono šeimomis? Esame ribojami savo kultūrinių savitumų, ir yra svarbu be jokių gudrybių ir kvailysčių tiesiog pripažinti kultūrinius skirtumus. Neįmanoma pervertinti kaip svarbu yra atkreipti dėmesį į tai, kaip tėvai sąveikauja su savo vaikais ir kokio elgesio jie tikisi iš manęs kaip iš terapeuto. Jei manau, kad tėvai yra tarsi saugotojai vartų į šeimos kultūrą ir galinčių mane tenai įleisti, paprastai naudinga užmegzti ryšį. Tačiau nemanau, kad būtina būti įvairių kultūrų ekspertu. Nors kai kas galbūt nori išmokti papročių ir skirtingų bendravimo stilių, būdingų skirtingų miestų kultūroms, tačiau tai gali tapti ir spąstais, jei pernelyg remsimės kultūriniais stereotipais.

Politiniai, socialiniai ir rasiniai veiksniai įtakoja tai, koku būdu šeima pateikia savo problemas: ar jie patyrė rasizmą, sektantizmą ar socialinę diskriminaciją. Ir bet kuriuo atveju naudinga, jei terapeutas mėgina suprasti būtent tos šeimos patyrimą, kaip paveikė šios platesnės kultūrinės ir politinės jėgos. Neseniai Šiaurės Airijoje dėščiau kursą, kurio metu dalyviai vaidmenų žaidimo pagalba norėjo suprasti, kokią įtaką daro sektų skirtumai ir konfliktai protestantų ir katalikų šeimose. Pateikdami savo apmąstymus, dalyviai pastebėjo kaip sudėtinga, jei apskritai įmanoma, aptarinėti religinius skirtumus tarp terapeuto ir šeimos, ir tarp šeimos narių. Būtent dėl kultūrinių elgesio normų, nes tokiose aplinkybėse tokios diskusijos nėra dažnos. Atkreipdami dėmesį į mūsų kultūrinį pagrindą, galime pastebėti kaip visa tai mus įtakoja ir riboja. Tačiau tai lengviau pasakyti, nei padaryti, kaip iliustruoja ir toliau pateikiamas pavyzdys.

Viena 10 metų mergaitė paprašė atskiro susitikimo su manimi. Buvo įvykę jau keletas susitikimų su šeima, kur dalyvavo jos mama – baltoji moteris iš Velso, ir trys seserys. Jos tėvas prieš šešis mėnesius nusižudė, ir iš pokalbio su mama supratau, kad jis buvo juodaodis Afrikos-Karibų regiono musulmonas. Mergaitė, kaip ir jos seserys, buvo šviesiaodė. Kai

atvyko į individualų susitikimą, mėginau šeimos piešinio pagalba patyrinti visas skirtingas „spalvas“ jos giminėje. Mergaitė pradėjo kalbėti tiek apie savo juodąją, tiek apie baltąją savastį. Ji buvo baltaodė, tačiau dalis jos identiteto susiformavo dėka Afrikos-Karibų regiono kilmės tėvo. Tą dalį ji labai norėjo apsaugoti, tačiau visgi jai reikėjo išraiškos.

Šiuo atveju turtingesnio vaiko identiteto pripažinimas atnešė naudos, tapo labai įdomia terapijos proceso dalimi. Manau, jei nebūčiau sąmoningai sutelkęs dėmesį į rasės ir identiteto formavimosi svarbą, mano sąveika su šia mergaite būtų žymiai skurdesnė.

APIBENDRINIMAS

Šie bei kiti klausimai charakterizuoja pagrindinius specialistų rūpesčius, kuomet tiesioginiame darbe su vaikais susiduriama su apribojimais. Tai gali būti *išoriniai* sunkumai, – kaip „priverstiniai“ klientai, arba *vidiniai* sunkumai, su kuriais susiduriama tobulinant sugebėjimus ar mėginant efektyviai dirbti su vaikais.

Ir galiausiai, klausimai rodo kokia naudinga yra sisteminiu požiūriu grindžiama, refleksyvi praktika. Čia dėmesys kreipiamas į kiekvieno mūsų organizacijos, kompetencijos, asmeninės bei profesinės patirties galimybes ir apribojimus. Šio skyriaus tikslas buvo pateikti mintį apie bendradarbiavimą – kad tai naudinga orientacinė pozicija. Pirmenybė teikiama atvirumui bendravime - tai gali labiau įtraukti į procesą net labiausiai besipriešinančius ar priverstinius klientus. Toliau sekančiame skyriuje kalbama apie vaikų požiūrius į terapeutus ir terapiją. Tai svarbios žinutės, rodančios kaip galime pasimokyti iš jaunų žmonių, kuomet stengiamės jiems padėti.

Vaikų požiūriai

Šiuo metu Šeimos Institute vykdomas tyrimas – tai projektas, kurio metu vaikai ir tėvai kviečiami išsakyti savo požiūrius apie buvusią terapinę patirtį. Kol kas projektas tik pradinėje stadijoje. Toliau pateikiu keletą ištraukų iš pokalbių su vaikais ir jų tėvais.

SIMONAS, šiuo metu 17 metų, į Institutą atvyko prieš ketverius metus. Pokalbyje jis išsakė savo nuomonę:

„Iš pradžių nekenčiau. Nenorėjau eiti į Institutą. Bet kai čia atvykau, viskas buvo tvarkoj. Tai visai ne taip, kaip įsivaizduoji pagal televiziją – vien tik kalbėjimas. Čia buvo visokių dalykų mišinys, kaip tada kai rašiau laišką savo tėčiui – tą, kurio neišsiunčiau – na, apie tuos klausimus, kurių negaliu jo paklausti.“

Vėliau, paklaustas apie šeimos susitikimus, jis pasakė:

„Tai nebuvo tiesiog kad aš turiu problemą. Kiekvienas turėjo savo nuomonę apie tai ir reikėjo klausytis. Šeimos susitikimai yra gerai, nes gali išgirsti, ką kiekvienas turi pasakyti ir pats išsipasakoti. Bet labiausiai prisimenu tą kartą, kai nuėjau už ekrano stebėti kaip mano sesuo kalbasi su kitu terapeutu. Buvo gerai, nes galėjai girdėti, ką ji nori pasakyti, ir nebebuvo noro nueiti ir su ja ginčytis. Manau, terapeutui kartais reikia susitikti atskirai su tėvais, nes jie tau [terapeutui] gali pasakyti visokius dalykus ir nesijausti sutrikę. Kai ateidavome vieni, galėjome sakyti tai, ko negalėjome pasakyti tėvų akivaizdoje.“

STIVENAS, dabar jau 16 metų, pasiūlė:

„Būtų buvę geriau, jei pirmiausia būtume pažaidę kokį nors žaidimą, pavyzdžiui, „Gyvenimo žaidimą“ arba šaškėmis – kad geriau pažinčiau terapeutą.“

BETANA, 12 metų, prieš 18 mėnesių atvyko su savo mama. Ateidama į dabartinį pokalbį, mergaitė atsinešė savo pokyčio per paskutiniuosius metus antologiją. (Tai buvo dalis mokyklos baigimo projekto.) Man ji perskaitė:

„1995-ieji buvo siaubingi metai. Mama nusiuntė mane pas konsultantą, kuris buvo visai naudingas. Bet labiausiai man padėjo, kai sutikau Džuliją, savo mokyklos draugę. Ji buvo visiškai tokia pati kaip aš, todėl galėjau su ja kalbėtis.“ [Džulijos problemos buvo labai panašios į Betanos.]

Tyrime apie vaikų požiūrius į psichoterapiją Stith ir kt. (1996) taip pat pastebi, kad naudingiausia vaikams pasirodė pokalbio ir veiksmo/žaidimo kombinacija, o taip pat ir terapeuto empatiškumas ir draugiškumas.

Terapeuto vaidmuo taip pat labai svarbus kuriant gerą darbinį aljansą su tėvais.

VERONIKA, jauna ketverių metų Bilio mama, atsivedė sūnų dėl jo naktinių košmarų. Ji pastebėjo:

„Žinau, kad terapija pradėjo veikti, nes Bilis pradėjo geriau miegoti. Suvokiau, kad yra kitų problemų, su kuriomis reikia susitvarkyti gyvenime. Bet jei Bilio košmarai nebūtų priimti rimtai kaip pagrindinė problema, būčiau jautysis perkrauta. Kitur, kur lankiausi, vertė mane jaustis kalta, tarsi tai būtų tik mano vienos kaltė. „Dalykinių susitikimų“ metu terapeutai atvėrė man daug daugiau. Jaučiau, kad mano nuomonė gerbiama.“²

JOANA IR FILIPAS, prieš tris metus atsiuntę savo sūnius, išsakė:

„Nereikia kiekvieną kartą būti įsitraukus. Terapeutas nuolat informuoja, kaip vyksta darbas. Berniukams reikėjo atrasti kai kuriuos jiems svarbius dalykus. Mes būtume metų metus stengęsi tą padaryti. Atrodo, jie atrado visa tai atvykdami į Institutą... tai bendros pastangos. Socialinis darbuotojas ir mokykla – mes buvome komanda.“

PETERIS IR PAULIUS (kuris pirmą kartą panaudojo miniatiūrinių skulptūrėlių žaidimą kaštonais – skaitykite penktame skyriuje), praėjus trejiems metams po to, kai darbas su jais baigėsi, atvyko į pokalbį. Su jais kalbėjosi mano kolega Sue Jones:

SJ: „Kas buvo naudinga atvykstant čia? Kas padėjo, kad įvyktų pasikeitimai?“

Peteris: „Piešiniai ir kaštonai, vaizduojantys mus pačius.“

Paulius: „... padėjo mums suprasti. Tokie dalykai... ir kaštonai [juokiasi].“

SJ: „Ką padarėte su kaštonais?“

Peteris: „Mes pešėmės. Kaštonai padėjo tai suprasti. Jis metė savo kaštoną į manąjį! Mes dar piešėm savo šeimas ir tai padėjo.“

Paulius: „Po to mes galėjome vienas su kitu apie tai kalbėtis. Mes ir toliau pešėmės, bet kaip pešasi broliai. Po susitikimų aš suvokiau, kad negaliu jo pakeisti. Tada iš karto supratau, kad jis mano brolis, ir visai nenoriu jo sužeisti.“

SJ: „Jei sutiktumėte jaunuolius, išgyvenančius sunkų laikotarpį ir ketinančius čia ateiti – ką jiems pasakytumėt?“

Peteris: „Tai ne tik kalbėjimas. Tu darai ir kitus dalykus, kaip pavyzdžiui, atsineši šeimos fotografijas, ir su jomis lygiai taip pat kalbiesi.“

Paulius: „Jautiesi lyg namie, kai kalbi su kažkuo, kuo pasitiki... jei duočiau kam nors patarimą, tai daug nepasakyčiau. Pasakyčiau, kad iš dalies tai įdomu, iš dalies nuobodu... Bet leisčiau jiems patiems tai išsiaiškinti.“

² Veronika stebėjo mano darbą su jos sūnumi (pro vienaspusį veidrodį) ir buvo prašoma pakomentuoti mano su Biliu žaidimą ir pokalbį. Sekančio „dalykinio susitikimo“ metu išsaciau jai savo įspūdį apie mūsų žaidimą ir mes palyginome abiejų pastebėjimus. Paaiškinau jai, ką stengiausi pasiekti ir ką galiu pasiūlyti siekiant padėti sūnui namuose. Dalykinis susitikimas padeda sukurti kontekstą – idėjų vystymui, patarimams. Tokiu būdu su tėvais nėra kalbama iš aukšto.

Nors šiems jaunuoliams patirtis buvo labai naudinga, tačiau svarbu išgirsti ir tuos vaikus, kuriems teikiamos paslaugos nedavė naudos. Būtent į tai ir kreipsime dėmesį sekančiame tyrime.

Paprastai kuomet tėvai yra įsitraukę į procesą, vaikai sutinka ar bent jau sudalyvauja keletose susitikimų. Jei terapeutas pernelyg atlaidus ir prieštaraujantiems vaikams suteikia galimybę išvengt susitikimų, paprastai tai priimama išskėstomis rankomis. Kai nepaisant vaiko entuziazmo trūkumo, aiškiai pasakome, kad vėl norime jį pamatyti, neretai tai būna daug efektyviau nei palikti šį sprendimą vien tik pačiam jaunam žmogui. Terapeutas, perskaitydamas „tarp eilučių“, turi pastebėti, kuomet vaikas išoriškai protestuoja, tačiau „slaptai“ jam šie susitikimai yra naudingi.

Mūsų tyrime apklausti vaikai, jaunuoliai ir jų tėvai, atrodo, patvirtino, kad geriausiai veikia toks darbo stilius, kuomet „nekalbama iš viršaus“. Terapeutai gali panaudoti savo kompetenciją nesukeldami žmonėms jausmo, kad jie yra nesėkmingi. Bendradarbiavimo stilius ir į vaiką orientuota praktika terapeutui leidžia priartėti prie kiekvieno įmanomo resurso tame, ką jis žino, ir būti kukliam tame, ko nežino.

Pastabos

Bliuzo grupėje groju gitara, ir turime agentą, per kurį priimame užsakymus. Vieną vakarą jis surengė mums koncertą Pietų Velso klube. Kai atvykome susidėlioti instrumentus, iš besirenkančios publikos supratau, kad bliuzas nėra jų mėgstamiausia muzika. Kaip ten bebūtų, labai nervindamiesi pradėjome pirmąjį savo kūrinį, kuriam plojo mūsų grupės draugai. Nebeliko nieko kita, tik tęsti tai, ką buvome suplanavę ir visa kita palikti Dievo valiai.

Norint improvizuoti grojant, reikalingas tam tikras ryšys su publika. Ypač kuomet grojamas bliuzas. Forma iš esmės yra labai paprasta, ir daugiausia tai, kas grojama, reikia „pajausti“.

Tai, ką jatau, buvo stiprėjantis baimės ir pykinimo jausmas. Tikrąja ta žodžio prasme grojau saugiai. Grojau natas ir frazes, kurios neleistų man rizikuoti. Grojau tai, ką mokėjau ir galėjau pasitikėti, kad nesuklysiu. Tai buvo vienas ilgiausių koncertų mano gyvenime. Mūsų grupė buvo netinkamoje vietoje netinkamu metu. Nuo scenos nulipome visiškoje tyloje.

Šia knyga stengiuosi padrąsinti terapeutus/specialistus eksperimentuoti. Darbas su vaikais gali kelti daug iššūkių, tad yra pagunda pasitikėti tuo, ką jau darėme anksčiau, kuomet susidurdavome su panašiais sunkumais. Bet jei taip darysime, mūsų darbas gali sustingti ir nebeteikti įkvėpimo. Tikiuosi, kad šios knygos puslapiuose atrasite idėjų, uždegsiančių jūsų vaizduotę, kviečiančių improvizuoti (savo teorijos/ struktūros rėmuose), praplėsti savo pasirinkimų repertuarą.

Jei mūsų grupė būtų galėjusi sugroti Franko Sinatros ar Perry Como kūrinius, esu tikras, mums būtų pasisekę. (Kitu atveju galėtume atleisti agentą!) Deja, pernelyg stipriai neatitiko mūsų grojama muzika ir klausytojų lūkesčiai. Kai pernelyg mylime tai, koku būdu darome dalykus, prarandame galimybes pamėginti kažką kitoniško. Tikiuosi, nuspręsite, kad rizikuoti verta, net jei tai reikštų sugroti atsitiktinę „bum“ natą.

Priedai

Šiame priede bendrais bruožais kalbama apie mokymosi pratimų galimybes. Jie padės skaitytojui susipažinti su tekste minimomis praktikomis ir paskatins būti jautresniems vaiko nuomonei.

PRATIMAI, SUTELKIANČIUS DĖMESĮ Į TERAPEUTO SAVASTĮ

Asmeninių vertybių ir terapinio pagrindo įtakos tyrinėjimas

Gali būti naudinga patyrinėti turimą teorinį pagrindą ir prielaidas apie tai, kaip turėtų funkcionuoti šeimos. Naudinga – nes potencialiai tai gali būti žalinga, jei tapsime pernelyg dideli moralistai dėl to, kaip šeimose turėtų būti elgiamasi su vaikais. Šis pratimas padeda specialistui žengti žingsnį į šoną nuo tokių prielaidų ir patyrinėti jų įtaką turimai praktikai.

Pratimą galima atlikti poromis. Kiekvienas dalyvis po penkias minutes kalba, išsakydami turimus asmeninius įsitikinimus, tokius kaip:

- Vaikai turi būti laisvi.
- Tėvai turėtų užtikrinti, kad yra atsakingi už savo vaikus, kol jiems sukaks 18 metų.
- Ankstyvos vaikystės patyrimas palieka randą visam vaiko gyvenimui.
- Vaikus reikia apsaugoti nuo bet kokio suaugusiųjų konflikto.
- Vaikai jau ankstyvame amžiuje turi suvokti, koks sunkus gali būti gyvenimas.

Toliau poroje kiekvienas išsako savo nuomonę, kaip stipriai tos prielaidos įsitvirtinusios, kuomet toks tendencingumas jų praktikoje sukėlė sunkumų. Tai gali būti naudingas pratimas, ypač kuomet ilgą laiką tokiomis prielaidomis nebuvo suabejota, jos turėjo absoliučios tiesos statusą.

Vaikystės problemas kontekstas

Šis pratimas padeda specialistams apmąstyti kokiu būdu vaikystės problema formavosi kitų svarbių santykių kontekste.

1. Prisiminkite laiką savo vaikystėje, kuomet patyrėte kažką, ką pavadintumėte problema. Ar galite prisiminti jausmus, susijusius su problemos turėjimu? Galbūt jautėtės kaltas, kad darote kažką ne taip – sudaužėte langą, pavogėte kažką iš parduotuvės. O gal jūsų problemos buvo susijusios su šeimos įvykiu, tokiu kaip giminaičio mirtis ar tėvų skyrybos. Arba galbūt jums nutiko kažkas dėl tėvų ar kito suaugusiojo veiksmų. Gal stebėjote kaip pykstasi tėvai. Kaip apibūdinote šią problemą? Kaip ja buvo rūpinamasi? Ar buvote paliktas

išsikapanoti pats vienas, ar buvo kažkas, kas sugebėjo išgirsti jūsų pasakojimą ir padėti suprasti ir pasimokyti iš to, kas vyksta?

Tai, kaip pateikiama problema, nėra tik mūsų pačių apibūdinimai, jie įgauna prasmę ir apibūdinimus ir iš išorės. Kaip jūsų problemą apibūdino kiti ir kaip į ją atkreipė dėmesį (jei išvis atkreipė)? Kas prisidėjo prie sėkmingo problemos sprendimo arba kaip tik didesnio jos įsiskaidymo?

2. Apsvarstę aukščiau pateiktus klausimus, pasikalbėkite su kolega apie jų įtaką jūsų požiūriui į vaikystės problemą. Aptarkite, ar jūsų požiūris kaip nors pasikeitė atsakinėjant ir galvojant apie klausimus.
3. Toliau galite apsvaistyti kaip visa tai susieti su jūsų praktika, ypač jei pasirinksite atvejį, kuriame vaiko problemos apibūdinamos daugiausiai tokiais terminais, kuriais problema individualizuojama ir patalpinama „viduje“ vaiko.

Asmeninių scenarijų apie vaikystę tyrinėjimas naudojant genogramą

Šis pratimas pasirodė naudingas apmokant šeimos terapeutus. Genograma leidžia stebėti santykius „tarsi“ iš šalies, matyti kaip pasikartojantys bruožai atrodo trijų kartų perspektyvoje. Šiam pratimui svarbu pasirinkti patikimą kolegą, kad galėtumėte dirbti saugiame kontekste.

Porose paeiliui pristatykite savo genogramą ir patyrimėkite su vaikyste susijusias temas, tokias kaip vaiko priežiūra, disciplina, meilės davimas ir gavimas, susidūrimas su netektimi ir jos išgyvenimas vaikystėje, efektyvios ir neefektyvios problemų sprendimo formos, draugystės vieta.

Paskui vaikystės prisiminimus galima palyginti diskusijoje su kolega ir pamąstyti, kokie vaikystės „scenarijai“ suteikia jums resursų praktikoje. Taip pat kaip tie scenarijai buvo pakeisti ar pataisyti suaugusiojo gyvenime.

Kaip genogramos variaciją vietoje šeimos medžio piešimo galima naudoti miniatiūrinių skulptūrėlių techniką.

INSTITUCIJOS NUOSTATOS IR DARBAS SU VAIKAIS

Pratimai, sutelkiantys dėmesį į specialisto darbo kontekstą, padeda atpažinti kiekvienos aplinkos turimas galimybes ir apribojimus. Pratimas taip pat gali padėti atpažinti kaip individualūs specialisto požiūriai yra formuojami veikiančių formalių (ir neformalių) institucijos jėgų.

Pratimas atliekamas porose. Pirmoje dalyje aiškinamos institucijos nuostatos, o antroje – jų įtaka individualiam specialistui. Po 10 minučių apmąstymų, aptarkite savo pastebėjimus su kolega.

PIRMA DALIS:

- Kokios teorijos laikosi jūsų institucija dėl darbo su vaikais?
- Kokios idėjos apie vaikus ir vaikystę dominuoja jūsų institucijoje? Pavyzdžiui:
 - *Ar vaikai matomi kaip nekaltos blogo tėvų auklėjimo aukos?*
 - *Ar specialistai skatinami gelbėti vaikus, net kuomet jiems galbūt to nereikia?*
 - *Ar kolegos specialistai laiko save tėvų mokytojais arba pateisina save, duodami vaikams koreguojančias veiklas tam, kad kompensuotų tėvų trūkumą?*
 - *Ar yra kokios nors įsitvirtinusi nuomonė apie vaikų poreikius? O gal yra abejonių dėl efektyviausių darbo su vaikais būdų?*

ANTRA DALIS:

Apsvarstykite, kaip institucijos įsitikinimai įtakoja jūsų darbą su vaikais. Kai kurios institucijos orientuotos pagrinde į diagnozavimą, pavadinimo suteikimą ir problemos apibūdinimą – kas gali būti labai naudinga kuriant gaires vaikų sutrikimų gydymui. Toks požiūris gali padėti nusiraminti. Tačiau kitiems atrodo, kad šis procesas pernelyg frigidiskai klasifikuoja vaikus, ir santykiai tarp kliento ir specialisto tampa santykiais tarp gavėjo ir eksperto, patarimų davėjo ar instruktoriaus. Kurioje vietoje tarp šių požiūrių būtų jūsų institucija?

DĖMESYS TECHNIKAI

Šie pratimai skirti pagelbėti terapeutui susitelkti į tai, ką simbolizuoja ir kokią reikšmę turi elgesys, kuomet jis apibūdinamas kaip ritualo dalis. Jie analizuoja įvairias sudedamąsias ritualų dalis, kurias galima panaudoti terapiniuose ritualuose su vaikais ir šeimomis.

Terapiniai ritualai

Prisiminkite įvykį iš savo vaikystės, kuris vaizduotų svarbų jūsų gyvenimo ritualą. Tai gali būti gimtadienio šventė, dalyvavimas laidotuvėse, kokia nors šeimos tradicija ar kitas įvykis gyvenime, kaip pavyzdžiui, mokyklos pradžia. Šis pratimas tyrinėja kaip jūsų šeimoje buvo naudojami ritualai. Išskirkite toliau pateikiamus ritualo aspektus (ritualo „komponentų“ atpažinimas gali padėti formuoti ritualus su šeimomis ir vaikais jūsų darbe):

- Kokios buvo sudedamosios ritualo dalys?

- Ar buvo specialus laikas, vieta, elgesys (ar pasikartojantis elgesys), ypatingas susėdimas, muzika, maistas?
- Kokie simboliai buvo naudojami (pvz., gimtadienio tortas, žvakės)?
- Kaip reikėjo elgtis valgant ypatingą maistą?
- Ką reiškė sėdėjimas greta tam tikrų šeimos narių?

Čia ir dabar ritualai

Prisiminkite ritualus dabartiniame savo šeimos gyvenime, susijusius su vaikais. Kaip galima būtų juos palyginti su tais, kurie buvo kai jūs buvote vaikas (tarkime,ėjimo miegoti ritualai)? Naudokite tą patį aukščiau pateiktą sudedamųjų dalių sąrašą ir apibūdinkite jūsų gyvenimo ritualų prasmes.

Keletą minučių skirkite pamąstymui apie atvejį vaiko, su kuriuo dabar dirbate. Pagalvokite, kaip galima būtų įpinti terapinio ritualo aspektus.

- Kokias galimas kliūtis matote mėginant pristatyti terapinį ritualą šiai šeimai ir kodėl?
- Kokią matote galimą naudą ir kodėl?

Žaismingas minčių skaitymas

Naudojant šią techniką reikia, kad terapeutas įsijaustų į vaiko kontekstą šeimoje ir kultūrinėje aplinkoje bei iš šios vaiko perspektyvos perteiktų pasakojimą apie šeimos nemalonumus. Šis pratimas padeda mokytis spėlioti ir nukreipia terapeutą link vaiko.

Pratimas padeda išvystyti sisteminės empatijos jausmą, pajaučiant vaiko poziciją šeimoje. Reikia, kad terapeutas mąstytų ir jaustų tarsi vaiko akimis – suvoktų jo požiūrius, aspiracijas, baimes – ir tuo pačiu metu susietų tai su sistetine perspektyva. Tai panašu į vaidmenų žaidimą ir gali praversti jei terapeutas pasirinkt atvejį, kuriame nėra aiškų vaiko požiūris.

1. Pamėginkite susitapatinti su vaiko kalba ir įsivaizduokite, kad matote jo šeimą iš jo požiūrio taško.
2. Po to, kai „įsijungsite“, galite pakviesti kolegą, kad padėtų jums atsakyti į keletą esminių šio atvejo klausimų: pavyzdžiui, „Dabar, kai mėgini žiūrėti X akimis, kaip manai, kas labiausiai liūdina/nuramina/suteikia vilties/kelia neviltį pačiam X šeimoje? Kaip X galėtų išreikšti savo stipriąsias puses ir sugebėjimus?“

3. Kurį laiką skirkite išėjimui iš vaidmens ir aptarkite savo pamąstymus, galinčius pagelbėti tolesniame darbe su vaiku ir jo šeima. Kaip šio pratimo dėka galėtų pasikeisti jūsų darbas/idėjos?

Eksperimentai su miniatiūrinėmis skulptūrėlėmis

Šis pratimas, kaip ir genograma, leidžia terapeutui pasitreniruoti technikoje ir įgyti patirties, kokią įtaką daro trimatis požiūris į vaikystės įvykį aplinkiniame kontekste.

Naudodami mažas figūrėles, lėles ar kitus simbolius šeimos vaizdavimui, sukurkite skulptūrą. Tegu koks nors kolega bus jūsų pagalbininkas. Naudodami figūras, smulkiai papasakokite kokį nors vaikystės įvykį. (Galite kartoti pratimą pasirinkdami vis kitą vaikystės laikotarpį.) Kolega turėtų skatinti kalbėti apie skulptūrą, paryškindamas šeimos santykius ir emocinius ryšius. Taip jis turėtų lydėti jus viso pasakojimo metu. Kai papasakosite, o tai turėtų (jei įmanoma) trukti 10 ar 15 minučių, keletą minučių skirkite pamąstymui, kaip jus paveikė šis pratimas ir kokią įtaką turėjo savo prisiminimo apie vaikystės įvykį (-ius) papasakojimas.

Kitas šio pratimo variantas – paprašyti kolegą apsimesti vienu iš jūsų mažųjų klientų, o jūs padėsite savo vaidmenį atliekančiam klientui sukurti skulptūrą.

Po pratimo kolega gali pateikti atgalinį ryšį apie jūsų pastangas sudėlioti skulptūrą – pavyzdžiui, ar buvote pernelyg kontroliuojantis, ar labai lankstus.

Kalba

Šiame pratime dėmesys sutelkiamas į tai, kaip naudojama kalba, ir koks svarbus yra jautrus vertimas, ar kitaip tariant „dvikalbiškumas“ tarp vaiko ir suaugusiojo bendravimo modelių.

Pasirinkite gabalėlį (tarkime, 10 minučių) iš susitikimo video ar garso įrašo ir pasiklausykite, kokius žodžius ištaria specialistas ir kiti suaugę. Išrinkite žodžius, kurie, jūsų manymu, gali būti susitikime dalyvaujančiam vaikui neaiškūs. Kai juos susirašysite, pamėginkite apibūdinti labiau suprantamais žodžiais ir frazėmis, atitinkančiomis vaiko amžių ir išsivystymo lygį.

Literatūra

Ackerman, N. (1970). Child participation in family therapy. *Family Process*, 9: 403-410.

Andersen, T. (1987). The reflecting team: dialogue and metadialogue in clinical work. *Family Process*, 26: 415-428.

Andersen, T. (Ed.) (1990). *The Reflecting Team*. New York: W. W. Norton.

Anderson, H., & Goolishian, H. (1988). Human systems as linguistic systems: preliminary and evolving ideas about implications for clinical theory. *Family Process*, 27: 317-393.

Anderson, H., Goolishian, H., & Winderman, L. (1986). Problem-determined systems: towards transformation in family therapy. *Journal of strategies and Systemic Therapies*, 5: 1-13.

Axline, V. M. (1969). *Play Therapy*. New York: Ballantine.

Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Jason Aronson.

Benson, M. J., Schindler-Zimmerman, T., & Martin, D. (1991). Accessing children's perceptions of their family: circular questions revisited. *Journal of Marital and Family Therapy*, 17 (4): 363-374.

Boscolo, L., Cecchin, G., Hoffman, L., & Penn, P. (1987). *Milan Systemic Family Therapy*. New York: Basic Books.

Byng-Hall, J. (1996). *Rewriting Family Scripts*. New York: Guilford.

Campion, J. (1982). Young Asian children with learning and behaviour problems: a family therapy approach. *Journal of Family Therapy*, 4 (2): 153-164.

Cecchin, G. (1987). Hypothesizing, circularity and neutrality revisited: an invitation to curiosity. *Family Process*, 26: 405-413.

Cecchin, G., Lane, G., & Ray, W. (1992). *Irreverence: A Strategy for Therapists Survival*. London: Karnac Books.

Cecchin, G., Lane, G., & Ray, W. (1994). *The Cybernetics of Prejudices*. London: Karnac Books.

Coleman, S. (Ed.) (1985). *Failures in Family Therapy*. New York: Guilford Press.

Dare, C., & Pincus, L. (1978). *Secrets in the Family*. London/Boston, MA: Faber.

Davie, R., Upton, G., & Varma, V. (Eds.) (1996). *The Voice of the Child*. London: Falmer.

De Shazer, S. (1988). *Clues-Investigations in Brief Therapy*. New York: W. W. Norton.

De Shazer, S. (1991). *Putting Difference to Work*. New York: W. W. Norton.

Dwiwedi, K. N., & Varma, V. P. (Eds.) (1996). *Meeting the Needs of Ethnic Minority Children*. London: Jessica Kingsley.

- Epston, D. (1989). *Collected Papers* Adelaide: Dulwich Centre.
- Fredman, G. (1998). *Death Talk with Children*. London: Karnac Books.
- Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gorell-Barnes, G. (1984). *Working with Families*. London: Macmillan.
- Haley, J. (1973). *Uncommon Therapy*. New York: W. W. Norton.
- Haley, J. (1976). *Problem Solving Therapy*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Haley, J., & Hoffman, L. (Eds.) (1967). *Techniques of Family Therapy*. New York: Basic Books.
- Hanks, P., McAdam, E. & Hannah, C. (Eds.) (1995). Hearing the voice of the child. *Human Systems: The Journal of Systemic Consultation and Management* 6 (special edition): 3-4.
- Hoffman, L. (1993). *Exchanging Voices* London: Karnac Books.
- Imber-Black, E., & Roberts, J. (1995). *Rituals for Our Times*. New York: Harper Perennial.
- Imber-Black, E., Roberts, J., & Whiting, R. (Eds.) (1988). *Rituals in Families and Family Therapy*. New York: W. W. Norton.
- Inger, I. (1998). *Authenticity: Modern, Post-Modern, and Para-Modern Perspectives in Therapy*. Manuscript in preparation.
- Inger, I., & Inger, J. (1994). *Creating an Ethical Position in Family Therapy*. London: Karnac Books.
- John, M. (Ed.) (1996). *Children in Charge: The Child's Right to a Fair Hearing*. London: Jessica Kingsley.
- Katz., I. (1996). *The Construction of Racial Identity in Children of Mixed Parentage: Mixed Metaphors*. London: Jessica Kingsley.
- Keenan, B. (1992). *An Evil Cradling*. London: Vintage.
- Law, W. D. (1989). Systemic family therapy with young children in the family: use of the reflecting team. *Psychotherapy and the Family*, 5 (3/4): 55-73.
- Madanes, C. (1981). *Strategic Family Therapy*. London: Jossey-Bass.
- Madanes, C. (1984). *Behind the One Way Mirror*. London: Jossey-Bass.
- Minuchin, S. (1974). *Families and Family Therapy*. London: Routledge.
- Minuchin, S. (1984). *Family Kaleidoscope*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Minuchin, S., & Fishman, C. H. (1981). *Family Therapy Techniques*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Minuchin, S., & Montalvo, B., Guerney, B. G., Rosman, B. L., & Schumer, F. (1967). *Families of the Slums*. New York: Basic Books.
- Minuchin, S., Yung Lee, W., & Simon, G. M. (1996). *Mastering Family Therapy*. New York: Wiley.
- O'Brien, A., & Louden, P. (1985). Redressing the balance – involving children in family therapy. *Journal of Family Therapy*, 7: 81-98.
- O'Connor, J. J., & Hoorwitz, A. N. (1988). Imitative and contagious magic in the therapeutic use of rituals with children. In: E. Imber-Black, J. Roberts, & R. Whiting (Eds.), *Rituals in Families and Family Therapy*. New York: Norton.
- Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G., & Prata, G. (1978). *Paradox and Counter Paradox*. New York: Jason Aronson.
- Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G., & Prata, G. (1980a). Hypothesizing-circularity-neutrality: three guidelines for the conductor of the interview. *Family Process*, 19 (1): 3-11.
- Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G., & Prata, G. (1980b). The problem of the referring person. *Journal of Marital and Family Therapy*, 6: 3-9.
- Palazzoli, M., & Prata, G. (1982). Snares in family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 1 (4).
- Pearce, W. B. (1989). *Communication and the Human Condition*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.
- Penn, P. (1985). Fast forward: future questions, future maps. *Family Process*, 24: 299-310.
- Penn, P., & Frankfurt, M. (1994). Creating a participant text: writing, multiple voices, narrative multiplicity. *Family Process*, 33 (3): 217-231.
- Satir, V. W. (1964). *Conjoint Family Therapy*. Palo Alto, CA: Science and Behaviour Books.
- Shotter, J. (1993). *Conversational Realities*. London: Sage.
- Sluzki, C. E. (1992). Transformations: a blueprint for narrative changes in therapy. *Family process*, 31: 217-230.
- Stith, S. M., Rosens, K. H., McCollum, E. E., Coleman, J. U., & Herman, S. A. (1996). *Journal of Marital and Family Therapy*, 22: 69-86.
- Tomm, K. (1987a). Interventive interviewing: Part I. Strategising as a fourth guideline for the therapist. *Family process*, 26: 3-13.
- Tomm, K. (1987b). Interventive interviewing: Part II. *Family process*, 26: 167-184.

Tomm, K. (1988). Interventive interviewing: Part III. Intending to ask lineal, circular, strategic and reflexive questions. *Family process*, 27 (1): 1-15.

Wachtel, E. F. (1994). *Treating Troubled Children and Their Families*. New York/London: Guilford Press.

Walrond-Skinner, S. (1976). *Family Therapy – The Treatment of Natural Systems*. London/Boston, MA: Routledge & Kegan Paul.

White, M. (1989). *Selected Papers*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.

White, M. (1990). *Externalising the Problem*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.

White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: W. W. Norton.

Wilson, J. (1998). „Facing up to failing as a therapist“ using caricature to address therapist bias. *Human Systems*, 7 (4): 299-311.

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and Reality*. Routledge.

Zilbach, J. (1986). *Young Children in Family Therapy*. New York: Brunner/Mazel.

Kita literatūra iš serijos „Systemic Thinking and Practice“ (redaguota David Campbell ir Ross Draper, išleista „Karnac“):

Asen, E., Dawson N. & McHugh B. *Multiple Family Therapy: The Marlborough Model and its Wider Applications*

Bentovim, A. *Trauma-Organized Systems: Physical and Sexual Abuse in Families*

Boscolo, L. & Bertrando, P. *Sysytemic Therapy with Individuals*

Burck, C. & Daniel, G. *Gender and Family Therapy*

Campbell, D., Draper, R. & Huffington, C. *Second Thoughts on the Theory and Practice of the Milan Approach to Family Therapy*

Campbell, D., Draper, R. & Huffington, C. *Teaching Systemic Thinking*

Campbell, D. & Mason, B. (Eds) *Perspectives on Supervision*

Cecchin, G., Lane, G. & Ray, W.A. *The Cybernetics of Prejudices in the Practice of Psychotherapy*

Cecchin, G., Lane, G. & Ray, W.A. *Irreverence: A Strategy for Therapists' Survival*

Dallos, R. *Interacting Stories: Narratives, Family Beliefs and Therapy*

Draper, R., Gower, M. & Huffington, C. *Teaching Family Therapy*

Farmer, C. *Psychodrama and Systemic Therapy*

Flaskas, C. & Perlesz, A. (Eds) *The Therapeutic Relationship in Systemic Therapy*

Fredman, G. *Death Talk: Conversations with Children and Families*

Hildebrand, J. *Bridging the Gap: A Training Module in Personal and Professional Development*

Hoffman, L. *Exchanging Voices: A Collaborative Approach to Family Therapy*

Jones, E. *Working with Adult Survivors of Child Sexual Abuse*

Jones, E. & Assen, E. *Systemic Couple Therapy and Depression*

Krause, I.-B. *Culture and System in Family Therapy*

Mason, B. & Sawyerr, A. (Eds) *Exploring the Unsaid: Creativity, Risks and Dilemmas in Working Cross-Culturally*

Robinson, M. *Divorce as Family Transition: When Private Sorrow Becomes a Public Matter*

Smith, G. *Systemic Approaches to Training in Child Protection*

Darbas su organizacijomis:

Campbell, D. *The Socially Constructed Organization*

Campbell, D. *Learning Consultation: A Systemic Framework*

Campbell, D. *The Socially Constructed Organization*

Campbell, D., Coldicott, T. & Kinsella, K. *Systemic Work with Organizations: A New Model for Managers and Change Agents*

Campbell, D., Draper, R. & Huffington, C. *A Systemic Approach to Consultation*

Cooklin, A. (Ed) *Changing Organizations: Clinicians as Agents of Change*

Haslebo, G. & Nielsen, K. S. *Systems and Meaning: Consulting in Organizations*

Huffington, C. & Brunning, H. (Eds) *Internal Consultancy in the Public Sector: Case Studies*

Huffington, C., Cole, C. & Brunning, H. *A Manual of Organizational Development: The Psychology of Change*

McCaughan, N. & Palmer, B. *Systems Thinking for Harassed Managers*